

UDK 343 : ISSN 2217-219X

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

PRAVNI FAKULTET
UNIVERZITETA U BEOGRADU

BEOGRAD 2023 / BROJ 3 / GODINA XIV

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet

u saradnji sa

Kriminološkom sekcijom Srpskog udruženja za krivičnoravnu teoriju i praksu

Naučni savet / Scientific council

Prof. dr Hans-Jörg Albrecht, Frajburg (Nemačka)

prof. dr Serge Brochu, Montreal (Kanada)

prof. dr Stefano Ferracuti, Rim (Italija)

prof. dr Dragan Milovanovic, Čikago (SAD)

prof. dr Eduard Filipovič Pobegajlo, Moskva (Rusija)

prof. dr Miroslav Scheinost, Prag (Češka)

prof. dr Dragan Simeunović

dr Ivana Stevanović

prof. dr Radenko Vuković

prof. dr Danilo Basta

prof. dr Antonio Cavaliere, Napulj (Italija)

prof. dr Christian Graf, Beč (Austrija)

prof. dr Sergio Moccia, Napulj, Italija

prof. dr Dulce Maria Santana Vega, Las Palmas (Španija)

prof. dr Ulrich Sieber, Frajburg (Nemačka)

prof. dr Snežana Soković

prof. dr Klaus von Lampe, Berlin (Nemačka)

dr Slobodan Vuković

Redakcija / Editorial board

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-Chief prof. dr Zoran Stojanović

Urednik / Associate editor prof. dr Đorđe Ignjatović

Zamenik urednika / Vice editor prof. dr Igor Vuković

Članovi Redakcije / Editorial board members

dr Jovan Ćirić

prof. dr Nataša Delić

prof. dr Đorđe Đorđević

prof. dr Goran Ilić

prof. dr Zoran Ilić

prof. dr Dragana Kolarić

Mladen Nenadić

prof. dr Milan Škulić

Saradnici / Collaborators

doc. dr Ivan Đokić, sekretar Redakcije

prof. dr Vanja Bajjović, lektor

dr Jovana Banović, Ivana Radisavljević i dr Ivana Miljuš (tehnička priprema priloga)

Uz tekst, autori dostavljaju izjavu čiji formular se nalazi na Web adresi Časopisa.

Rad ocenjuju dva nezavisna, anonimna recenzenta. Ako odluke recenzenata nisu iste u pogledu prihvatanja rada, traži se mišljenje trećeg recenzenta, s tim da urednik može da donese odluku bez traženja dodatne recenzije. Rok za ocenu rada od trenutka prijema do odluke o objavljivanju je četiri meseca. / Submitted manuscripts are subject to a double-blind external peer review. If the reviewers' decisions are not the same regarding the acceptance of the paper, the opinion of the additional reviewer is sought. However, the editor-in-chief can make a decision about the publication without the additional review. The peer review process and notification of acceptance, revision, or rejection should last no longer than four months, counting from the submission of the manuscript.

Časopis izlazi tri puta godišnje (april, septembar i decembar) / CRIMEN is published three times a year (April, September and December).

Časopis CRIMEN je indeksiran i uključen u sledeće međunarodne baze / CRIMEN Journal is indexed by and included in international bases:

HienOnline, EBSCO, CEEOL, Electronic Journals Library (EZB).

ADRESA REDAKCIJE / EDITORIAL ADDRESS:

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Bul. kralja Aleksandra 67, 11000 Beograd, Srbija

Web adresa: <http://crimenjournal.ius.bg.ac.rs> • e-mail: crimen@ius.bg.ac.rs

© Autori prenose na Časopis autorska prava za dostavljene tekstove. / Authors transfer to the Journal their rights to submitted texts.

Priprema: Dosije studio, Beograd

Štampa: Birograf, Zemun

GODIŠNJA PRETPLATA: 750 RSD; pojedinačan broj 300 RSD / Annual subscription: 30 €

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(XIV) 3/2023 str. 235–337

SADRŽAJ

ČLANCI

- Sanja Ćopić, Snižavanje starosne granice krivične odgovornosti:
većita dilema? 235
- Effi Lambropoulou, Fotios Milienos, Tracing the elements
of prison violence..... 248
- Melina Rokai, The trial for heresy and the system
of punishment of members of the Lollard sect in England..... 270
- Suad Orlić, Sadmir Karović, Krivica maloljetnih lica
u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine – nedostaci i dileme..... 285
- Mladen Jeličić, Normativni aspekti prekršaja nasilnička vožnja..... 310

ZAKONODAVSTVO I PRAKSA

- Nedeljko Jovančević, Odluke javnog tužioca kojim odbacuje
krivičnu prijavu ili obustavlja postupak
– da li je moguća sudska kontrola..... 330

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

- Милан Ст. Марковић, Издавање политичких криваца 336

CIP – Каталогизacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd
343

**CRIMEN : časopis za krivične nauke = Journal
for Criminal Justice / glavni i odgovorni urednik
Zoran Stojanović. – God. 1, br. 1 (2010)– . –
Beograd : Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet,
2010– (Zemun : Birograf). – 24 cm
Tri puta godišnje.
ISSN 2217-219X = Crimen (Beograd)
COBISS.SR-ID 174945036**

Izdavanje ovog časopisa omogućeno je zahvaljujući sredstvima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Sanja Čopić*

SNIŽAVANJE STAROSNE GRANICE KRIVIČNE ODGOVORNOSTI: VEČITA DILEMA?

Apstrakt: Dva masovna ubistva koja su se desila početkom maja 2023. godine uznemirila su i potresla javnost u Srbiji. Masovno ubistvo koje se dogodilo u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu, u kome je učinilac dečak koji je u momentu izvršenja dela bio ispod starosne granice za snošenje krivice, ponovo je aktuelizovalo pitanje snižavanja starosne granice krivične odgovornosti i pooštavanja kaznene politike. Ovakvi zahtevi su u skladu sa savremenim kaznenim populizmom, modelom kontrole kriminaliteta i konceptom moralne panike, posebno u pogledu kriminaliteta maloletnika. Međutim, nameće se pitanje opravdanosti jačanja represije, posebno potencijalno širenje kruga lica koja mogu da budu obuhvaćena krivičnopravnom reakcijom do čega bi dovelo snižavanje starosne granice krivične odgovornosti. Polazeći od toga, u radu se analizira nekoliko ključnih razloga protiv snižavanja starosne granice za snošenje krivice u Srbiji, i to: pitanje psiho-fizičke i socijalne (ne)zrelosti maloletnika, zahtevi međunarodnih dokumenata kojima se postavljaju standardi postupanja u najboljem interesu deteta i neka komparativna rešenja, trendovi i struktura kriminaliteta maloletnika u Srbiji, i svrha krivičnopravnog reagovanja na kriminalitet maloletnika. Analiza iznetih razloga ukazuje da nema dokaza koji bi išli u prilog snižavanja granice krivične odgovornosti u Srbiji, već da bi moralne panike u vezi sa kriminalitetom maloletnika trebalo da pokrenu društvo i državu da razvija programe prevencije, posebno one koji bi se zasnivali na principima restorativne pravde.

Ključne reči: maloletnici, krivična odgovornost, starosna granica, Srbija, represija, prevencija.

UVOD

Početak maja 2023. godine u Srbiji obeležila su dva tragična događaja. U jutarnjim časovima 3. maja u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu, tri-naestogodišnji dečak je hicima iz vatrenog oružja usmrtio devetoro dece i jednu punoletnu osobu – radnika obezbeđenja u ovoj školi, kojom prilikom je ranio još petoro dece i jednu nastavicu. Već narednog dana, 4. maja, u Duboni i Malom Orašju, selima u okolini Mladenovca i Smedereva, dvadesetogodišnji mladić je vatreim oružjem usmrtio devet osoba, od kojih je dvoje bilo maloletno, i ranio još 12

* Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, sanja.copic011@gmail.com

osoba. Ova dva događaja su potresla i uznemirila javnost Srbije: u samo dva dana život je izgubilo 19 osoba, većina njih su deca i mladi, a 18 osoba je povređeno. U jednom slučaju učinilac masovnog ubistva je dete, koje, prema pozitivnim propisima Republike Srbije, nije dostiglo starosnu granicu za snošenje krivice, dok je u drugom slučaju u pitanju mlađa punoletna osoba, te postoje ograničenja u pogledu mogućnosti izricanja najteže kazne. U oba slučaja je korišćeno vatreno oružje, što je ponovo nametnulo pitanje prilično lake dostupnosti vatrene oružja u Srbiji. Posebno uznemirujuće je to što su se u samo dva dana dogodila dva masovna ubistva, dok je, na primer, prema medijskim izveštajima, u periodu od devetnaest godina (između 2000. i 2018.), bilo zabeleženo ukupno šest masovnih pucnjava u Srbiji, a u svim tim slučajevima izvršioци su bila punoletna lica /Božanić, 2016/. Takođe, u Srbiji do sada nije zabeležen slučaj masovnog ubistva u školi, što je, na primer, karakteristično za Sjedinjene Američke Države, gde je, samo u prvih deset i po meseci 2023. godine, bilo čak 77 pucnjava u školama.² To je svakako dodatno uznemirilo javnost, posebno roditelje i decu, jer se škola ipak posmatra kao bezbedno i sigurno okruženje.

Dan nakon masakra u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“ Vlada Republike Srbije je održala sastanak na kome je donela zaključke o merama koje treba preduzeti.³ Deo mera se, čini se opravdano, odnosi na potrebu efikasnije kontrole izdavanja dozvola, držanja i nošenja vatrene oružja, omogućavanja maloletnim i neovlašćenim licima dolaženja u posed vatrene oružja ili obučavanja za njegovo korišćenje. To je posebno bitno ako se ima na umu rasprostranjenost i laka dostupnost lakog i malokalibarskog oružja u Srbiji /SEESAC, 2019/, što značajno povećava rizik od nasilne viktimizacije. Opravdanim se čine i mere pooštavanja kontrole medija vezano za emitovanje sadržaja kojima se promovise i podržava nasilje, kriminalitet i svako drugo nedozvoljeno ponašanje, naročito ako se ima na umu mogući uticaj medija na kriminalitet dece i maloletnika.⁴ Pored toga, predviđeno je usvajanje propisa koji će omogućiti redovno testiranje dece sedmog i osmog razreda osnovne i svih razreda srednje škole na prisustvo psihoaktivnih supstanci, što, čini se, zahteva posebnu pažnju posmatrano iz perspektive zaštite prava dece. Takođe, predviđene su mere usmerene na sprečavanje i suzbijanje vršnjačkog nasilja i unapređenje bezbednosti dece na internetu, što može da se oceni kao pozitivno u smislu usmeravanja pažnje na prevenciju, ali pod uslovom da se mere zaista i sprovede i da se njihovi efekti

- 2 Videti: *17 Facts About Gun Violence And School Shootings, Sandy Hook Promise*, <https://www.sandyhookpromise.org/blog/gun-violence/facts-about-gun-violence-and-school-shootings/>, 1. novembar 2023.; Leeds Matthews, A. (November 22, 2023). *School shootings in the US: Fast facts*, CNN, <https://edition.cnn.com/2023/09/22/us/school-shootings-fast-facts-dg/index.html>, 26. novembar 2023.
- 3 Videti: *Vlada usvojila niz zaključaka nakon masakra u OŠ „Vladislav Ribnikar“* /Beograd, 4. maj 2023/: Vlada Republike Srbije, <https://www.srbija.gov.rs/vest/702927/vlada-usvojila-niz-zakljucka-nakon-masakra-u-os-vladislav-ribnikar.php>, 1. novembar 2023.
- 4 Međutim, kada su u pitanju mere vezane za kontrolu vatrene oružja, odnosno njegovog posedovanja, nošenja i korišćenja i kontrolu medijskog sadržaja, diskutabilno je da li je način njihovog sprovođenja dao rezultate. Pitanje je i da li su neke od predloženih mera uopšte i sprovedene u praksi, posebno u kontekstu kontrole medijskih sadržaja koji promovise nasilje, kriminalitet i druga neprihvatljiva ponašanja, pa postoji bojazan da će to sve ostati samo mrtvo slovo na papiru. Svakako je potrebno ispratiti primenu svake od predloženih mera i validirati rezultate.

prate i evaluiraju. Najzad, jedan od zaključaka bio je i upućivanje predloga Radnoj grupi za izmene Krivičnog zakonika Republike Srbije da se razmotri mogućnost snižavanja starosne granice krivične odgovornosti maloletnika sa sadašnjih 14 na 12 godina. Iako se svaka od mera može analizirati posebno, za to nema prostora u ovom radu, pa će fokus biti upravo na ovom poslednjem predlogu vezanom za snižavanje granice krivične odgovornosti.

Pitanje snižavanja starosne granice krivične odgovornosti i pooštavanja kaznene politike se aktuelizuje gotovo uvek nakon događaja koji potresu javnost, posebno kada su njihovi vinovnici mladi. Prisetimo se, slični predlozi su bili i pre nekoliko godina kada su tri deteta starosti 12 i 13 godina zapalila beskućnika u Novom Sadu ili nakon što su dva dečaka od 10 i 11 godina napala književnika Rašu Popova. Ovakvi zahtevi su u skladu sa savremenim kaznenim populizmom /Soković, 2012/, modelom kontrole kriminaliteta /Soković, 2011/ i konceptom moralne panike /Nikolić-Ristanović, 2014; Scardaccione, 2013; Treadwell, 2006/, koji podstiču širenje državne intervencije i jačanje represije u ime zaštite žrtava i zadovoljavanja javnosti. Međutim, nameće se pitanje opravdanosti jačanja represije, posebno potencijalno širenje kruga lica koja mogu da budu obuhvaćena krivičnopravnom reakcijom do čega bi dovelo snižavanje starosne granice krivične odgovornosti. Polazeći od toga, u radu ću nastojati da analiziram i argumentujem nekoliko ključnih razloga protiv snižavanja starosne granice krivične odgovornosti u Srbiji, i to: pitanje psiho-fizičke i socijalne (ne)zrelosti maloletnika, zahteve međunarodnih dokumenata kojima se postavljaju standardi postupanja u najboljem interesu deteta i neka komparativna rešenja, trendove i strukturu kriminaliteta maloletnika u Srbiji, i svrhu krivičnopravnog rešavanja na kriminalitet maloletnika.

1. PSIHO-FIZIČKA I SOCIJALNA (NE)ZRELOST MALOLETNIKA

O posebnom krivičnopravnom položaju maloletnika može se govoriti tek od 18. veka i pojave prvih škola krivičnog prava, kada se izdvaja pojam razbora kao posebne maloletničke uračunljivosti. Međutim, brojni izvori pokazuju da je i u periodu kada se maloletnik posmatrao kao „odrastao delinkvent u umanjenom izdanju“ /Perić, 1975:28/, uzrast ipak uziman kao okolnost koja je vodila drugačijem, blažem postupanju prema maloletnim učiniocima kažnjivih ponašanja /Simeunović-Patić, 2009; Knežević, 2010/. U osnovi takvog pristupa je bilo shvatanje da, i pored toga što se smatralo da nema suštinske razlike u ličnosti maloletnika u odnosu na punoletna lica, ipak postoje razlike u „kvantitetu sposobnosti“ između ove dve starosne kategorije /Simeunović-Patić, 2009: 189/. Kvalitativno drugačije postupanje prema maloletnim učiniocima krivičnih dela u odnosu na punoletna lica opravdava se upravo specifičnostima njihovog psiho-fizičkog i socijalnog razvoja.

U javnom diskursu se često može čuti da su deca danas naprednija od ranijih generacija, da zrelost nastupa ranije, da su fizički razvijeniji,⁵ poznaju razne ve-

5 Videti na primer tekst Tragedija u Beogradu: *Vlada Srbije usvojila niz mera, moratorijum na izdavanje dozvola za oružje, promene u krivičnom zakonu*. BBC News na srpskom, 3. maj 2023, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-65476544>, 5. novembar 2023.

štine, posebno vezano za digitalno okruženje u kome odrastaju. Iako se pitanjem psiho-fizičke zrelosti bave stručnjaci iz drugih oblasti, pa ne bih ulazila u njegovu dublju analizu, ipak se uočava da savremena nauka pokazuje da nema bitne razlike u razvoju nervnog sistema dece danas i ranije. Period adolescencije karakterišu najdrastičnije promene u prefrontalnom korteksu mozga, koji ima ključnu ulogu za niz kognitivnih funkcija, kao što su donošenje odluka, planiranje, sprečavanje neprihvatljivih ponašanja, razumevanje drugih i stupanje u interakciju sa njima /Berryessa, Reeves, 2020; Cavanagh, 2022/. Razvoj ovog dela mozga se zaokružuje tek oko 25. godine, pa postupanje deca i mladi više upravlja deo mozga koji je odgovoran za osećaje, impulse, agresivnost i instinktivno ponašanje, što neretko dovodi i do nepromišljenog prihvatanja rizika, postupanja koje odstupa od društveno prihvatljivog, bez razmišljanja i sagledavanja mogućih posledica sopstvenih postupaka /Berryessa, Reeves, 2020; Cavanagh, 2022/. Period adolescencije je zato pogodan za obrazovanje, učenje, usvajanje vrednosti i socijalni razvoj deteta, učenje socijalnim veštinama, komunikaciji i interakciji, dakle, za pravilan psihološki i socijalni razvoj deteta, ali, isto tako i za negativan uticaj spošaljnih faktora. U prilog tome govori upravo specifičnost uticaja egzogenih faktora u ovom periodu razvoja dece, među kojima se posebno ističe uticaj porodice (disfunkcionalne i degradirane porodice), grupe vršnjaka, škole i to kroz nedostatke i neuspeh u školskom obrazovanju i vaspitanju, kao i neadekvatno korišćenje slobodnog vremena, uticaj sredstava masovne komunikacije i slično /Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić, 2018; Cavanagh, 2022/. Drugim rečima, nedovoljno razvijene socijalne veštine maloletnika, teškoće u savladavanju sopstvenih emocija, impulsivnost, nerazumevanje sebe i drugih, omogućavaju i olakšavaju uticaj egzogenih faktora, koji vode mlade u devijantna i delinkventna, odnosno kriminalna ponašanja. Tako su i rezultati ankete sa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije u Srbiji pokazali da se kao ključni faktori maloletničke delinkvencije koji su od značaja za sagledavanje i iznalaženje adekvatnih društvenih odgovora izdvajaju upravo oni koji su povezani sa porodicom (loši odnosi sa roditeljima, odsustvo kontrole od strane roditelja), viktimizacijom (u porodičnom i vanporodičnom kontekstu) i školom i školskim okruženjem (prisustvo narkomanije, tuča i krađa u školi, bežanje iz škole, loš uspeh) /Stevković; Nikolić-Ristanović, 2016; Vasiljević-Prodanović, 2016, 2016a; Ćopić, Stevković, 2018/.

Sa druge strane, postojanje jaza između fizičke i funkcionalne zrelosti maloletnika utiče na sposobnost razumevanja krivičnog postupka, odnosno koncepta krivičnog postupka, prava koje maloletnik ima, svrhe krivične sankcije, pravnčkog jezika koji se tokom postupka koristi i slično. Pa ipak, maloletstvo nije uzrast koji apriori znači da maloletnik nije sposoban da razume da je njegovo postupanje nedopušteno i da proizvodi štetne posledice. Ali, kako opravdano primećuje pojedini autori, kod ove kategorije učinilaca krivičnih dela proces psihičkog, fizičkog i emotivnog razvoja nije dostigao potrebnu zrelost /Radulović, 2010; Scardaccione, 2013/. Zbog toga je u cilju preventivnog uticaja delotvornije reagovati edukativnim, obrazovnim i sličnim merama, a ne merama koje su prevashodno represivnog karaktera /Radulović, 2010: 41/.

Zbog svega toga, u reagovanju na delinkventna ponašanja maloletnika od izuzetnog značaja su mere koje su usmerene na razumevanje ponašanja maloletnika, jačanje njihovih potencijala i kapaciteta, jačanje protektivnih faktora, što se sigurno daleko bolje postiže delovanjem izvan sistema krivičnog pravnog reagovanja, jer sam formalni postupak može da umanjí ili ignoriše uticaj faktora koji su doveli do kriminalnog ponašanja maloletnika /Cipriani, 2016: 13/, pa se snižavanje granice krivične odgovornosti ne čini opravdanom jer bi upravo u taj isti okvir stavilo daleko više dece.

2. MEĐUNARODNI STANDARDI I KOMPARATIVNA REŠENJA

Prema Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnom pravnoj zaštiti maloletnih lica,⁶ maloletni učinilac krivičnog dela je „lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest, a nije navršilo osamnaest godina“ pa se u odnosu na njega ne primenjuju odredbe ovog zakona u pogledu utvrđivanja krivične odgovornosti, pokretanja i vođenja postupka, i izricanja i izvršenja krivičnih sankcija za maloletnike. Takođe, u članu 4, stav 3 Krivičnog zakonika⁷ predviđeno je da se krivične sankcije ne mogu izreći licu koje u vreme kada je delo učinjeno nije navršilo četrnaest godina. Drugim rečima, srpski zakonodavac postavlja donju starosnu granicu krivične odgovornosti na 14 godina, tako da se krivične sankcije niti druge mere iz domena krivičnog pravnog reagovanja ne mogu primeniti prema detetu, odnosno licu koje u vreme izvršenja krivičnog dela nije navršilo četrnaest godina. Na taj način, srpski zakonodavac prihvata formalni kriterijum, odnosno metod definisanja starosne granice maloletstva u apsolutnom smislu, te razdvaja maloletnika od dece koja nisu krivično odgovorna, s jedne, i punoletnih lica, čiji se krivičnom položaj kvalitativno razlikuje, sa druge strane /videti i Škulić, 2010; Dimitrijević Vavan, Steković, 2014/.

Postavljanje starosne granice za snošenje krivice na 14 godina je u skladu sa međunarodnim standardima o pravima deteta i prevenciji i reagovanju na kriminalitet dece i maloletnika. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta u članu 40(3) obavezuje države na „utvrđivanje najniže starosne granice ispod koje deca ne mogu biti smatrana sposobnom za kršenje krivičnog zakona“.⁸ Istovremeno se državama nalaže da, kada god je moguće i poželjno, ne pribegavaju sudskom postupku, već primeni alternativnih mera i vidova postupanja, uz uvažavanje ljudskih prava i zakonske zaštite. Konvencija o pravima deteta ne definiše izričito koja bi to bila najniža granica za krivičnu odgovornost, pa se stoga bitnim čini Opšti komentar Komiteta za prava deteta br. 10 (2007) *Prava dece u maloletničkom*

6 Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnom pravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005.

7 Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

8 Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97. Za detaljniju analizu odredaba Konvencije videti Ignjatović, 2018.

pravosuđu,⁹ u kome se, s jedne strane, ističe da je minimalni uzrast za krivičnu odgovornost ispod 12 godina međunarodno neprihvatljiv, ali, sa druge strane, apeluje na države potpisnice u kojima je starosna granica za krivičnu odgovornost postavljena iznad 12 godina da je ne smanjuju. Prema stavu Komiteta za prava deteta, minimalni uzrast za krivičnu odgovornost između 14 i 16 godina predstavlja primereno rešenje koje doprinosi stvaranju maloletničkog sistema koji je u skladu sa napred iznetim odredbama člana 40(3). I Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (tzv. Pekinška pravila)¹⁰ ističu da minimalni uzrast za krivičnu odgovornost ne bude vezan za suviše rani uzrast, imajući u vidu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost dece. Najzad, Komitet za prava deteta naglašava preporuku državama potpisnicama da onemoguće korišćenje nižeg uzrasta krivične odgovornosti od propisanog po principu izuzetaka (na primer, kada se izvrši neko teško krivično delo, kao što je ubistvo); dakle, apeluje se na ukidanje sistema 'duplog koloseka' za utvrđivanje minimalne granice krivične odgovornosti jer takva praksa vodi arbitrarnosti, mogućim zloupotrebama i pravnoj nesigurnosti.

Komparativni pregled evropskih rešenja pokazuje da je u većini država evropskog kontinenta, uključujući zemlje u našem neposrednom okruženju, granica krivične odgovornosti postavljena upravo na 14 godina /Aebi et al., 2021/. Uz to, u državama kao što su Danska, Finska, Norveška, Češka Republika, Švedska, Poljska i Island, donja granica krivične odgovornosti je 15 godina, dok je ona postavljena na 16 godina u državama kao što su Luksemburg, Portugalija i Ukrajina /Aebi et al., 2021/.

Međunarodni standardi i apeli Komiteta za prava deteta koji, i pored narastajućeg penalnog populizma, u potpunosti stoje na liniji rehabilitativnog i nadasve preventivnog i restorativnog pristupa, preovlađujuća rešenja na teritoriji Evrope, te činjenica da se ne uočava trend snižavanja starosne granice krivične odgovornosti na prostoru Evrope, važni su argumenti protiv snižavanja starosne granice za krivičnu odgovornost u Srbiji na 12 godina.

3. STRUKTURA I KARAKTERISTIKE KRIMINALITETA MALOLETNIKA

Mogući argument u prilog snižavanja starosne granice krivične odgovornosti mogao bi da se nađe u porastu maloletničkog kriminaliteta i menjanju njegove strukture u smislu vršenja sve težih krivičnih dela od strane maloletnika uz iskazivanje brutalnosti i svireposti. Pri tome, u javnosti, ne samo u Srbiji, već i u svetu, prisutno je uverenje da je kriminalitet maloletnika u stalnom porastu i da su posledice kriminalnog ponašanja maloletnika sve teže, preuveličava se udeo nasilničkog

9 Tekst Opšteg komentara Komiteta za prava deteta br. 10 (2007) dostupan je na https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/288_opsti-komentar-10-prava-dece-u-maloletnic-kom-pravosuđu/, 5. novembar 2023.

10 Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (tzv. Pekinška pravila), u: *Prava deteta i maloletničko krivično pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti*, UNICEF, <https://www.unicef.org/serbia/media/6886/file/Pekin%C5%A1ka%20pravila.pdf>, 1. novembar 2023. Za detaljniju analizu Pekinških pravila videti Ignjatović, 2018.

kriminaliteta maloletnika, kao i uloga maloletnika u organizovanom kriminalitetu, čemu u velikoj meri doprinose mediji, što nije ništa novo /Ignjatović, 2014; Nikolić-Ristanović, 2014/. Međutim, zvanična statistika u Srbiji to ne pokazuje.

Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, tokom poslednjih deset godina, udeo prijavljenog kriminaliteta maloletnika u ukupnom prijavljenom kriminalitetu u Srbiji kretao se između 3% i 4%, ali uz beleženje pada tokom poslednjih godina /videti i: Radovanović, Spasić, 2021/.¹¹ Takođe, tokom poslednje decenije, posebno nakon 2011. preovlađuje trend opadanja broja maloletnika protiv kojih su podnete krivične prijave, kao i broja maloletnika za koje je podnet predlog za optuženje i kojima su izrečene krivične sankcije /RZS, 2012, 2023/. Na primer, u 2022. (2410) je zabeleženo za 12% manje podnetih krivičnih prijava prema maloletnicima u odnosu na 2018. (2744), za 18% manje u odnosu na 2019. (2903) i za po 4% manje u odnosu na 2020. i 2021. godinu. Ali, posmatrano u odnosu na 2011. godinu, kada su krivične prijave podnete protiv 4323 maloletnika, u 2022. je zabeležen pad od čak 44%. Isti trend beleži se i kada se posmatra broj maloletnika za koje je podnet predlog za izricanje krivične sankcije i prema kojima su izrečene krivične sankcije. Takođe, prema podacima centara za socijalni rad, kao organa starateljstva, u poređenju sa 2018., u 2022. godini beleži se pad broja dece (koja nisu krivično odgovorna) sa problemima u ponašanju i u sukobu sa zakonom, koja su na evidenciji centara, i to za 20,7% kada su u pitanju deca sa problemima u ponašanju i za 16,1% kada su u pitanju deca u sukobu sa zakonom, a koja uključuju decu koja vrše kažnjiva ponašanja /Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2023: 32/.

Posmatrano prema vrsti krivičnih dela, podaci pokazuju da u strukturi prijavljenog kriminaliteta maloletnika dominira imovinski kriminalitet, što je „jedna od kriminoloških konstanti koja važi za većinu savremenih država“ /Ignjatović, 2014: 179/. U periodu između 2018. i 2022. udeo maloletnika prijavljenih za krivična dela protiv imovine u ukupnom broju prijavljenih maloletnika kretao se između 45,5% (2019) i 50,3% (2021) /RZS, 2023/. U istom periodu, udeo maloletnika protiv kojih su podnete krivične prijave za krivična dela protiv života i tela u ukupnom broju prijavljenih maloletnika kretao se između 13,8% (2020) i 16,5% (2018). Posmatrano u odnosu na ranije periode, na primer pre 2012. godine /Ignjatović, 2014/, uočava se trend rasta krivičnih dela protiv života i tela u strukturi prijavljenog kriminaliteta maloletnika, dakle, kriminalitet maloletnika poprima više nego ranije karakter nasilničkog kriminaliteta, što svakako zahteva pažnju. Međutim, kada se pogleda struktura prijavljenog nasilničkog kriminaliteta, uočava se da dominiraju lake telesne povrede. Tako je, na primer, u 2022. godini, od 360 maloletnika protiv kojih je podneta krivična prijava za krivično delo protiv života i tela, protiv njih 248 (69%) prijava podneta za laku telesnu povredu; potom za tešku telesnu povredu (70 ili 19,4%) i učestvovanje u tuči (33 ili 9,2%) /RZS, 2023/. I nalazi ankete sa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije u Srbiji pokazuju da deca i maloletnici češće ispoljavaju delinkventna ponašanja manje društvene opasnosti, a među njima preovlađuju ponašanja koja mogu da se svrstaju u imovinski kriminalitet /Čopić, 2016; Kovačević, 2016/.

11 Za detaljniju analizu trendova i strukture prijavljenog maloletničkog kriminaliteta u periodu od 1991. do 2012. videti Ignjatović, 2014.

Dakle, podaci o obimu, dinamici i strukturi kriminaliteta maloletnika, ali i podaci o deci koja nisu krivično odgovorna a koja su u sukobu sa zakonom, ne pokazuju neke drastične promene, te ne pružaju dovoljno jake dokaze koji bi išli u prilog snižavanja starosne granice za snošenje krivične odgovornosti. Svakako, to ne implicira da tragični događaji kojima smo nedavno svedočili ili drugi pojedinačni slučajevi težih krivičnih dela izvršenih od strane maloletnika i dece ne iziskuju detaljnu i svestranu analizu. Naprotiv, analiza je i te kako potrebna, jednako kao što je nužno i sagledavanje faktičke, umesto iskrivljene slike maloletničkog kriminaliteta, jer ova potonja značajno doprinosi zahtevima usmerenim na jačanje represije.

4. SVRHA KRIVIČNIH SANKCIJA PREMA MALOLETNICIMA

Opšta svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima je dvojako određena: ona se, sa jedne strane, sastoji u suzbijanju krivičnih dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti koje uživaju krivičnopravnu zaštitu, a sa druge strane se njihovom primenom vrši uticaj na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti /Čopić, 2014/. Ova druga svrha bi trebalo da se postigne putem nadzora, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja. U sistemu krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji centralno mesto imaju vaspitne mere, što govori u prilog nedvosmislenog opredeljenja zakonodavca za zaštitnički model postupanja prema maloletnicima, što je u skladu sa međunarodnim standardima /Čopić, 2014a; Ignjatović, 2015/. To dolazi do izražaja i u praksi, jer se primećuje poštovanje principa postupnosti u primenivanju krivičnih sankcija prema maloletnicima /Soković, 2008/.

Kada se pogledaju podaci Republičkog zavoda za statistiku, primećuje se da u strukturi vaspitnih mera izrečenih maloletnicima dominiraju nezavodske mere, odnosno mere upozoravanja i usmeravanja i pojačanog nadzora. U periodu između 2018. i 2022. udeo zavodskih vaspitnih mera izrečenih mlađim maloletnicima se kretao između 4,4% u 2020. i 9% u 2022., a starijim maloletnicima između 2,8% (2018) i 6% (2021) /RZS, 2023/. Iako se, izuzev 2020. godine, beleži blagi trend rasta udela zavodskih vaspitnih mera u strukturi izrečenih vaspitnih mera prema maloletnicima, ipak se uočava da ključnu ulogu u reagovanju imaju mere koje su u osnovi mere iz domena vaspitanja, obrazovanja, stručnog osposobljavanja i socijalne zaštite. Takođe, u odgovoru na kriminalitet maloletnika, naš zakonodavac daje prednost vansudskim oblicima intervenisanja /Stevanović, Milošević, 2006; Čopić, 2014/ i tako otvara prostor za vrlo široku primenu diverzionih i restorativnih modela postupanja u odnosu na maloletnike /Čopić, 2015/. Drugim rečima, uključivanje maloletnika u krivičnopravni sistem, posebno vođenje postupka prema maloletniku i izricanje krivičnih sankcija, posebno zavodskih, trebalo bi da zaista bude krajnje sredstvo (*ultima ratio*) u odgovoru države na kriminalitet maloletnika.

Imajući sve to u vidu, može se zaključiti da bi snižavanje starosne granice krivične odgovornosti samo proširilo krug lica koja bi mogla da budu uključena u krivičnopravni sistem. To bi dovelo do opterećenja pravosudnih organa, ali, što je

bitnije, takvo postupanje bi bilo upravo u suprotnosti sa idejom o tome da se maloletnici izuzetno uključuju u krivičnopravni sistem, a da se primat daje diverzionim vidovima postupanja, posebno merama sa elementima restorativne pravde, i merama iz nadležnosti drugih sistema, što je suština zaštitničkog modela, koji decu i mlade ne posmatra kao opasne, već kao decu u nevolji, kojima je potrebno pružiti pomoć i zaštitu /Čopić, 2014a/. Isto tako, Zakon o socijalnoj zaštiti¹² prepoznaje decu u sukobu sa zakonom i sa poremećajem ponašanja kao korisnike usluga socijalne zaštite, pa, kako opravdano primećuju pojedini autori, mere koje se prema njima mogu primeniti imaju gotovo isti cilj i kvalitativno su slične vaspitnim merama, posebno onima koje sud može da izrekne mlađem maloletniku /Škulić, 2011; Živković, 2020/. Zato se opravdano postavlja pitanje zašto onda uključivati više dece u krivičnopravni sistem ako se merama iz domena socijalne zaštite može postići cilj, ali bez dodatne stigmatizacije koju krivični postupak i krivične sankcije, koliko god imali protektivne odlike, ipak nose. Međutim, imajući u vidu deficitarnost mera socijalne zaštite i veliku neujednačenost u njihovoj dostupnosti u različitim lokalnim samoupravama, čini se da je daleko potrebnije raditi na jačanju kapaciteta sistema socijalne zaštite i zalagati se za relokaciju resursa upravo u preko potrebne mere iz domena socijalne zaštite, a ne snižavati starosnu granicu krivične odgovornosti.

5. ZAKLJUČAK

Zahtevi za jačanje represije, posebno u odgovoru na kriminalitet maloletnika, nakon pojedinačnih događaja, koji svakako potresaju javnost, ipak nemaju smisla. Krivično zakonodavstvo se ne može primeniti retroaktivno, pa za slučaj(eve) koji podstaknu raspravu, stručnu i naučnu, o snižavanju starosne granice za krivičnu odgovornost, bilo kakva izmena do koje bi u tom smislu eventualno došlo, ne bi bila od značaja. Jačanje represije, što svakako uključuje i snižavanje starosne granice za snošenje krivice, moralo bi da se zasniva na jakim dokazima, statističkim pokazateljima, ali i nalazima redovnih empirijskih istraživanja. Kratka analiza predstavljena u ovom radu ipak ne pruža takve dokaze, pa, po mom mišljenju, ne postoji osnov za razmatranje snižavanja granice krivične odgovornosti u Srbiji. Sve izneto više ide u prilog toga da bi moralne panike u vezi sa kriminalitetom maloletnika trebalo da se posmatraju kao „korisno oruđe“ u pokretanju društva i države da razvijaju programe prevencije /Nikolić-Ristanović, 2014: 240/.

Umesto jačanja represije kroz snižavanje starosne granice za snošenje krivične odgovornosti daleko je važnije usmeriti pažnju i resurse na razvijanje i punu primenu programa prevencije, posebno programa zasnovanih na principima restorativne pravde, i jačanje sistema koji u nadležnosti imaju brigu, vaspitanje i staranje o deci. Potrebno je razvijati i implementirati programe usmerene na jačanje kapaciteta dece za nenasilno rešavanje konflikata, razumevanje i prihvatanje različitosti; potom, uspostaviti sistem pomoći i podrške deci, kao žrtvama, ali i kao učiniocima, posebno ako se ima na umu veza između viktimizacije i kriminalizacije kada se govori o deci i maloletnicima. Takođe, važno je raditi na jačanju kapaciteta roditelja i zaposle-

12 Zakon o socijalnoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2011, 117/2022.

nih u svim sistemima koji dolaze u kontakt sa decom za prepoznavanje promena u ponašanju deteta i ranu intervenciju u okviru sistema socijalnog staranja i zaštite, vaspitanja i obrazovanja, zdravstvenog sistema i slično. U prilog takvog odgovora na maloletnički kriminalitet govore i Smernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloletničke delinkvencije (tzv. Rijadske smernice),¹³ koje fokus upravo stavljaju na prevenciju, i to kroz jačanje kvaliteta života dece i pomoćnih sistema, pre svega sistema socijalne zaštite i vaspitno-obrazovnog sistema. Dakle, pažnju treba preusmeriti na jačanje protektivnih faktora i stvaranje sigurnog i bezbednog okruženja za decu i mlade, jer na duže staze, preventivni programi će sigurno dati daleko više rezultata nego ishitrena, kratkoročna rešenja, koja mogu da budu samo kontraproduktivna.

LITERATURA

- Aebi M. F. et al. /2021/: *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2021*, Göttinger Studien Zu Den Kriminalwissenschaften, <https://doi.org/10.17875/gup2021-1787>.
- Berryessa C. M., Reeves J. /2020/: The Perceptions of Juvenile Judges Regarding Adolescent Development in Evaluating Juvenile Competency, *Journal of Criminal Law and Criminology*, vol. 110, no. 3.
- Božanić D. /2016/: *Rod i malokalibarsko i lako oružje: Glavna pitanja i strateški odgovori u Jugoistočnoj Evropi*, UNDP SEESAC, Beograd.
- Cavanagh C. /2022/: Healthy adolescent development and the juvenile justice system: Challenges and solutions, *Child Development Perspectives*, no. 16.
- Cipriani D. /2016/: *Children's rights and the minimum age of criminal responsibility: a global perspective*, Routledge.
- Čopić S. /2014/: Karakteristike savremenog pravnog i društvenog reagovanja na maloletničku delinkvenciju u Srbiji – in: *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji: trendovi i društveni odgovori* (Nikolić-Ristanović V., Stevković Lj., eds.), IGP Prometej i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Čopić S. /2014a/: Modeli društvenog reagovanja na maloletničku delinkvenciju u savremenim društvima – in: *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji: trendovi i društveni odgovori* (Nikolić-Ristanović V., Stevković Lj., eds.), IGP Prometej i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Čopić S. /2015/: *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem: teorija, zakonodavstvo i praksa*. Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Čopić S. /2016/: Delinkventno ponašanje maloletnih lica: obim i struktura – in: *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavljivanjem delinkvencije* (Nikolić-Ristanović V., ed.), Prometej, Beograd.
- Čopić S., Stevković Lj. /2018/: Parental supervision and control as a factor of juvenile delinquency in Serbia: Results of the International Self-Report Delinquency Study – in: *Pravda po meri deteta/Child Friendly Justice* (Stevanović I., ed.), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.

13 Smernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloletničke delinkvencije (tzv. Rijadske smernice). U: *Prava deteta i maloletničko krivično pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti*, UNICEF, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Smernice-ujednjenih-nacija-za-prevenciju-maloletnicke-delinkvencije-Rijadske-smernice.pdf>, 1. novembra 2023.

- Dimitrijević Vavan J., Stevković Lj. /2014/: Starosna granica maloletstva i značaj njenog određivanja, *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji: trendovi i društveni odgovori* (Nikolić-Ristanović V., Stevković Lj., eds.), IGP Prometej i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Ignjatović Đ. /2014/: Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Srbiji, *Crimen*, vol. V, no. 2.
- Ignjatović Đ. /2015/: Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme – in: *Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja* (Stevanović I., ed.), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Ignjatović Đ. /2018/: Međunarodni izvori prava izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima – dokumenti Ujedinjenih nacija, *Crimen*, vol. VIII, no. 2.
- Knežević S. /2010/: *Maloletničko krivično pravo – materijalno, procesno i izvršno*, Pelikan Print, Niš.
- Kovačević M. /2016/: Karakteristike delinkventnog ponašanja maloletnih lica – in: *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije* (Nikolić-Ristanović V., ed.), Prometej, Beograd.
- Nikolić-Ristanović V. /2014/: Između ideologije i na dokazima zasnovanih društvenih odgovora na maloletničku delinkvenciju – in: *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji: trendovi i društveni odgovori* (Nikolić-Ristanović V., Stevković Lj., eds.), Prometej i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
- Perić O. /1975/: *Krivičnopravni položaj maloletnika*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd.
- Radovanović I., Spasić D. /2021/: Fenomenološke karakteristike kriminala maloletnika u Republici Srbiji – Pretpostavka za uspešnu prevenciju – in: *Unapređenje kvaliteta života djece i mladih: zbornik radova*, Banja Luka: Centar modernih znanja, Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd, <https://doisrpska.nub.rs/index.php/drustvenedevijacije/article/view/8161/7936>.
- Radulović Lj. /2010/: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Beograd.
- RZS /2012/: *Saopštenje – statistika pravosuđa*, br. 195, god. LXII, 13.07.2012, Republički zavod za statistiku, Beograd.
- RZS /2023/: *Saopštenje – statistika pravosuđa*, br. 191, god. LXXIII, 14.07.2023, Republički zavod za statistiku, Beograd.
- Scardaccione G. /2013/: Procena ličnosti maloletnika u maloletničkom krivičnom postupku u Italiji, *Crimen*, vol. IV, no. 2.
- Simeunović-Patić B. /2009/: *Kriminalitet maloletnika u Republici Srbiji i savremena društvena reakcija*, doktorska disertacija, Pravni fakultet, Univerzitet u Kragujevcu, Kragujevac.
- Soković S. /2011/: Savremene globalne tendencije u kontroli kriminaliteta (karakteristike, perspektive i osvrt na domaće prilike), *Crimen*, vol. II, no. 2.
- Soković S. /2012/: Penitensijarne statistike: mera kriminaliteta i/ili više od toga – in: *Evidentiranje kriminaliteta: iskustva uz sveta i Srbije* (Nikolić-Ristanović V., ed.), Prometej, Beograd.
- Stevanović I., Milošević N. /2006/: Neophodne pretpostavke za primenu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica – in: *Novo krivično zakonodavstvo: dileme i problemi u teoriji i praksi* (Radovanović D., ed.), Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd.
- Stevković Lj., Nikolić-Ristanović V. /2016/: Viktimizacija i delinkvencija maloletnih lica – in: *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije* (Nikolić-Ristanović V., ed.), Prometej, Beograd.

- Škulić M. /2010/: Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnom pravnom smislu, *Crimen*, vol. I, no. 2.
- Škulić M. /2011/: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Beograd.
- Treadwell J. /2006/: *Criminology*, London, New Delhi.
- Vasiljević-Prodanović D. /2016/: Porodica i delinkventno ponašanje mladih – in: *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije* (Nikolić-Ristanović V., ed.), Prometej, Beograd.
- Vasiljević-Prodanović D. /2016a/: Škola i delinkventno ponašanje mladih – in: *Delinkvencija i viktimizacija maloletnih lica u Srbiji: Rezultati Međunarodne ankete samoprijavlivanjem delinkvencije* (Nikolić-Ristanović V., ed.), Prometej, Beograd.
- Živković N. /2020/: Krivična neodgovornost dece – zločin bez kazne i moguća rešenja, *Strani pravni život*, vol. LXIV, no. 3.

INTERNET IZVORI

- 17 Facts About Gun Violence And School Shootings, Sandy Hook Promise, <https://www.sandyhookpromise.org/blog/gun-violence/facts-about-gun-violence-and-school-shootings/>.
- Leeds Matthews A. /November 22, 2023/: *School shootings in the US: Fast facts*, CNN, <https://edition.cnn.com/2023/09/22/us/school-shootings-fast-facts-dg/index.html>.
- Opšti komentar Komiteta za prava deteta br. 10 /2007/: *Prava dece u maloletničkom pravosuđu*, https://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/288_opsti-komentar-10-prava-dece-u-maloletnickom-pravosudju/.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu /2023/: *Deca u sistemu socijalne zaštite 2022*, <http://www.zavodsz.gov.rs/media/2587/deca-u-ssz-2022-final-2672023.pdf>.
- SEESAC /2019/: *Small Arms and Light Weapons (SALW) Survey: Republic of Serbia 2012–2016*, SEESAC, Belgrade, https://www.seesac.org/f/docs/SALW-Surveys/Serbia_SALW-Survey_ENG.pdf.
- Smernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloletničke delinkvencije (tzv. Rijadske smernice), *Prava deteta i maloletničko krivično pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti*, UNICEF, <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/Smernice-ujedinjenih-nacija-za-prevenciju-maloletnicke-delikvencije-Rijadske-smernice.pdf>.
- Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloletničko pravosuđe (tzv. Pekinška pravila), *Prava deteta i maloletničko krivično pravosuđe – odabrani međunarodni instrumenti*, UNICEF, <https://www.unicef.org/serbia/media/6886/file/Pekin%C5%A1ka%20pravila.pdf>.
- Tragedija u Beogradu: Vlada Srbije usvojila niz mera, moratorijum na izdavanje dozvola za oružje, promene u krivičnom zakonu /3. maj 2023/: BBC News na srpskom, <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-65476544>.
- Vlada usvojila niz zaključaka nakon masakra u OŠ „Vladislav Ribnikar“ /Beograd, 4. maj 2023/: Vlada Republike Srbije, <https://www.srbija.gov.rs/vest/702927/vlada-usvojila-niz-zakljucaka-nakon-masakra-u-os-vladislav-ribnikar.php>.

Sanja Ćopić*

LOWERING THE AGE OF CRIMINAL RESPONSIBILITY: THE GREATEST DILEMMA?

SUMMARY

Two mass murders that took place at the beginning of May 2023 disturbed and shocked the public in Serbia. The mass murder that took place in the Elementary School "Vladislav Ribnikar" in Belgrade, in which the perpetrator was a boy who was under the age of criminal responsibility at the time of the act, once again brought up the issue of lowering the age of criminal responsibility and tightening the penal policy to the fore. Such demands are in line with the contemporary penal populism and the concept of moral panic, especially with regard to juvenile delinquency. However, the question of the justification of strengthening the repression arises, especially the potential expansion of the circle of persons who can be covered by the criminal law reaction as a result of potential lowering of the age limit of criminal responsibility. Taking that as a starting point, the paper analyzes several key reasons against lowering the age limit of criminal responsibility in Serbia, including: the issue of psycho-physical and social (im)maturity of minors, the requirements of international documents that set the standards of behavior in the best interest of the child, and some comparative solutions, trends and structure of juvenile crime in Serbia, and the purpose of criminal law response to juvenile crime. The analysis of the stated reasons indicates that there is no evidence in favor of lowering the limit of criminal responsibility, but that moral panics related to juvenile delinquency should trigger society and the state to develop prevention programs, especially those based on the principles of restorative justice.

Keywords: minors, criminal responsibility, age limit, Serbia, repression, prevention.

---

14 * University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, sanja.copic011@gmail.com

UDK: 343.85:343.81(495)
343.261-052
DOI: 10.5937/crimen2303248L
ORIGINALNI NAUČNI RAD
PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 02.11.2023 / 20.12.2023.

Effi Lambropoulou*
Fotios Milienos**

TRACING THE ELEMENTS OF PRISON VIOLENCE

Abstract: Prison violence is a serious issue affecting inmates and staff worldwide. This study analyzes data from Greek prisons to identify factors associated with prison violence. The data includes statistics on the prison population, number of violent incidents, overcrowding, spatial density, and inmate/staff ratios. The findings indicate that overcrowding alone does not directly cause more violence. Rather, factors like facility management, architecture, inmate population characteristics, and staff training seem to have a greater impact. Overall, the study highlights the need for a holistic approach to prison management and design that considers the environment, population, and staff to reduce violence. The complex interplay of these elements must be examined to understand and prevent prison violence.

Key words: Prison violence, overcrowding, prison management.

1. INTRODUCTION

Violence is a serious problem in correctional institutions all around the world, in developed and less developed countries. Violence is perpetrated by prisoners against other prisoners and staff, and therefore it affects both groups. The use of force and violence by staff against prisoners has negative professional consequences for the person who uses it, for the prison organization due to the reactions it can provoke in the inmate population and the threat it can pose to order in the prison.

Prisons hold people with serious criminal records, troubled social backgrounds—often with a long history of violence as victims or perpetrators—in confined spaces against their will /Drossou, 2016/. These individuals come into close contact with each other and with the staff, who are far fewer in number, and there is a vast power imbalance between staff and prisoners /Homel, Thompson, 2005:101/.

---

* Panteion University of Social & Political Sciences, School of Social Sciences, Sociology, Athens, Greece, elambro@panteion.gr .

** Panteion University of Social & Political Sciences, School of Social Sciences, Sociology, Athens, Greece, milienos@panteion.gr .

Although inmate violence is a significant factor in prison life and the operation of prisons in Greece /CPT/Inf 2014, 26, par. 132/, it is an issue that has only been sporadically discussed by Greek experts, competent ministers and political parties. Even when the topic is addressed /OSYE, 2017, 2018, 2019/, the discussion is based on specific events rather than on a strategy to control the problem based on studies and empirical data; an exception is a recent study which using data from all Greek prisons examines the relevance of prison characteristics to interpersonal violence and violence against staff /Lambropoulou, Milienos, 2023/.

2. FINDINGS' OVERVIEW FROM INTERNATIONAL RESEARCH ON CAUSES OF VIOLENCE

In prison sociology, there are two classical models for interpreting inmate behavior: the deprivation model and the importation model. According to the deprivation model, prisoners create a subculture that can eventually promote violence in order to feel that they control a part of their lives /Sykes et al., 1960/. In other words, the 'pains of imprisonment', or *stressors*, generate and reproduce violence /Tew, Vince and Luther, 2015; see also Hartenstein, Meischner-Al-Mousawi, Hinz, 2017/. The cultural importation model focuses on inmates' social and criminal backgrounds and their links to criminal groups as well as their cultural values in free society /Irwin, Cressey, 1962; Schrag, 1961/. Research has equally confirmed both models. Newer research based on these models has found that young age, short sentence length, gang membership and a pre-existing record of violent disciplinary violations in prison are related to prison violence as well /for an overview, see McGuire, 2018/.

In the last two decades, new approaches have been developed that complement the classical approaches, including the dynamic, transactional model /Bottoms, 1999/ and the occasional, situational model /Wortley, 2002/ and are both related.

The transactional model focuses on 'the continual dynamic process of interaction between the prisoners, the staff, and the environment they both inhabit' /Bottoms, 1999:212/. External influences (e.g. political pressures on prison directors) are also in a dynamic interaction. Violence is thus a result of both the people who are there and their interactions with the environment /Mandaraka-Sheppard, 1986:249; Wortley, 1996:115–117; see also Stenström and Pettersson, 2021/. For instance, Mandaraka-Sheppard's study /1986/ on the dynamics of inmate aggression in six women's prisons in the mid-1980s in England concluded that older inmates and other inmates who usually did not cause problems, tended to contribute to violent incidents when the administration was at risk of losing control of the prison for a variety of reasons (e.g. provoking the reaction of the prisoners due to severe disciplinary sanctions or the refusal of a [mass] request).

The situational model focuses on the relationship between 'specific kinds of behavior and specific aspects of the immediate environment' /Wortley, Summers, 2005:85/. The prison environment is not only the source of stresses and strains that may precipitate disorder (e.g. overcrowding, depressing architecture, inmate

violence), but also the provider of opportunities for disorder (e.g. inadequate surveillance, access to contraband) /Wortley, 2002/. For example, research by Edgar, O'Donnell, Martin /2012:101–123/ indicates that the likelihood of conflict and violence increases when it is assumed that the impact of conflict on staff behavior, prison rules and so on will be high, as well as when a reaction from competent government authorities is anticipated /see also Spain, 2005:73/.

Overall, empirical studies have identified that the main factors which affect the regular operation of a prison and cause outbreaks of violence are prison management, overcrowding, prison size, prison architecture, staff training, vulnerability to violence and gang membership.

In particular, several studies have shown that poor **prison management** and control is the most significant factor contributing to individual and collective prison violence /Ekland-Olson, 1986; McCorkle, Mieth, Drass, 1995; Homel, Thompson, 2005:104–105; Wooldredge, 2020/. Research has also found that management policies that enhance the responsibility of prisoners and minimize deprivation of liberty—for example, supporting prisoners' bonds with their families and ensuring fair enforcement of the prison rules—can reduce prison problems /Bottoms, 1999; Sparks, Bottoms, 1995/. Moreover, in a literature review on prison violence, McGuire notes that lower levels of violent misconduct are related to prisoners' feelings that they are treated in a procedurally fair and just way /McGuire, 2018:5; Neubacher, 2020/.

Numerous studies have examined whether violence is produced by the tension caused by **overcrowding** in prisons. They have found that overcrowding (in terms of rate of turnover and population density) is by no means a causal or main factor in violence; however, it can contribute to violence when combined with other factors, such as poor management, untrained staff and high staff turnover /Ruback, Carr, 1993; Gaes, 1994; Tartaro, 2002b/.

According to the meticulous meta-analysis of Franklin, Franklin, Pratt /2006/, inmate crowding emerged as a *weak* predictor of violence and misbehavior in prison. Similarly, the meta-analysis of Gadon, Johnstone, and Cooke found a non-significant relationship between crowding and institutional violence /2006:526, with various studies cited/.

Furthermore, older and newer studies associate overcrowding with **prison size**, prison regime (large prisons are usually maximum security) and prison effectiveness /Baggio et al., 2020; Farrington, Nuttall, 1980/. *Prison size* is regarded as a significant indicator for predicting prison violence, but the findings concerning the impact of prison size are inconsistent. For example, Farrington and Nuttall /1980/ concluded that assault rates for small and large prisons did not differ to a statistically significant degree, whereas McCorkle, Mieth, Drass /1995/ found that larger institutions (those with large average daily populations) had higher prisoner-staff assault rates. However, these prisons reported somewhat lower levels of assaults among prisoners. The latter again indicates that other factors might be more related to violence and the general behavior of convicts in prison (and after their release) than prison size, such as physical conditions, levels of security etc. /McGuire, 2018:5; see also Camp et al., 2003; Bierie, 2012, Rocheleau, 2013; cf. Hofinger, Fritsche, 2021/.

Prison architecture and prison size have sometimes been used as interchangeable concepts in literature, but it is not the same. Research in Europe and North America has defined three generations of prison design. The first generation of prison architecture dates back to the 18th and 19th centuries and corresponds to Bentham's Panopticon and, later its variation, the radial design (the 'Big House'). The space in these prisons is divided into rows of cells that consist of self-contained cell blocks. The second generation of prison design has a linear construction with dormitories and cells along long corridors (a 'telephone pole' design). In the third type, referred to as a podular design, cells, dormitories or sleeping rooms are positioned around the perimeter of a common dayroom 'pod', forming a housing/living unit.

Some studies have shown that group cell housing (wards/dormitories), namely prisoners living in a relatively small space, contributes to interpersonal violence, especially when there are neither security guarantees nor adequate selection procedures for inmates to be placed in wards /Dent, Dorrell, Howard, 2015/. Individual cells significantly reduce the potential for victimization and violence, but not for self-harm and suicide, which are more likely when inmates are alone in cells.

Moreover, studies have found that the linear architectural design of most prisons exacerbates violence due to the blind spots it creates /Farbstein et al., 1989; Zupan, Menke, 1991/. In addition, assaults are more common in cell areas than in work areas in linear prisons /McGuire, 2018:4/. The 'new prison philosophy' architecture developed in the 1970s, which adopts the podular design, reduces the number of unprotected spaces and facilitates direct supervision of prisoners /Tartaro, 2002a; Woodruff, 2017; Thelen, 2020/. However, the empirical studies for podular design are far fewer in number than those for linear design, and their results are contradictory /Grant, Jewkes, 2015; Tartaro, 2000, 2002b/. In addition, researchers warn that the successful implementation of podular design depends to a large extent on good governance, along with the selection and training of appropriate staff /Edgar, 2015:24; Farbstein et al., 1989/.

Staff inexperience is one of the most important factors related to assaults against them /Kratcoski, 1988/. Although there is evidence against a causal relationship, it is undeniable that 'inexperienced prison officers are more likely to engage in violent incidents because they are considered by inmates as 'ambiguous' /Munro, 1995:245; see also Crewe and Liebling, 2015:14; CPT/Inf (2006) 41, par. 123/. Therefore, **training** programs (preliminary and recurring) for **prison staff**, primarily of guards, and support for prisoners seem to improve relations between the two groups and reduce violence against staff /Love, 1994/.

Vulnerability to violence is a serious issue of prison order. Research shows that (a) young people, homosexuals, transgender people and specific types of offenders (e.g. sexual offenders, drug offenders/addicts) are more **vulnerable to victimization** in prison, and (b) some inmates feel more vulnerable, and are in fact more vulnerable, to victimization and violence /Cooley, 1993; Edgar, O'Donnell, 1998:638/. However, UK studies have found that victims and perpetrators are not necessarily separate groups; a single group or individual may both victimize and be victimized /Edgar, O'Donnell, Martin, 2012:55–79; 98–100; Homel, Thomson, 2005:6; Hofin-

ger, Fritsche, 2021/. Furthermore, an American study found that the relationships between exposure to different types of violence and some forms of maladjustment (disruptive behavior and/or mental problems) varied across facilities, and the variation was influenced by the characteristics of the facilities in which prisoners were serving their sentence /Steiner, Meade, 2013/.

Research on **gang membership** and prison violence in the US demonstrates that belonging to a gang increases rates of violence and other forms of misconduct; yet, this must be considered in relation to the extent to which a prisoner is embedded within the gang, namely whether the prisoner is a core or peripheral gang member /Gaes et al., 2002/. In his overview, McGuire found ‘a clear association between gang membership and likelihood of engaging in prison violence’, despite ‘some complex patterns’ within these findings (e.g. gang membership before prison appeared less important than prison gang affiliation) /2018:5; Muntingh, 2009:15–16/.

3. THE RESEARCH

3.1. *General Information about Greek correctional institutions*

The Ministry of Citizen Protection (formerly the Ministry of Justice) runs 34 public prisons. Considering that in 1980, there were 28 prisons, in 1995, 27 and in 2004, 29, it is obvious that the construction of new prisons has remained at a low level in the last 40 years. Prison Law /GCC 1999/¹ distinguishes between *general* (Type A and B), *special* and *therapeutic* institutions. General institutions of Type A are for people on remand, declared guilty for debts and those sentenced to short-term imprisonment, while Type B for the rest prisons on the basis of crimes and sentences /GCC, Art. 19/. Special are the prison farms and the juveniles’ institutions, while therapeutic the general- and mental hospital(s), and the detoxification center(s) for drug addicts. The Ministry from its side actually distinguishes in practice five categories of institutions on the basis of *prison regime, gender and age*². These include (a) three farming half-way houses (rural) and one Central Prison Supply Storage Centre for inmates working in the bakery of the largest prison complex in the country; (b) three institutions for juvenile offenders (males 18–25 years of age)³; (c) eight closed prisons, one of them for convicted females; (d) three thera-

1 Greek Correctional Code. In October 2022 a new Correctional Code has been issued /Law 4985/22.10.2022/, actually amending the older one. It has introduced in the type of Special institutions the facilities for sex offenders, which until now operate informally in practice, as well as high security prisons and prisons for economic crimes /Art. 20/; the amended Code of 1999 foresaw for prisoners serving long sentences and for difficult prisoners to accommodate only in Type B facilities and/or in separate sections without any contact with the rest population /Law 2776/1999, Art. 11[4]/. These new institutions have not yet started operating officially though (November 2023). Since the present study has used data until 2022, we remain in the prison types of the old Correctional Code and that of the Ministry.

2 See also Law 3772/2009, Art. 20[1], Ministerial Decrees 103920/2009, 65116/2014 and 88741/2014, which introduced type C units and prisons for difficult and dangerous convicts and their abolition a few years later /Law 4322/2015, Art. 1[1]/.

3 Since 1998, there are no institutions for female juvenile offenders; those few given a prison sentence are accommodated in a special section of the prison for female convicts.

peutic institutions (one general hospital, one mental hospital and one detoxification center for drug addicts) and (e) 16 judicial prisons,⁴ all of them closed, one for females awaiting trial. ‘Judicial’ and ‘closed’ prisons run under the same regime.

According to the General Secretariat of Crime Policy (hereinafter: General Secretariat), the current nominal prison capacity is 10,526 prisoners /WPB-ICPR, as of 01.01.2023/, and the inmate population density (hereinafter: population density), or occupancy level, has risen to 103.4%. This is higher than in 2018 (101%) and higher than the median population density per 100 available places in penal European institutions in the same year, which is 91.4 inmates per 100 places /Aebi, Tiago, 2018:65/. In 2013, the population density temporarily rose to 134% (as of 1 September 2013), the highest in Greek prison history. The population density initially decreased to 97.4% in December 2015, then increased again to 99% in June 2017 and further to 106.8% in January 2019 /WPB-ICPR, 2017; 2020/, despite the amendments on early release introduced in April 2015 and renewed three more times until August 2019 by the government⁵.

Concerning the prison population, between 2015–2023, 21–32.6% are detainees awaiting their trial, 53–60% are of foreign nationality, 4.5–5.5% are women, 8–10.3% are between 18 and 25 years of age, 10–14% of the convicted persons are serving a life sentence, 22.5–31.8% are serving a prison sentence over 15 years, and 6.5–14.3% are serving a prison sentence for one to five years with an increase of these sentences from 2–5% after 2019 /General Secretariat, 2023/.

The unequal distribution of staff across prisons is remarkable. For example, in 2019, in a therapeutic institution, there was an inmate/staff (guards and special staff) ratio equal to .28 inmates per one staff member (23 inmates and 81 staff); in a female prison, this ratio was equal to .48 (131 inmates and 271 staff). Furthermore, the ratio of a general prison was equal to .72 (28 inmates and 39 staff), whereas in the country’s largest prison with 1,474 inmates, there were 141 staff and the ratio equal to 10.45; in a general prison in the south of Greece, the ratio was 4.68 (529 inmates and 113 staff), while another general prison in the north of Greece, this ratio was 4.79 (584 inmates and 122 staff)⁶.

There are no private prisons or public-private partnerships operating in the Greek prison system and the institutions are dispersed all over the country. Most prisons are of the second prison design, the linear architectural design. A few exceptions to the linear design are prisons from the 19th century constructed in a radial design, while there are no podular prisons.

3.2. Data sources

The empirical study of this work is based on two datasets. The first dataset includes the total number of prisoners (sentenced and on remand) between 2009

4 The judicial prison is typically for people awaiting trial. They are either on remand or they are to be tried on appeal or have been convicted for one offence and are on remand for a second one. In practice, they are common closed prisons.

5 Laws 4322/2015, Arts 14 [3,4]; 4411/2016, Arts 9,15 [1]; 4489/2017, Arts 43, 44; 4571/2018, Art.13, extended up to 31.8.2019.

6 Authors’ calculations based on the General Secretariat of Crime Policy data.

and 2019 and the total number of serious incidents for the 34 prisons operating in Greece for each year. The data about the prison population, was collected by the Justice/Prison Statistics of the Hellenic Statistical Authority (ELSTAT) and the official website of the General Secretariat (from January 1st or December 31st of each year), whereas the number of incidents was provided by the General Secretariat in March 2020. The second dataset, which refers to all 34 prisons operating in Greece during the period 2015–2019, consists of the annual data of the official capacity, the total size (in 1,000 square meters), the number of inmates, the number of prison staff and the number of incidents (among prisoners and against staff), for each prison separately. This datafile was also provided in March 2020 by the General Secretariat, while in September 2023 some additional data was given; the current dataset is an updated and enriched version of a recently analyzed dataset /Lambropoulou, Milienos, 2023/.

Interpersonal violent incidents include only physical assaults and abuse among prisoners, whereas against staff, they include physical assaults and serious threats of exercising violence. This means that in the recorded incidents, whatever misconduct took place against the rules of the prison is not included. The recorded incidents were more or less the same types of ‘interpersonal violence’, and in a few incidents ‘possession of a sharp object’, ‘exercise of psychological violence’ or ‘encouragement of other prisoner(s) to exercise violence’ were also noted as further disciplinary violations.

The main hypotheses of the study are the following: (a) Overcrowded prisons have more violent incidents than not overcrowded; (b) Prisons with high spatial density have less incidents than prisons with low spatial density; (c) Prisons with high inmate/staff ratio have more violent incidents than prisons with low inmate/staff ratio; (d) Prisons with loose prison management and prisoner surveillance (e.g. agrarian prisons, semi-open prisons, juvenile institutions, therapeutic institutions) have fewer violent incidents than the rest; (e) The institutions for juveniles have a higher record of violent incidents than adult prisoners serving their sentences in general institutions.

The above hypotheses are going to be examined in the context of similarities among the 34 institutions (i.e., a case-oriented approach), according to the number of violent incidents among inmates and against staff, the prison– and spatial density and the inmate/staff-ratio. Moreover, it will be evaluated whether distinct clusters/groups exist among prisons, with respect to the number of incidents, and which are their main characteristics.

3.3. Method and Measures

In the present analysis, apart from the inmates-on-inmates and inmates-on-staff violent incidents, we consider prison size, population density, and inmate/staff ratio. However, since it is reasonable to expect high numbers of incidents in large prisons, prison violence has also been assessed in terms of the number of incidents per 100 inmates. To count the staff, the number of prison guards, external guards

and specialists working in prisons (psychologists, sociologists, criminologists, and social workers) has been cumulatively considered. The remaining staff (e.g., administrative, medical) have not been included because they are not in everyday contact with the prisoners, and the medical staff have a high turnover. Prison size is measured by the total area of the prison (in 1,000 square meters). It is necessary to mention that for 2015–2017, only the total number of staff from all prisons is provided and not separately from each prison; however, since the proportion of staff belonging to each institution is almost the same over the years, we used these proportions to make a projection of the total number of staff on the prison level; moreover, for one prison, the number of inmates and capacity for 2018–2019 were missing and these values have been replaced by the means provided by previous years.

Prisons are divided into two types: according to gender and age (Prison Type 1) and according to prison regime (Prison Type 2). *Prison Type 1* includes prisons for: a) males (N=29), b) females (N=2), and c) young males (N=3). *Prison Type 2* includes a) prison farms and the central prison supply storage center (N=4), b) general prisons (N=24), c) therapeutic institutions (N=3), and d) institutions for young males (N=3).

To assess the role of the number of staff on incidents, the inmate/staff ratio was computed by dividing the number of prisoners in each prison by the number of staff. Thus, a high inmate/staff ratio means that a small number of staff corresponds to a high number of prisoners. Furthermore, overpopulation was quantified by two measures: population density and spatial density. Population density, or occupancy level, is calculated by dividing the number of prisoners in each prison by the official capacity of the prison. Spatial density is calculated by dividing prison size (total area) by the number of prisoners, determining how many square meters correspond to each prisoner (i.e., high spatial density means that each inmate has more personal space). Although this measure is different from the prison cell spatial density, which only considers the size of the cells (not the total area), most of the facilities' space serves the everyday life of prisoners, therefore it still provides us with some insight on this aspect. Moreover, prison size is considered by carceral geographers.

3.4. Data Analysis

A descriptive statistical analysis, focusing on the most important properties of the two datasets, can be found at the beginning of our data exploration. Afterwards, the interest is focused on the second (more detailed) dataset to investigate the similarities between prisons, with respect to the number of incidents (per 100 inmates), the inmate/staff-ratio, the population-, and spatial density, over the years 2015–2019.

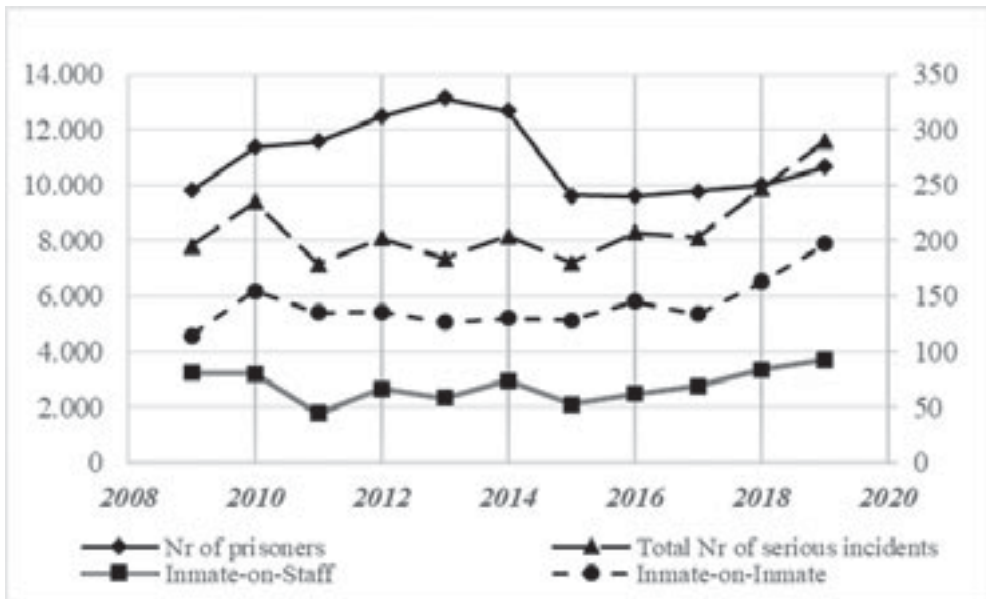
In detail, the statistical significance of the mean differences across time is evaluated by non-parametric methods, such as Friedman's test, along with pairwise comparisons using Wilcoxon test and a Bonferroni correction/adjustment /e.g., Conover, 1999/. The similarities between institutions are examined in terms of the multidimensional scaling method (using the chi-square distance between prisons and

Sammon's non-linear mapping /Sammon, 1969; Everitt, 2006/. Moreover, clustering methods (adapted for the longitudinal nature of our data), are used for investigating the underlying number of distinct clusters among 34 prisons. The data analysis was carried out using SPSS (28.0; IBM, 2021) and r-project (R Core Team, 2020).

3.5. Results

Figure 1 provides an overview of the violent incidents, in absolute numbers, and the prison population, for the period 2009–2019. As can be seen, violence among inmates and against staff shows a similar pattern, although inmate-on-inmate violence seems more intense. It is also interesting that although in the period 2014–2016 the prison population decreased, the total number of incidents remained at similar levels (it should be pointed out that the data depicted in Figure 1, refer to the number of prisoners or incidents, as have been counted by the end of the reference year, i.e., 31st Dec.).

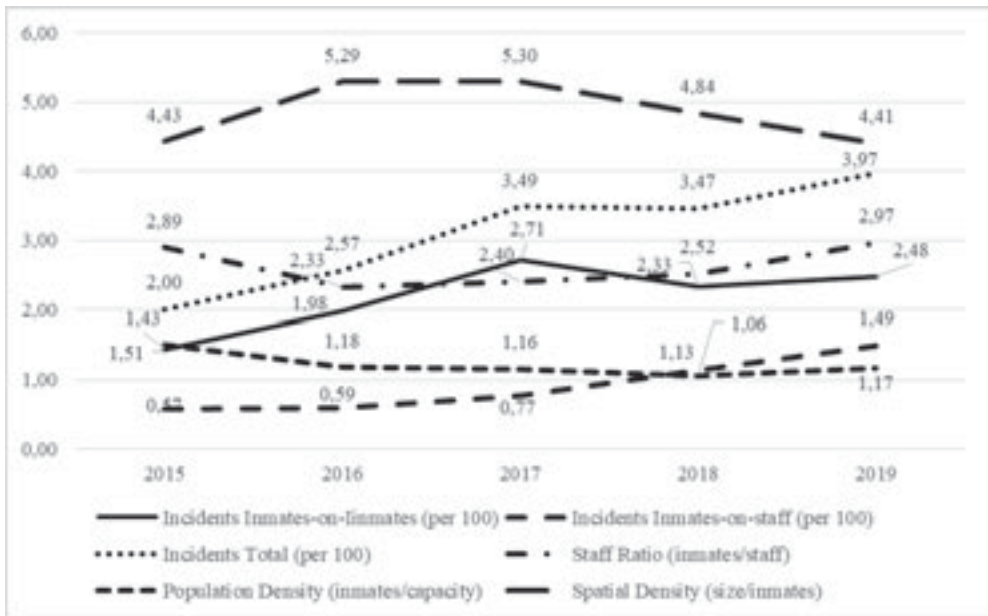
[*Figure 1*] Number of Incidents and Stock Prison Population (in secondary axis), for the period 2009–2019.

Figure 2 shows how the mean values of the number of incidents among inmates (in this dataset, all the values refer to what was counted at the beginning of the reference year, i.e., 1st Jan.), against staff and total (per 100 inmates) evolves during the period 2015–2019; it also shows the respective progress of the mean values of inmate/staff ratio, population density, and spatial density. It is worth mentioning that it is the timespan for which more detailed data have been provided by the General Secretariat and a period during which the same government had put in force consecutive prison decongestion measures.

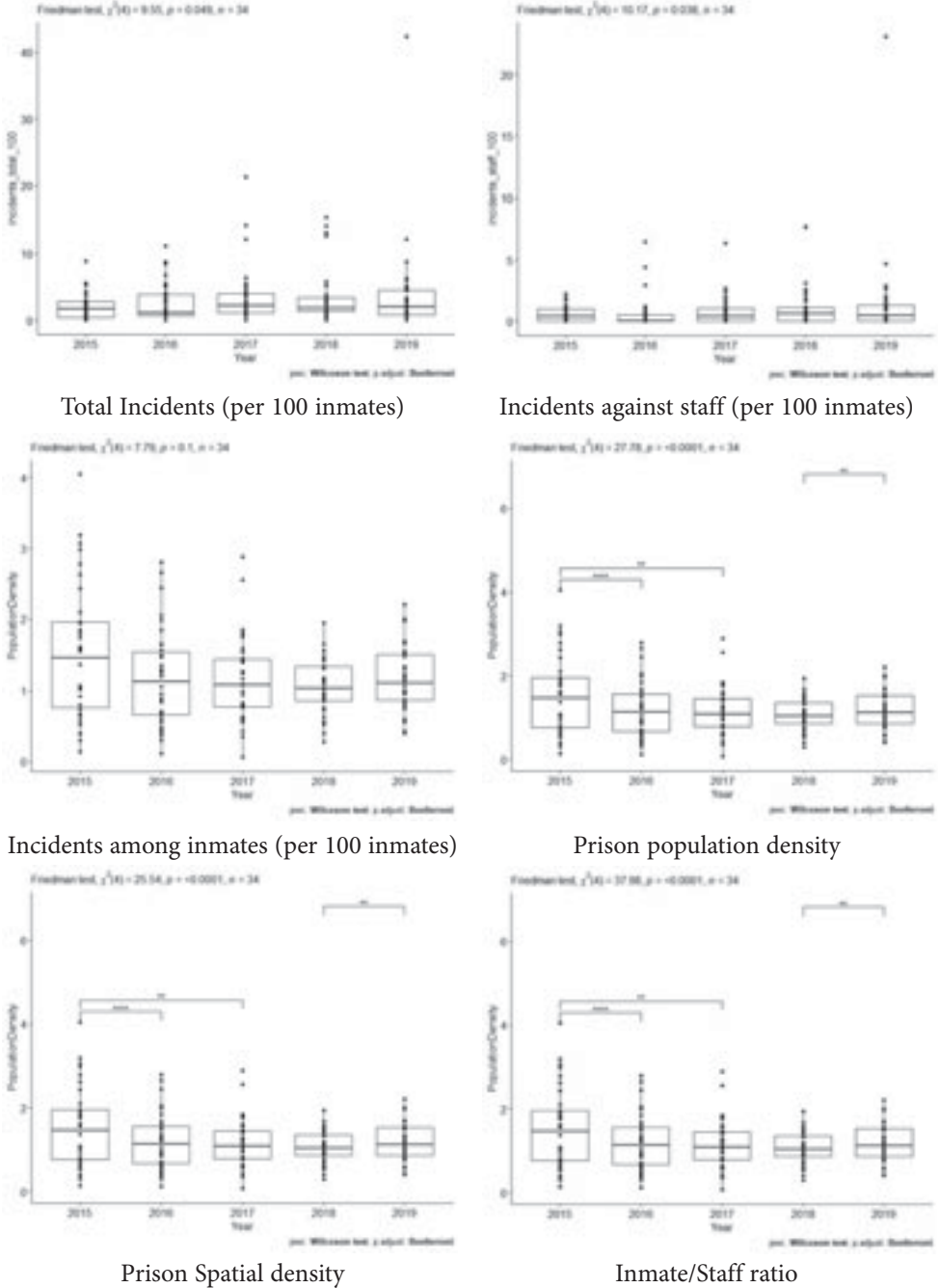
As apparent in *Figure 2*, from 2015 to 2017 the mean value of incidents among inmates was almost doubled (from 1.43 to 2.71), while the mean value of spatial density has increased (from 4.43 to 5.30), population density was decreased (from 1.51 to 1.16), and inmate/staff ratio was slightly increased (from 2.89 to 2.40). Therefore, although the conditions after 2015 seem to have been improved in many aspects, such as population density (decreased), inmate/staff ratio (decreased) and spatial density (increased), the total number of incidents has increased (from 2 to 3.97).

[*Figure 2*] Mean plots of incidents (per 100 inmates), population density, inmate/staff ratio and spatial density, for the period 2015–2019.

Figure 3 contains Friedman’s test along with the pairwise comparisons, using Wilcoxon test and a Bonferroni correction/adjustment, to assess the statistical significance of the mean differences of the values across time. Thus, the differences of inmate-on-inmate incidents across time are not significant (at 0.05 level of significance), in contrast to the rest variables, namely the total number of incidents, the incidents against staff, the inmate/staff ratio, the population and spatial density. Furthermore, it seems that 2015 is a year significantly different compared to the subsequent two years (i.e., 2016 and 2017) concerning inmate/staff ratio, population-, and spatial density, i.e., 2015 has significantly larger inmate/staff ratio and population density, and smaller spatial density. It is the year when decongestion measures have been introduced to limit overcrowding.

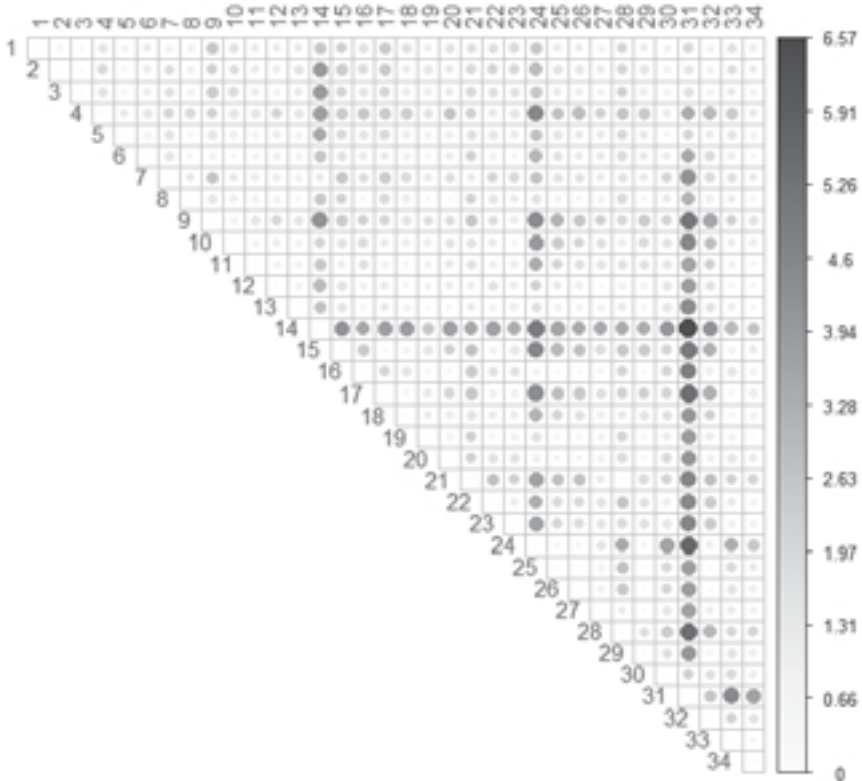
[Figure 3] Boxplots for each variable and year (incidents [per 100 inmates], population density, inmate/staff ratio and spatial density), along with Friedman's test and simultaneous pairwise comparisons, using Wilcoxon test and a Bonferroni correction/adjustment, for the period 2015–2019.

A step forward to our analysis was to examine the similarities between prisons and, as already referred to, whether these similarities can make distinct clusters/groups among prisons, and which are their main characteristics. Therefore, the multi-dimensional scaling method (with Sammon's non-linear mapping), on the chi-square distances between prisons has been used. In detail, the distance was computed using the number of inmate-on-inmate or against staff incidents (per 100 inmates), the inmate/staff-ratio, the population, and spatial density, over the years 2015–2019 (i.e., each variable was split into 5 variables, one for each year). For homogenization reasons and overcoming the effect of units of measurements, each variable has been divided by its total sum.

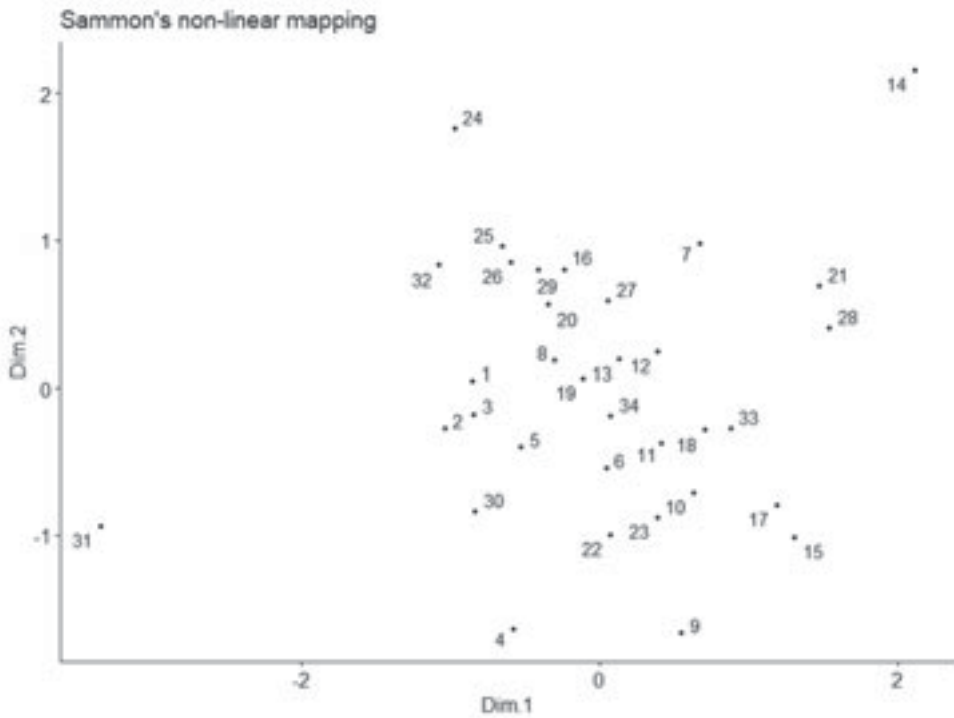
Figure 4 visualizes the distance matrix (that is, the longer the distance the more distinct profile between the pairs of prisons; note that large distances correspond to darker colors and larger dots/circles). As *Figure 4* shows, there are some prisons (mainly, the prisons 14, 24 and 31, and to some extent, 4 and 9), which seem to have quite a different profile, compared to the rest ones. Prison 24, which is for sexual offenders (accused and convicted), has had only one incident in all these years. This confirms that sexual offenders avoid causing problems among themselves and to the administration, because they don't want to be transferred in another prison and being among inmates convicted for or accused of other crimes because they are in danger to be attacked. Quite similar to Prison 24 is Prison 31, one of the therapeutic institutions, which had no registered incidents at all. Prison 14, the biggest prison in the country, had no incident for three years (2015, 2016, 2019), whereas for two consecutive years, 2017 and 2018, it had 33 and 54 episodes, respectively (2.34 and 3.34 incidents per 100 inmates). This is not easy to explain; it cannot be excluded that the prison personnel authorities were not thorough enough and have not registered the eventual incidents. Since there is no central database in the General Secretariat into which each prison registers facts and figures in a standardized form, apart from general statistics on the number of prisoners, their gender, age, categories of sentences, etc. Thus, data collection is reliant on the diligence of each prison director or General Secretary. In Prison 4, one of the two female prisons, seems to have relatively large spatial density compared to the rest institutions (on average, 7.98 m² per inmate), while in Prison 9, one of the general prisons for persons convicted for serious crimes, the total number of incidents (per 100 inmates) in 2016 and 2019 are much larger (4.09 and 6.14 violent incidents, respectively) than what was observed the remaining years 2015, 2017 and 2018 (ranging from 1.22 to 1.65).

[Figure 4] Distance matrix using the computed by the chi-square distances between prisons, using the number of inmate-on-inmate or against staff incidents (per 100 inmates), the inmate/staff-ratio, the population-, and spatial density, for the period 2015–2019.

Furthermore, *Figure 5* provides us with a two-dimensional map, derived by the multidimensional scaling and Sammon’s method; the distinct profiles of the three institutions (14, 24, and 31) referred to above, can also be seen. As we have indicated, these findings are mainly explained by the unexpected large number of incidents among inmates (per 100) in 2017 and 2018 for prison 14 (2.34 and 3.34, respectively), while all other years there were no registered incidents at this prison), the large population density of prison 24 and the low number of incidents (1), and the overall large spatial density of prison 31 with the absence of violent incidences.

[Figure 5] Two-dimensional map, derived by the multidimensional scaling and Sammon's method.

To classify the institutions into homogeneous groups/clusters according to their number of incidents (per 100 inmates), a two-step cluster procedure was used (using log-likelihood as a distance measure, BIC⁷ as a clustering criterion, and the number of incidents on inmates and against staff across 2015–2019 per 100, as clustering variables). Under this procedure, two clusters emerged from our data; the first Cluster contains 29 and the second 5 prisons (prisons 7, 10, 15, 30, and 33, belong to Cluster 2). Two prisons (*Table 1*), one for females and one for young males belong to Cluster 2, along with three prisons for males –one therapeutic, and two general. Prisons in Cluster 2 have more violent incidents than prisons in Cluster 1. *Table 1* also shows that the associations between Prison Type 1 or 2 and clustering are not significant (at 0.05 level), which means that there is no significant evidence for expecting specific types of prisons to belong to specific cluster. In addition, *Figure 6* (see also *Table 2*) displays how the mean values of the variables, separately for each cluster, change over the years; the two clusters seem to have a different profile on incidents, in contrast to population density and staff ratio (and in some extend, to spatial density), which seem to be similar across clusters.

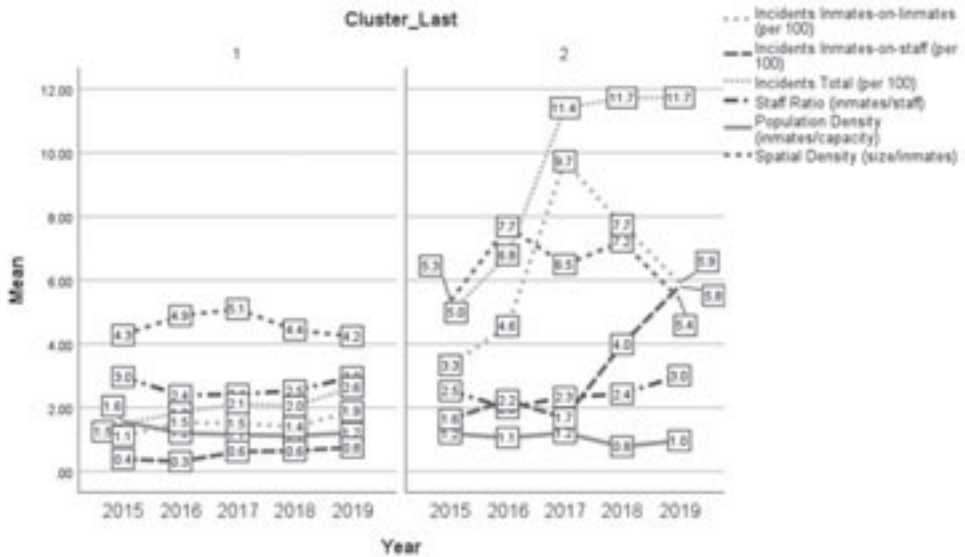
7 Bayesian Information Criterion.

[Table 1]. Prison type vs Clusters, along with Fisher exact test (assessing the significance of the association) and mean values of the total number of incidents (per 100 inmates), in parentheses.

Prison type according to gender	Cluster*/ mean values of total incidents		Total	Prison type according to prison regime	Cluster*/ mean values of total incidents		Total
	1	2			1	2	
Males	26 (1.82)	3 (10.29)	29 (2.70)	Young Males	2 (3.43)	1 (8.15)	3 (5.00)
Females	1 (4.59)	1 (7.59)	2 (6.09)	Prison farms	4 (1.23)	0	4 (1.23)
Young Males	2 (3.43)	1 (8.15)	3 (5.00)	Therapeutic	2 (1.40)	1 (7.97)	3 (3.59)
				General	21 (2.07)	3 (10.16)	24 (3.05)
Total	29 (2.03)	5 (9.32)	34 (3.10)	Total	29 (2.03)	5 (9.32)	34 (3.10)

*p>.05 (Fisher exact test)

[Figure 6] Mean plots of incidents (per 100 inmates), population density, inmate/staff ratio and spatial density, for the period 2015–2019, and for each cluster separately.

[Table 2]. Mean values of incidents (per 100 inmates), population density, inmate/staff ratio and spatial density, for the period 2015–2019, and for each cluster separately.

Year		Cluster	
		1	2
2015	Inmates-on-Inmates (per 100)	1.11	3.33
	Inmates-on-Staff (per 100)	.39	1.64
	Incidents Total (per 100)	1.49	4.97
	Staff Ratio (inmates/staff)	2.96	2.52
	Population Density (inmates/capacity)	1.57	1.19
	Spatial Density (size/inmates)	4.28	5.35
2016	Inmates-on-Inmates (per 100)	1.53	4.56
	Inmates-on-Staff (per 100)	.31	2.23
	Incidents Total (per 100)	1.84	6.79
	Staff Ratio (inmates/staff)	2.39	1.98
	Population Density (inmates/capacity)	1.20	1.06
	Spatial Density (size/inmates)	4.88	7.68
2017	Inmates-on-Inmates (per 100)	1.50	9.73
	Inmates-on-Staff (per 100)	.62	1.67
	Incidents Total (per 100)	2.12	11.40
	Staff Ratio (inmates/staff)	2.42	2.33
	Population Density (inmates/capacity)	1.15	1.20
	Spatial Density (size/inmates)	5.09	6.49
2018	Inmates-on-Inmates (per 100)	1.40	7.74
	Inmates-on-Staff (per 100)	.64	3.98
	Incidents Total (per 100)	2.04	11.72
	Staff Ratio (inmates/staff)	2.53	2.43
	Population Density (inmates/capacity)	1.11	.78
	Spatial Density (size/inmates)	4.43	7.21
2019	Inmates-on-Inmates (per 100)	1.88	5.92
	Inmates-on-Staff (per 100)	.75	5.80
	Incidents Total (per 100)	2.64	11.73
	Staff Ratio (inmates/staff)	2.96	3.00
	Population Density (inmates/capacity)	1.20	.96
	Spatial Density (size/inmates)	4.24	5.42

DISCUSSION

Overall, it has become evident that violent prison incidents and prison population growth over the last years are trending upward. Despite the remarkable decline in the prison population after 2015, the total number of violent incidents has not decreased. These results (although only for five years) strengthen the remaining findings of the research about the ambiguous impact of population density as a sole or main factor affecting prison violence (*hypothesis a*) and confirm the findings of several other studies /e.g., Gadon, Johnstone, Cook, 2006; Gaes, 1994; Tartaro, 2002b; McGuire, 2018/ that overcrowding is by no means a causal or main factor in prison violence.

From the results there are indications that prisons with less incidents (Cluster 1) have lower spatial density, than those with the most incidents (Cluster 2), contesting hypothesis b, although this is not clear and unambiguous. Similarly, other research has found that prison size is not necessarily correlated with prison misbehavior incidents /Lahm, 2009:134; cf. MacCorkle et al., 1995/.

In the present study the inmate/staff ratio seems not affecting the violent incidents; prisons in Cluster 1 and 2 have similar mean values ranging from 2.5 to 3.0, thus, hypothesis c has not been confirmed.

Moreover, the research has *generally* confirmed that prisons with loose prison management and prisoner surveillance (e.g., agrarian prisons, therapeutic institutions) have fewer violent incidents than the rest (hypothesis d) /see also Camp et al., 2003/; but this has not been confirmed for one of the three therapeutic institutions, which faces serious security shortages and inadequate staff training though.

Further, it has been verified that the institutions for juveniles have a higher record of violent incidents /Light, 1990; Spain, 2005; McGuire, 2018:3/ than adult prisoners serving their sentences in general institutions, i.e., 5.00 vs. 2.70 (Table 1) (hypothesis e), but not significantly different so that they remain to Cluster 1 (hypothesis d), apart from one which belongs to Cluster 2 with a large number of incidents (8.15). This facility houses young foreigners 18–21 years of age of 20 different nationalities, has high population- and spatial density, and high/inmate staff ratio. For example, there is inadequate space for the school, the social events are held in a small corridor, while in the single yard conflicts between the different ethnicities of the prisoners very often taking place.

As for the female prisons, both have high record of violent incidents (6.09), the one in Cluster 2 in the extreme (7.59), outnumbering the mean value of young inmates (5.00). However, international research demonstrates that in female facilities, institutional violence is at significantly lower rates than in male facilities /Harer, Langan, 2001/. In Greece, prisons for women, and in particular for sentenced prisoners, are in much better condition than those for men regarding the organization of the space, the friendly environment and the programs operating in them /see also Rocheleau, 2013/. There is also a separate living area for those few women who have a child with them (up to three years of age). Because no other relevant data are available about the prison environment, the sentences being served or the characteristics of the population to obtain a better understanding of the situation, we simply register this information. It cannot be excluded that the incidents in prisons for women are registered more thoroughly than in male prisons, and they might be less intense.

Although the picture is complex, and some contradictory results have emerged from the present study as well, research shows that a holistic approach to prison organization that takes into account its specific environment (e.g. levels of crowding, privacy), prison's structure (e.g. architecture, security level), characteristics of the prison population (e.g. age, social and crime type, sentence), and is supported by the administration, staff selection and training is perhaps the most promising model for reducing prison violence /Homel, Thompson, 2005:10/.

Using data collected by the General Secretariat from all Greek prisons, the research has shown that neither population-and spatial density, nor inmate/staff ratio have proved sufficient to explain violence in Greek penal institutions. To the contrary, age and prison management-prison type seem to have an impact on violent incidents. Therefore, prisoners' social characteristics, criminal records, sentences and crime convictions, the age, the ethnic constitution of the population, staff experience, environmental factors and the programs applied within a given time period must all be taken into consideration in order to gain an understanding of prison violence and consequently to control it.

REFERENCES

- Aebi M.F., Tiago M.M. /2018/: *SPACE I- Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations*. Updated on 11 June 2019, Council of Europe, Strasbourg, https://wp.unil.ch/space/files/2019/06/FinalReportSPACEI2018_190611-1.pdf.
- Baggio S., Peigné N., Heller P., Gétaz L., Liebrez M., Wolff H. /24 January 2020/: Do overcrowding and turnover cause violence in prison?, *Frontiers in Psychiatry*, 10, Article 1015, pp. 4, <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.01015>.
- Bierie D.M. /2012/: Is tougher better? The impact of physical prison conditions on inmate violence, *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 56(3), pp. 338–355, <https://doi.org/10.1177/0306624X11405157>.
- Bottoms A.E. /1999/: Interpersonal violence and social order in prisons, *Crime and Justice*, 26, pp. 205–281, <https://www.jstor.org/stable/1147687>.
- Camp S.D., Gaes G.G., Langan N.P., Saylo W.G. /2003/: The influence of prisons on inmate misconduct: A multilevel investigation, *Justice Quarterly*, 20 (3), pp. 501–533, <https://doi.org/10.1080/07418820300095601>.
- Conover W.J. /1999/: *Practical Nonparametric Statistics*, 3rd edn., Wiley, New York, NY.
- Cooley D. /1993/: Criminal victimization in male federal prisons (Canada), *Canadian Journal of Criminology*, 35(4), pp. 479–495.
- CPT / Inf (2006) 41: *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the CPT from 27/08/2005–09/09/2005* (All reports available online at: <https://www.coe.int/en/web/cpt/greece>).
- CPT / Inf (2010) 33: *Report to the Government of Greece on the visit to Greece carried out by the CPT from 17–29/09/2009*.
- CPT / Inf (2014) 26: European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. *Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the CPT from 04–06/04/2013*.
- Crewe B., Liebling A. /2015/: Staff culture, authority and prison violence, *Prison Service Journal: Reducing prison violence*, Issue 221, Special Edition, pp. 9–14.
- Dent P., Dorrell D., Howard P. /2015/: Understanding prison violence. Trends and correlates, *Prison Service Journal: Reducing prison violence*, Issue 221, Special Edition, pp. 4–8.
- Drossou X.-I. /2016/: *The micro-society of prisons and informal social control*. Unpublished doctoral dissertation, Panteion University of Social and Political Sciences, Athens, Greece.
- Edgar K. /September 2015/: Conflicts in prison, *Prison Service Journal: Reducing prison violence*, Issue 221, Special Edition, pp. 20–24.

- Edgar K., O'Donnell I./1998/: Assault in prison: The 'victim's' contribution, *The British Journal of Criminology*, 38(4), pp. 635–650, <https://doi.org/10.1093/bjc/38.4.635>.
- Edgar K., O'Donnell I., Martin C. /2012/: *Prison violence: The dynamics of conflict, fear and power*, Routledge, London (Willan, Cullompton, 2003).
- Ekland-Olson S. /1986/: Crowding, social control, and prison violence: Evidence from the Post-Ruiz Years in Texas, *Law and Society Review*, 20(3), pp. 389–421.
- Everitt B.S. /2006/: *An R and S-Plus® Companion to Multivariate Analysis*, Springer, London.
- Farbstein J. and Associates, Werner R. /1989/: *A comparison of 'direct' and 'indirect' supervision correctional facilities – Final Report*, National Institute of Corrections – Prison Division, United States Department of Justice, <https://www.csc-scc.gc.ca/research/forum/e032/e032d-eng.shtml>.
- Farrington D.P., Nuttal C.P. /1980/: Prison size, overcrowding, prison violence, and recidivism, *Journal of Criminal Justice*, 8(4), pp. 221–231, [https://www.doi.org/10.1016/0047-2352\(80\)90002-1](https://www.doi.org/10.1016/0047-2352(80)90002-1).
- Franklin T.W., Franklin C.A., Pratt T.C. /2006/: Examining the empirical relationship between prison crowding and inmate misconduct: A meta-analysis of conflicting research results, *Journal of Criminal Justice*, 34(4), pp. 401–412, <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2006.05.006>.
- Gadon L., Johnstone L., Cooke D. /2006/: Situational variables and institutional violence: A systematic review of the literature, *Clinical Psychology Review*, 26(5), pp. 515–534, <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.02.002>.
- Gaes G.G. /1994/: Prison crowding research reexamined, *The Prison Journal*, 74(3), pp. 329–363, <https://doi.org/10.1177/003285594074003004>.
- Gaes G.G., Wallace S., Gilman E., Klein-Saffran J., Suppa S. /2002/: The influence of prison gang affiliation on violence and other prison misconduct, *The Prison Journal*, 82(3), pp. 359–385, <https://doi.org/10.1177/00328550208200304>.
- Grant E., Jewkes Y. /2015/: Finally fit for purpose: The evolution of Australian prison architecture, *The Prison Journal*, 95(2), pp. 223–243, <https://doi.org/10.1177/003285515575274>.
- Harer M.D., Langan N.P. /2001/: Gender differences in predictors of prison violence: Assessing the predictive validity of a risk classification system, *Crime & Delinquency*, 47(4), pp. 513–536.
- Hartenstein S., Meischner-Al-Mousawi M., Hinz S. /April 2017/: *Studie „Gewalt im Gefängnis“*, Kriminologischer Dienst des Freistaates Sachsen, Leipzig, https://krimipub.krimz.de/frontdoor/deliver/index/docId/167/file/2017_hartenstein_meischner-al-mousawi_hinz_studie-gewalt-im-gefaengnis.pdf.
- Hofinger V., Fritsche A. /2021/: *Gewalt in Haft. Ergebnisse einer Dunkelfeldstudie in Österreichs Justizanstalten*, LIT Verlag, Wien.
- Homel R., Thomson C. /2005/: Causes and prevention of violence in prisons– in: *Corrections Criminology* (S. O'Toole, S. Eyland, eds.), Hawkins Press, Sydney, pp. 101–108.
- IBM Corp /2021/: *IBM SPSS Statistics for Windows, Version 28.0*, IBM Corp., Armonk, NY.
- Irwin J., Cressey D.R. /1962/: Thieves, convicts and the inmate culture, *Social Problems*, 10(2), pp. 142–155.
- Kratcoski P.C. /1988/: The implications of research explaining prison violence and disruption, *Federal Probation*, 52(1), pp. 27–32.
- Lahm K.F. /2009/: Inmate assaults on prison staff: A multilevel examination of an overlooked form of prison violence, *The Prison Journal*, 89(2), pp. 131–150.

- Lambropoulou E., Milienos F. /2023/: Factors of violence: A study in Greek prisons *Kriminologie – Das Online-Journal | Criminology – The Online Journal*, 5(1), 2023, pp. 29–51, <https://doi.org/10.18716/ojs/krimoj/2023.1.2>.
- Light S.C. /1990/: The severity of assaults on prison officers: A contextual study, *Social Science Quarterly*, 71, pp. 267–284.
- Love B. /1994/: Program curbs prison violence through conflict resolution, *Corrections Today*, 56(5), pp. 144–147, <https://www.thefreelibrary.com/Program+curbs+prison+violence+through+conflict+resolution.-a015705521>.
- Mandaraka-Sheppard A. /1986/: *The dynamics of aggression in women's prisons in England*, Gower, Aldershot et al.
- McCorkle R.C., Miethe T.D., Drass K.A. /1995/: The roots of prison violence: A test of the deprivation, management, and not so total institution models, *Crime and Delinquency*, 41(3), pp. 317–331, <https://doi.org/10.1177/0011128795041003003>.
- McGuire J. /2018/: *Understanding prison violence: A rapid evidence assessment. Analytical summary*, HM Prison and Probation Service, London.
- Munro F.M. /1995/: Social skills differences in aggressive and non-aggressive male young offenders within an unfamiliar social situation, *Medicine Science and the Law*, 35(3), pp. 245–248, <https://doi.org/10.1177/002580249503500312>.
- Muntingh L. /2009/: *Reducing prison violence: Implications from the literature for South Africa*, CSPRI Research Report No. 17, Community Law Centre, South Africa.
- Neubacher F. /2020/: On the development, origins and manifestations of prison violence – Evidence from a longitudinal study on young males and females in Germany, *Kriminologie – Das Online-Journal | Criminology – The Online Journal*, 2(3), pp. 372–393, <https://doi.org/10.18716/ojs/krimoj/2020.3.1>.
- OSYE (Confederation of Prison Officers in Greece), *Press releases*. 16 June 2017; 9 November 2017; 5 February 2018; 9 and 25 March 2018; 8 January 2019, <https://www.osye.gr>, no more available online.
- Rocheleau A.M. /2013/: An empirical exploration of the ‘pains of imprisonment’ and the level of prison misconduct and violence, *Criminal Justice Review*, 38(3), pp. 354–374, <https://doi.org/10.1177/0734016813494764>.
- Ruback R.B., Carr T.S. /1993/: Prison crowding over time. The relationship of density and changes in density to infraction rates, *Criminal Justice and Behavior*, 20(2), pp. 130–148, <https://doi.org/10.1177/0093854893020002002>.
- R Core Team /2020/: *R: A Language and Environment for Statistical Computing*, R Foundation for Statistical Computing, Vienna.
- Sammon J.A. /1969/: A Nonlinear Mapping for Data Structure Analysis, *IEEE Transactions on Computers*, C-18(5), pp. 401–409, <https://doi.org/10.1109/T-C.1969.222678>.
- Schrag C. /1961/: *Some foundations for a theory of correction* – in: *The prison. Studies in institutional organization and change* (D.R. Cressey, ed.), Holt, Rinehart and Winston, New York, pp. 309–357.
- Spain A. /2005/: *Bullying among young offenders: Findings from a qualitative study* – in: *Bullying among prisoners, innovations in theory and research* (J. Ireland ed.), Willan, Cullompton, pp. 62–83.
- Sparks J.R., Bottoms A.E. /1995/: Legitimacy and order in prisons, *The British Journal of Sociology*, 46(1), pp. 45–62, <https://doi.org/10.2307/591622>.
- Steiner B., Meade B. /October 2013/: *Assessing the relationship between exposure to violence and inmate maladjustment within and across state correctional facilities*, Document No.: 243901, The National Institute of Justice Office of Justice Programs, Washington D.C.

- Stenström A., Pettersson T. /2021/ The micropolitics of conflicts in total institutions: The case of special approved homes for youths in Sweden, *Incarceration*, 2(1), pp. 1–18, <https://doi.org/10.1177/2632666321993313>.
- Sykes G.M., Messinger S.L., Cloward R.A., McCleery R., Cressey D.R., Ohlin L.E., Grosser G.H., /1960/: *Theoretical studies in social organization of the prison*, Social Science Research Council, New York.
- Tartaro C. /May 2000/: *The Impact of facility design and supervision strategies on jail violence*, PhD Thesis, Rutgers The State University of New Jersey – Newark, USA. UMI Number 9971498, Ann Arbor, MI.
- Tartaro C. /2002a/: Examining implementation issues with new generation jails, *Criminal Justice Policy Review*, 13(3), 219–237, <https://doi.org/10.1177/0887403402133002>.
- Tartaro C. /2002b/. The impact of density on jail violence, *Journal of Criminal Justice*, 30(6), pp. 499–510.
- Tew J., Vince R., Luther J. /2015/: Prison culture and prison violence, *Prison Service Journal: Reducing Prison Violence*, Issue 221, Special Edition, pp. 15–19.
- Thelen N. /13 August 2020/: *The benefits of podular jail design vs. linear*, <https://www.samuelsgroup.net/blog/benefits-of-podular-jail-design-vs.-linear>.
- Woodruff L. /17 March 2017/: *Jail structure and design characteristics*, <https://www.lexipol.com/resources/blog/the-evolution-of-prison-design-and-the-rise-of-the-direct-supervision-model/>.
- Wooldredge J. /2020/: Prison culture, management, and in prison violence, *Annual Review of Criminology*, 3(1), pp. 165–188, <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-011419-041359>.
- Wortley R. /1996/: Guilt, shame and situational crime prevention – in: *The politics and practice of situational crime prevention* (R. Homel, ed.), Crime Prevention Studies, Vol. 5. Criminal Justice Press, Monsey, NY, pp. 115–132.
- Wortley R. /2002/: *Situational prison control: Crime prevention in correctional institutions*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Wortley R., Summers L. /2005/: Reducing prison disorder through situational prevention: The Glen Parva experience. –in: *Crime science: New approaches to preventing and detecting crime* (M.J. Smith, N. Tilley, eds.), Willan, Cullopton, pp. 85–103.
- WPB-ICPR/World Prison Brief, Institute for Crime & Justice Policy Research, <https://www.prisonstudies.org/country/greece>.
- Zupan L.L., Menke B.A. /1991/: *The new generation jail: An overview* – in: *American jails: Public policy issues* (J.A. Thompson, G.L. Mays, eds.), Nelson Hall, Chicago, pp. 180–194.

Effi Lambropoulou*
Fotios Milienos**

PRAĆENJE NASILJA U ZATVORU

REZIME

Nasilje u zatvoru je ozbiljan problem koji pogađa zatvorenike i osoblje širom sveta. Ovo istraživanje analizira podatke iz grčkih zatvora kako bi identifikovalo faktore povezane sa ovim oblikom nasilja. Podaci uključuju statistike o zatvorskoj populaciji, broju nasilnih incidenata, prenatrpanosti, prostornoj gustini i odnosu između zatvorenika i osoblja. Rezultati ukazuju da prenatrpanost sama po sebi ne uzrokuje više nasilja – faktori poput upravljanja objektom, arhitekture, karakteristika zatvorske populacije i obuke osoblja čini se da imaju veći uticaj. Ovo istraživanje naglašava potrebu za holističkim pristupom upravljanju i dizajnu zatvora koji uzima u obzir okolinu, populaciju i osoblje radi uticaja na smanjenje učestalosti nasilja. Složena interakcija ovih elemenata mora se proučiti kako bi se razumelo i sprečilo nasilje u zatvoru.

Ključne reči: Nasilje u zatvoru, prenatrpanost, upravljanje zatvorom.

---

* Univerzitet društvenih i političkih nauka Panteion, Atina, Grčka, elambro@panteion.gr .

** Univerzitet društvenih i političkih nauka Panteion, Atina, Grčka, milienos@panteion.gr .

UDK: 10.5937/crimen2303270R
DOI: 343.24/.29:27-87(410)"14/15"

PREGLEDNI NAUČNI RAD
PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 20.10.2023 / 20.12.2023.

Melina Rokai*

THE TRIAL FOR HERESY AND THE SYSTEM OF PUNISHMENT OF MEMBERS OF THE LOLLARD SECT IN ENGLAND

Abstract: Trials and system of punishment created by the Inquisition, primarily for the necessity of struggling against the thirteenth-century Continental popular heresy are notorious. Medieval England was faced for the first time with the heretical movement late in its history and its origin was not in the populus, but in the radical professor of the University of Oxford, John Wyclif. This paper considers the experience of trials led – and punishments – dealt to the followers of Wyclifism, pejoratively named Lollards, with a particular interest in the punishments that women of this heterodox group incurred.

Key words: Lollards, death sentence, burning, branding, public penitence.

INTRODUCTION

In dealing with the experience of punishments dealt to the convicted heretics – members of a variety of religious dissident sects during the High and Late Middle Ages in the Catholic world – it needs to be kept in mind that the origins of the history of criminology extend back to the eighteenth century, when it appeared as a separate discipline dealing with crime and control with the publication of Beccaria's *Essay on Crimes and Punishment* in 1764 /[https://www.ojp.gov/...](https://www.ojp.gov/) accessed on 02/10/2023/. It has been largely recognised that by the time of the high Middle Ages, the notions of crime and the punishing of convicted criminals were influenced by the divine characteristic of Christianity. The punishment for a crime, particularly that against the religion and the morals in Western feudalism created the early development of the criminal justice system grounded more in the spiritual sphere and far less in the naturalistic reasoning of the Roman law. /[https://law.jrank.org/...](https://law.jrank.org/) accessed on 27/09/2023/.

Regarding the English experience of the persecution and punishing of members of a heterodox community who were perceived, constructed and pejoratively named Lollards, it needs to be kept in mind also the unique characteristics of the

---

* Department of History, Faculty of Philosophy, University of Belgrade, melinarokai85@hotmail.com .

legal procedure against what was deemed heretical, unorthodox thinking and behaving and was created on the British Isle. Interestingly, the legislative arm of the government of the United Kingdom nowadays understands the importance and significance of the Lollard movement for the legislative tradition of Great Britain. Thus, an extensive explanation under the title Heretics can be found on the website of the Parliament of the United Kingdom, explaining the accepted historical narrative on the development of the Lollard sect and its significance for the legislation of early fifteenth-century England. The enacting of a statute called *De Heretico Comburendo* in 1401 by the English Parliament is understood as the result of a reaction against the threat of heresy of which the Catholic Church in England had been spared before the fifteenth century. According to the modern UK Parliament, this law allowed for imprisoning, putting on trial, and executing Lollard leaders and it offers the number of those who were executed on the grounds of this Act to about one hundred. /<https://www.parliament.uk/...> accessed on 17/09/2023/. As it will be seen, not all Lollards who died by punishment of burning, enabled under this law, were Lollard leaders. The Act facilitated the possibility of the execution by the state, since the Church representatives functioning under the stipulations of the Canon Law were not supposed to shed blood. This does not mean that more lenient punishments did not exist and were not carried out in accordance with the complex system of justice of the canon law, as it will be shown below. Having pinpointed the precedents of the punishment by burning the convicted offenders, the implication of the Act, meant that heterodoxy in the expression of religious thinking became a criminal offense punishable at common law /<https://legalhistorymiscellany.com/...> accessed on 29/09/2023/.

According to Rousseaux and Dwyer, it is owing to the history of crime, and in this instance that of religious and to an extent moral crime, that a transformed standpoint on this type of criminal actions is offered by viewing them in a broader context, which in turn enriches the understanding of communities /Rousseaux, Dwyer, 1997:96/.

During the twentieth century, some scholars studied different groups of Lollards throughout England, Wales, and even in Scotland. These studies often contain published primary sources in their entirety or part and some even offer their translation from Latin into English besides the historical analysis /Tanner, 1977;/ /McSheffrey, Tanner, 2003;/ /Dickens 1982/. The others, on the other hand, present the results of the research of the Lollard sect in their entirety /Rex, 2002;/ /Thompson, 1965/ and significantly for this paper, the study in experience of Lollard heresy depending on the gender of its members /McSheffrey, 2010/. These will be used for the formation of the premises of this paper, alongside more general studies about the trials of members of the heretical movements in the late medieval Western Christianity, as well as on the functioning and teachings of the sects themselves /Given, 2001/.

The gendering within the Lollard movement together with the role of women in it has been studied as it is mentioned above. However, I would like to look at punishments that women of this dissident sect incurred after they had confessed and abjured or were convicted as heretics. To achieve this, the paper will present

the overview of the Lollard movement, and it will be further scrutinised through the lens of the difference between the trials of the twelve and thirteenth-century religious dissidents on the Continent, most notably the Cathar movement and that of the Lollard, the system of punishments applied by the relevant legal corpus with the emphasize on the overuse of capital punishment in the historiography of the subject. Finally, it is within this context and contextual intersections that the question of punishments of women Lollards in the fourteenth and the fifteenth centuries will be examined through several case studies.

1. LOLLARDY – A BRIEF OVERVIEW

Owing to the continuous suppression, Lollards were very much adapted at camouflaging themselves, slipping through official fingers not to be detected, since detection meant being tried for their beliefs, and as Dickens rightly noticed Lollards were a rational sect with few its members seeking martyrdom /Dickens, 1982:10/ through direct conflict, either verbal with the representatives of the Catholic church or physical with the King's army. Without delving deeper into the substance of Lollard's heterodox thought in this paper, a summary of the points of divergence from the orthodox thinking is best offered by the sixteen-century Protestant John Foxe: "In four principal points they stood against the Church in Rome: in pilgrimage, in adoration of saints, in reading of Scripture Books in English and the carnal presence of Christ's body in the Sacrament." /Dickens, 1982:9/ Although it is frequently compared to the thirteenth-century heterodox religious movements of popular heresy on the Continent – most usually Catharism – Lollard movement was closer to late medieval intellectual movements such as Hussitism, with their origins in universities and strongly nationalistic aspects/Rex, 2002:150/, as well as to Dutch-originated Anabaptism /Dickens, 1982:9/.

Although the Lollard movement was based on intellectually derived postulated, created by John Wiclif, professor at the University of Oxford, the ideas preached were seen at the time as directly causally related to two violent unrests – the Peasant revolt of 1381 and The Oldcastle uprising of 1414. Whilst neither Professor Wiclif nor his followers saw themselves as political revolutionaries despite their teaching assuring a radical transformation to the established order /Rex, 2002:53/, the notion that unorthodox thinking inevitably caused sedition was employed by the Royal and ecclesiastical forces to fight it.

The fact that the movement attracted "those securely established in society – 'middling sort'" /Rex, 2002:72/ with something to lose has been understood by the historians as the However, since the theme of the paper centres around the women in the Lollard movement, the issues of their membership arise. McSheffrey, who intensively studied them, fights the notion that characterizes all European "heretical movements as preponderantly female" /McSheffrey, 2010:143/ and claims that "masculine and clerical university environment" which bred the movement, its focus on the literate, as well as the deep individualism and rationalism were not attractive to illiterate women from lower middle class, which was predominantly

artisanal. /McSheffrey, 2010:138–139/. Yet, this is the strata of men that embraced Lollardy after the gentry had exited it due to the Oldcastle uprising, which linked the religious sedition to the crime against the state.

The background of the Oldcastle Revolt which had intensified the persecution of the sect can be summarized easily. Although the English gentry embraced early Wyclifism, they had mostly reverted to Catholic orthodoxy by the accession of Henry V. Sir John Oldcastle, a knight who became a baron owing to his military service to Henry V maintained his connections with King Wenceslas of Bohemia and other Hussite supporters. Oldcastle did not heed Henry V's plea to return to orthodoxy, which caused his arrest, trial, and handing over to the secular arm to be burned as an obstinate heretic. He escaped from the Tower and attempted a rebellion against the King in January 1414. The King crushed the rebellion and Oldcastle fled, remaining fugitive until 1417.

The uprising had impacted the nature of the persecution, inviting the more active involvement of the secular government – to participate in pursuing offenders, due to the mixing of Lollardy with treason. /Thomson, 1965:4–5/ Although Thomson asserts that “the Oldcastle rising led to increased efforts in the repression of heresy”, because of the explicit link between “heresy and treason”, he allows for the fact that ecclesiastical “courts alone” were conducting the trials for heresy. /Thomson, 1965:221/ The result was a Statute passed in April 1414 which established the prevailing collaboration between the lay and ecclesiastical powers in the struggle against Lollardy. /Thomson, 1965:8/ On the other hand, historian Tanner claims that the persecution in Canterbury in 1428 “was conducted very largely by the ecclesiastical authorities.” /Tanner, 1977:9/. Ian Forrest states that even before the Oldcastle rising, as early as in 1406, a parliamentary statute was approved, which allowed for “qualitative investigative activity by secular officers” that included “inquiry into heresy” i.e. “the secular investigation of a spiritual crime.” This meant the exclusion of the ecclesiastical courts from bringing the verdict on the existence of the heresy and encroachment of the lay power into the ecclesiastical juridic, /Forrest, 2005:41/ which in turn endangered the spiritual character of the procedures by the untrained secular officials. Thomson, however, argues that until the Oldcastle rising “the secular law relating to heresy depended on the common law and on the Statute *De Heretico Comburendo*” of 1401, which prohibited preaching without the authorisation and the instruction of new dogmas and prescribed imprisonment and a fine paid to the royal authorities for the convicted offenders or execution by burning in the case of their obstinacy or relapse into heresy. /Thomson, 1965:221/

2. ASPECTS OF THE HERETICAL TRIAL IN 15TH CENTURY ENGLAND COMPARED TO THE FRENCH EXPERIENCE

It is understood now that the Act of 1414 offered the lay powers and the state a more significant part than it used to have in religious affairs of the Catholic Church in England, since the Act was the articulation of necessity expressed by the Church

for the assistance of the Royal authority in the matter of heresy /Rex, 2002:148/, as well as the reciprocal need of the Crown to suppress uprisings against the Royal power. This Act emphasized the ever-present obligation of a Christian monarch to aid the Church in suppression of the unorthodox thinking.

It is usually assumed that the juridical process started with the Inquisition, as was the case on the continent in heresy trials against various thirteenth-century sects (Cathars, Waldenses, Beguines, etc.) It is at this first instance of terminology that one comes across the difference in the practice between the Continent and the British Isles. On the Continent, the term *inquisitio* signified a process codified at the Fourth Lateran Council of 1215 with the aim of investigating a crime of heresy /Kelly, 2013:1/, whilst in the common law tradition was most frequently used as *inquisitiones post mortem*. During the period when the trials against Lollards occurred, lay and ecclesiastical actors would have referred to the procedure as “actions of ‘correction’” by the ecclesiastical officials /Kelly, 2013:27/.

In assisting the Church, lay officers at the court were supposed to comply with a formulary, which, according to Thompson, is visible in the fact that the charges were written down in order, facilitating a method of questioning the accused on different beliefs linked to Lollardy. Thompson further emphasizes the existence of the clear guidance created by the Catholic church in England for the English circumstances, while keeping in mind the requirements of the ecumenical aspects of canon law /Thomson, 1966:126–127/. Unlike on the Continent, where intent of destruction of both the heretic and the heresy, visible in the method of asking accused to speak about themselves and others without knowing the charge, had been occurring since the thirteenth century, in England, the established procedure was observed, together with “the most crucial right” of the suspect to be told exact crime of which he was questioned /Kelly, 2013:28, 29/. After the existence of a heretical suspect was brought to the attention of the bishop, the lay officer, the notary, was tasked with writing down the charge, allowing for the suspect’s arrest and the search of his house for books of unorthodox creed. However, it is necessary to mention that an exception to this rule existed before the statutes of 1401 and 1414 when clergymen gathered at Blackfriars in London in 1382 and interrogated suspects who had to write down their ideas about postulates of Wyclif’s beliefs without being charged beforehand /Kelly, 1998:279–303/; /Kelly, 2013:21/. Similarly, to the Inquisition trials on the continent, the trial for heresy against Lollards could proceed *in absentia* with the use of the interrogation of witnesses, and the condemning verdict could be reached. If the suspected was proven guilty of heresy, he or she could ask mercy from the court, which would incur absolution by the ecclesiastical official, and thus having been restored to the church, the heretic would be imposed with a penance that needed to be carried out /Thomson, 1966:227/.

On the other hand, on the Continent, the method of inquiry was founded between 1179 and 1231. More precisely, *Ad abolendam* was decreed by Pope Lucius III in 1184, professing excommunication of all those suspected of heresy as well as those who believed, defended, or otherwise helped unorthodox preaching. Accord-

ing to the decree, the condemned heretic was to be let to the secular powers for the punishment, which at this point was not decreed. Fifteen years later, another Pope, Innocent III equaled the heresy to the crime of treason as specified by Roman law, resulting in the confiscation of the heretics' property by the lay powers and subsequent disinheritance of the heretics' heirs /Peters, 1989:48/. However, the entrenching of the punishment for the obsolete and lapsing heretics in the notorious death by burning owes to secular forces on the Continent – namely Emperor Frederick II of the Holy Roman Empire, the practice which was quickly accepted by the whole Catholic Europe /Given, 2001:13/

Despite some historians calling for a less “emotive language of repression, persecution, and the abuse of power” when talking about heretic trials on the Continent, the prevalent notion remains that “heresy trial was a mere show of legal process” by leading names in the field – Moore, Lea, Kelly /Forrest 2005:26–27/. Concerning the trials against the heretics on the Continent, first and foremost in France, it can be said that the predominant idea in historiography is that they were done with the intent of destroying both the heretic and the heresy /Gui, 1886:217/. The prevalent notion about these trials is best summed up by Roger Moore who maintained that the mechanism of the Inquisition is “uniquely European (...), a single set of mentalities (...) and mechanisms that “has ensured, first, that in all the great persecutions from the Albigensian crusade to the present day each series of arrests, accusations, and trials would itself provide the basis for the next, in an ever-widening circle of denunciations and confessions; and second, that as each particular persecution has run its course there have been others to replace it, so that while the victims have changed persecution itself has proceeded down the centuries, constantly expanding both the number and the variety of its objects.” /Moore, 2006:154/.

More important than already well-researched trials of the Cathar sect, for the contrast between the trial procedures on the Continent and England is the fact that it was since 1157 that ecclesiastical officials were required to turn unrepented heretics to the secular power. Before this moment ecclesiastic officials would only excommunicate heretics, expelled them from the ecclesiastic community they belonged to, sometimes imprisoned, and on occasion leaving their fate in the hands of the zealous masses /Given, 2001:13/.

As it can be summarized the English experience with the trials of heresy commenced rather late in its Christian history within a society ruled by common law, which was accordingly adapted for the use in ecclesiastical courts. It is not surprising that the existence of the inquiry of heresy and its pattern in late medieval England was deemed unique, created as the result of specific associations between the Crown, the Church, and the Parliament. Although the working of ecclesiastical courts and the inquisitorial procedure was part of a larger juridical culture ruled by canon law and was understandable to any ecclesiastical official coming from another part of Western Christendom, the milieu within which the trials were happening was decisively different from the Continent of the twelfth century when *Excommunicamus* and *Ad abolendam* had been outlined /Forrest, 2005:59, 240/.

3. THE SYSTEM OF PUNISHMENT

The system of punishment, which created the natural progressive step at the end of the trial, when the final verdict was carried out in inquests on Lollard heresy was much more similar to the punishments judged at the end of the procedure carried out on the Continent, particularly in southern France against the Cathars, than to the process of inquisition itself. This needs to allow for some small differences not so much in the type of existent punishments, as much as in the frequency of their application and the method in which it was observed as the type of social correction with the aim of reintegration.

The system of punishment developed by the Inquisition in southern France against the Cathars during the thirteenth century is best described and summarised by the historian of Catharism, James Given, who maintained that it was the most similar to a parole system, where the cooperation with the inquisitor was a prerequisite for a relaxation of verdicts. Other similarities with the modern parole system can be seen in the fact that the ecclesiastical officials followed their life after the verdict, waiting for a sign of false penitence or relapse, thus creating an unapparelled management of convicted lawbreakers in medieval Europe. Furthermore, Given argues that the finalization of the trial and carrying out of the sentence was not the end of their punishment, since there was no wish for the ecclesiastical officials to fully reintegrate them into the society. This was, according to Given, achieved through the content of the punishment, which implied stigmatization through the constant carrying of outer symbols that told of the crime to the unknown in the community and wider. The penitent heretic who was not imprisoned had to wear yellow crosses on their clothes /Given, 2001:84/. Furthermore, the psychological strain on the penitent heretic was maintained by the ecclesiastical officials with the right to enact new penance or reenact old one /Given, 2001:85/. Given maintains the notion that the punishments, assembled in a system that by modern times can be termed crime control, were achieving this control through the establishment of a marginalized group that could be effortlessly influenced /Given, 2001:90/.

However, punishments that were used by the ecclesiastical courts had been created by the Roman law /Moore, 2006:22/. Several punishments existed and they were similar in content to those used in the trials against Lollards. There is a noticeable gradation of punishment, too. The punishments of going on pilgrimage, and wearing yellow crosses on the outer garment, which, depending on the abstinence shown during the trial and depending on the strength of involvement in the heresy, were created as a single or double set of crosses. Other punishments included imprisonment with the confiscation of a heretic's property and depending on the severity of the heretical actions and thoughts, one could be shackled to the wall /Given, 2001:75/.

If a look is taken at the final stage of the inquiry into Lollard's heresy, and the bringing of the sentence for the heretic, it can be discerned that the punishment depended on whether the heretic was confessed or convicted. The abjuration of a confessed heretic was followed by the absolution and the sentencing of a punish-

ment, which in this instance was in the form of penance /Thomson, 1965:231/. Obviously, the inquest into potential heresy committed by a suspect could have ended with acquittance. The exception, whilst rare, existed. The most famous and always-mentioned was that of Margery Kempe, a fifteenth-century literate woman who travelled to the Holy Land and wrote the narrative of this adventure. She was called to be inquired several times in her life, viewed as an eccentric, but always acquitted, though whilst on trial was treated as a suspect of the religious crime.

The punishment for the confessed heretic started with the public admission of the offence which performance depended on the bishop. As Thomson states, in the case of the trials in Norwich, the proclaimed offender was supposed to admit his offence while “bareheaded and barefoot, clad in his shirt, in the market-place of his home town, or the nearest market to it on a market day, and to go round his parish church on a Sunday in the same manner”. Depending on how serious his involvement with the heterodoxy was this public admission may have been required to be repeated several times /Thomson, 1965:231/. This, together with partaking in procession, public whipping, and being without certain garments constituted public penance. The public denouncement of the unorthodox thinking also had an element of a public lecture, since the ecclesiastical official explained to the gathered public the reasons for this public show, and educated them not only of what was considered orthodox, but also what constituted the religious offence /Forrest, 2005:135/. Public whipping as part of penance was usually under ten, although in the case of Norwich trials, occurring on the heels of the Oldcastle uprising, heretics were sentenced to twelve whippings. Interestingly, one of the heretics was an elderly woman, Isabel Chapleyn /Tanner, 1977:198/. Her sentence was reduced to three whippings due to her old age /Thomson, 1965:232/. Not unlike the system of punishments employed in the case of the Inquisition in the south of France, restriction of movements for an offender considered to be a serious heretic was prescribed in the Lollard trials and it could have been for life or for a limited time. However, the difference was in the place where the sentence would be carried out; in the case of France, it was the inquisitors’ jail, while in England, a Lollard was sentenced to perpetual penance in a monastery /Thomson, 1966:233/. Resembling the inquisitors’ courts in France, the ecclesiastical power in England was responsible for the creation of a distinctive group of offenders. However, I believe it is doubtful whether, in all cases of sentenced Lollards, the ecclesiastical powers intended for the heretic to remain indefinitely in an imagined, marginalized community, without a possibility to rejoin the society. The existence of the intention can be deduced whether the outer signs of heresy were permanently left on the sentenced heretic – the case of branding with the hot iron, or the Lollard was sentenced to carry on his outer garments a symbol of heresy for a certain time – an embroidered faggot, not unlike yellow crossed prescribed in France. Thompson tells of early cases of sentenced Lollards, whom the ecclesiastical authorities assisted in rejoining the community after the sentence was carried out. The offenders were moved to live in another parish where their new neighbour wouldn’t have known of their heretic past, but were able to be kept under the church surveillance /Thomson, 1965:235/.

Modern historians of Lollardy claim that the burning of obstinate and relapsing heretics in England was not as common as on the Continent, with around thirty-free such cases in a period of over a hundred years /Thompson, 1966:237–38/; /Forrest, 2005:140/. The irony remains that it was Oxford in 1165 which witnessed “the first mass execution of ordinary people on charges of heresy in the history of modern Europe”, /Moore, 2006:157/ though they were not of English origin. The constant threat of the most severe sanction, gruesome in its brutality, was enough of an incentive for many Lollards to revoke their unorthodoxy without much prompting.

So, how did the end of the procedure that brought such a verdict in the case of the Lollard sect? Ian Forrest offers the most comprehensive answer. After the end of the trial that was concluded with a guilty verdict, the sentenced Lollard was taken over by the lay officials who attended the final inquiry. In case of offending clergymen, they were stripped of their status beforehand, so that they could be given to the secular hand. As it has been noted the ecclesiastical and secular authorities converged again with the end of trial, since in the capacity of the valid representative of court power, the state accepted the duty for punishing the condemned, which was carried in a manner ordered by the church. The canon law that the Catholic Church in England followed accepted execution by burning and the confiscation of property as recognised punishment for unrepentant heretics. /Helmholtz, 1996:362/. The ongoing process of “Christianisation of capital punishment” that was evident through the medieval Europe was effectuated through dehumanization of the offender and was justified thought as a necessity for those “holding legitimate authority...to repel by armed force aggressors against the civil community”/Propsery, Carde, 2020:11/. The right way of carrying out the inquest with all its elements was emphasized by the ecclesiastical authority’s petition to the Royal power to safeguard the property of the accused until the ecclesiastical courts reached the final sentence since the opposite would have implied “prejudgment of the case and action in excess of the state’s authority.” /Forrest, 2005:34/. This plea was the direct result of Oldcastle’s uprising, since the Crown accepted it, and “on 11 January 1414, the day after the Oldcastle revolt, Henry V ordered the sheriff of London to proclaim against greedy people who had been taking the goods of heretics on the pretext of punishing them.” /Forrest, 2005:34/

4. PUNISHING WOMEN LOLLARDS

It is through the intersection of the above-mentioned contexts of the history of the sectarian movement, the political and legal implications of an uprising against the royal authority, the trial procedure that was set up and duly followed, and the system of punishments utilized by the ecclesiastical courts that selected cases of women Lollards should be understood. As it has been above-mentioned the prevalent idea in historiography that religious deviance was particularly attractive to women is on the way to being dismissed, due to their marginal status within their orthodox societies and their desire for alternative self-expression /McSheffrey, 2010:2/. Given this stance of the mainstream historiography on women and heretical heterodox movements it needs to be mentioned that the Inquisition during the witch craze of the sixteenth and seventeenth century, thought women to be particularly susceptible to collaborate with the devil, i.e. with the unorthodox.

However, this was not the case with the communities of Lollards, since this creed supported male-centredness in both the material of heretical preaching and the life within the communities. Given this, there is a supposition that women of the Lollard movement were somewhat prejudiced in the trials led by male clerics – with a positive outcome, as they took heterodoxy among men far seriously /McSheffrey, 2010:11/.

The cases provided here are taken from a period after Oldcastle's revolt until the beginning of the Lutheran Reformation, when the sect either disappeared or was merged with the Protestant movement in England starting with the Henrician era. The cases of women put to death are usually the most quoted ones, as they present not only the cruelty of the ecclesiastical authorities but also the impossibility of holding one's own beliefs. Not unsurprisingly, these are the accounts that are the best documented by the sources, not least due to several hearings that had occurred over some time.

The case of Margery Baxter of Martham and Norwich, who belonged to the Lollard community in East Anglia, is the most interesting one found in the registers of Bishop Alnwick's investigation, spreading on ten pages of the edited document. Her strong will, her unwillingness to repent, the extreme anticlericalism coupled with a dislike for the social order, as well as the lack of a clear grasp on the postulates of Wyclifism render her almost romantic character. During her trial, we learn that she denied the Eucharist, revered William White the Lollard leader as the saint, despite disliking the authority of the church and denouncing saints, and even trying to convert a Carmelite monk. Her brazenness and outspokenness are viewed more as the action of an unstable person rebelling against secular and ecclesiastical power for the thrill of it, than a studious heretic. For her obstinate ways, she was sentenced to be let to secular arm /Tanner, 1977:41–51/.

Similar to Margery's is the case of Agnes Grebill of Tenterden in Kent, who according to records was sentenced as the convicted heretic and released to secular arm to be burned on May 2nd, 1511, after she had been trialled by Archbishop Warham between April and May 1511 and excommunicated, dying unrepentant. Her unwavering denial of all charges brought against her, unlike Margery Baxter who had tried to convince the ecclesiastical officer of the rightness of her heterodoxy, is the most interesting in her deposition. The case seems even stranger, since witnesses, her husband and two sons testified against her. It was based on their depositions that she was convicted as an obstinate heretic. After hearing what witnesses had said she only exclaimed "that she lamented that she had ever borne her sons" /Tanner, 1977:213/. McSheffrey calls her obstinacy unusual /McSheffrey, 2010:114/, but it could also be that she was tricked and framed.

Joan Smyth of Coventry was one of the most prominent women Lollards in the community. Her first husband converted her to heterodoxy. Her fate is interesting because she almost escaped the fire, but was finally executed with six other men, as a relapsed heretic. Namely, Joan was first summoned before the bishop in November 1520 when she abjured, yet continued with the expression of heterodox ideas until 1520 she was brought before the bishop with other six Lollards who had relapsed. According to Protestant John Foxe, she was first dismissed, but "she was being accompanied home by Simon Mourton, the summoner, he heard the rattling of a scroll

within her sleeve; ‘Yea,’ saith he, ‘what have ye here?’ And so took it from her, and espied that it was the Lord’s Prayer, the Articles of the Faith, and the Ten Commandments in English. When the wretched Sumner understood this; ‘Ah sirrah! said he, ‘Come, as good now as another time’ /McSheffrey, Tanner, 2003:141, 164, 296/.

Joan Warde alias Wasshinbury was just like Joan Smyth, a friend of the infamous Alice Rowley of Coventry. On the 17th of November 1511, at the age of around sixty, she was called before the bishop Blyth as a relapsed heretic. She stated that she was accused of heresy in Maidstone sixteen years prior and she abjured. There was no reason for her to lie since she was branded on the chin on that occasion, as we learn from one of the later hearings. From her deposition it is visible that she was well aware of her punishment, since when the bishop asked her about the other persons with whom she conversed about heretical ideas, she refused to give the names stating: “since it is certain that I will die for my faults, do not disturb my spirit”. Not unlike suspects accused of Cathar heresy in France, it is visible that in England the accused was supposed to collaborate with the church officer by denouncing fellow heretics. Asked about the reason for her relapse she answered “the lack of grace” and that she had repented. She was offered the possibility, which was most probably a formality, to appear before “the judge (the bishop’s commissary) and others” the next day in the morning “to give a reason why she should not be punished as a relapsed person with the penalty of the relapsed and to hear her sentence. (...) When (...) she appeared, she effused to say anything on her behalf, rather she submitted herself to the divine mercy” /McSheffrey, Tanner, 2003:178, 180, 239, 253, 256/.

The case of Alice Rowley was one the most prominent women Lollard, who had become a leading figure in the Lollard circles of Coventry, influencing and converting both women and men. She was the widow of a merchant of the Calis Stampe and the Coventry mayor. From the register of Bishop Blyth, it can be seen that Alice has been an active Lollard since the 1490s. Although she was a fellow Lollard of both Joan Smyth and Joan Warde who were executed, Alice succeeded in showing herself twice before the bishop and, for as much as the records tell, stayed alive. Her first appearance before the bishop was in 1506 when she used one of the options given to a suspect to secure acquittance – she found sixteen compurgators to testify about her orthodoxy. This was most likely possible due to her elevated social rank. It was in the autumn of 1511 that she was brought in front of bishop Blyth for the inquest where she at first denied her heterodoxy, probably encouraged by the luck that served her at the first trial. However, during the trial that contained several hearings, she confessed that her compurgators of 1506 were false and she used the possibility to lighten her punishment by witnessing against fellow heretics. It seems that her false testimony and that of sixteen other people were taken into account when the punishment was declared, but despite the irregularities, she was not viewed as a relapsed heretic, as she had not been convicted the first time. Thus, she was sentenced to penance she was to walk in procession, carrying faggots of wood, and then she was to stand by while her companion Joan Warde was burned, still carrying the faggots on her shoulder. This was the sentence that superseded the preliminary that consisted of fasting on bread and water on vigils of the Assumption of the Virgin for seven years. After the ordeal, Alice was supposed to proceed to the shrine of St. Amry in the Tower and offer to the image of the Virgin. /McSheffrey, 2010:124/

The fact that one's social status could help them to soften the penance and even help one out to not be sentenced to death is very rare in the registers, but in 1521 very affluent merchant brothers Robert and Richard Bartlett appeared before Bishop John Longland of Lincolnshire for the second time as relapsed heretics. During the process both confessed to the continuation of their errors but were not sentenced to the fire /Foxe, 1846: 221–224/.

Despite these infamous cases, far more women were sentenced to penance during the period in question. Alice Harding of Amersham was trialled together with her husband in 1506, when they abjured. We learn that their punishment consisted of only when they appeared before the bishop again to be released from a part of punishment – wearing embroider faggots, while John Foxe claims that their punishment ceased in 1522 /McSheffrey 2010:120/.

Margaret Landesdale was one of Coventry Lollards who was introduced to the heretic teaching by her husband, one of six men who was, as a relapsed heretic later burnt together with Mistress Joan Smyth. Margaret was caught for the first time and abjured. On the 3rd of December 1511, she was absolved and did penance. She did penance together with some other Lollards of Coventry /McSheffrey, Tanner, 2003:208, 219, 221/.

Rose Furnour, a servant in a Lollard household was twenty-four when she was summoned to the bishop and confessed that she listened to heterodox teaching in the home of her master with whom she conversed about the heretical ideas. In the register informs of the rationale for the sentence she was given. Namely, as she “humbly submitted herself” and wished “to return to the Church's unity and to renounce wholly these errors...”, she was “absolved of the sentence of excommunication” and “confessed spontaneously and immediately with much sorrow” a rather light, even symbolic sentence was imposed: “on each vigil of the Assumption of the Blessed Virgin Mary for the next seven years she shall fast on bread and water.” /McSheffrey, Tanner, 2003:228/.

The case of Margery Lockock shows the care of ecclesiastical officials for the fate of their flock in a small community once they abjured and were sentenced as heretics. According to the register, she deposited that during the lives of both her husbands conversed about heretical beliefs with other Lollards of Coventry. It seems that her first husband introduced her to heresy and that the second did not know of her errors. The register says she “Wholly renounced these beliefs publicly before the bishop,” but the bishop “fearing she might be repudiated by her husband, deferred ordering her to make a solemn abjuration.” The bishop, however, found a way for her to serve her sentence and yet not to be placed in a socially impossible situation for a woman of the age. Having “by way of precaution, [bound] her under oath to perform penance that would be imposed, he absolved her, etc.” /McSheffrey, Tanner, 2003:123/

Reading the ecclesiastical registers, it is noticeable that the family relationships, particularly between parents and children were acknowledged by the ecclesiastical officials as a natural way of converting new heretics. In most cases, parental methods of passing on heretical beliefs to their children consisted of early indoctrination. However, we learn of these only when family members are called as witnesses, and in the vast majority of cases the children are adults. The staggering emotional

cruelty of in the content of the punishment particularly for the relapsed heretics is characteristic of these cases. John Foxe mentions the case at Amersham in 1506 when an only adult daughter was sentenced to set fire to her father, since he was caught and sentenced as a relapsed heretic /Foxe, 1846:124/. The same punishment was dealt in Amersham again in 1522 when several children of a relapsed heretic John Scrivener were sentenced to start the fire that would kill their father. Similarly, the wife and seven children were ordered to serve penance in the way that they will have to watch their father and husband being burnt /McSheffrey, 2003:97/. The element of the public spectacle, most notoriously associated with the execution by burning, modern scholars view as an instrument in comprehending “contemporary motiveless violence” /Impara, 2016:26/.

Children of Lollard parents were instructed in the heretical errors at an early age. There are examples of children as young as six taking part in the teachings, but most were in their early teens. McSheffrey, however, emphasizes the case of a boy around eleven years old, Edward Parker of Reading, who appeared in front of Bishop Audley around 1508 because he had talked about heretical beliefs with other children. The bishop asked him who taught him the errors and at first, he pointed it out at a fellow townsman, but then he changed his mind and said that it was his father Richard /McSheffrey, 2010:98/.

CONCLUSION

The medieval ecclesiastical thought, as well as the church and lay powers, did not acknowledge heterodoxy as a different, but acceptable option. Whilst the right of error was somewhat tolerable, since “no one is convicted of so great a crime, which he denies, and is ready to obey the church,” (...) *non tamen probabili de tanto crimine non condemnatur quis, ex quo negat, et paratus est ecclesie obedire*) /Hostiensis, 1605:1532/, holding onto the belief considered erroneous by the Catholic church in Europe was seen as a choice. It is that choice that constituted the crime of heresy, “a moment in a judicial trial when a suspect had to decide between returning to the church, or perversely turning his or her face against God” /Forrest, 2005:15, 240/.

Despite the difference in trials against heresy in late medieval England and the Continent, where the former was influenced by the common law and the Acts of the Parliament, the abovementioned idea, supported by the canon law, was an evident thread in the trials and the system of punishments. It has been established that the trials against Lollards never reached the infamy of Inquisitorial trials on the Continent or those during Marian persecution in England. This was mirrored in less harsh punishments, and the lack of mass executions except after the Oldcastle revolt, when treasonable endangering of the King’s life was the main crime. The harshness of the punishment did not depend on one’s gender, although the old age may have contributed to its softening. Both men and women relapsed heretics were dealt the death sentence, to be released to the secular arm and burn, but as it was viewed those who were of higher social status, either rich, somewhat politically influential, and most importantly literate could have escaped it. If gender did not influence a type of penance or self-punishment, the social status of women Lollards certainly had.

BIBLIOGRAPHY

- Dickens A. G. /1982/: *Lollards and Protestants in the Diocese of York*, London.
- Forrest I. /2005/: *The Detection of Heresy in Late Medieval England*, Oxford.
- Foxe J. /1843/ *Acts and Monuments*. 4th vol. London.
- Given J. B. /2001/: *Inquisition and medieval society: power, discipline, and resistance in Languedoc*. Ithaca.
- Gui B. /1886/: *Practica inquisitionis heretice pravitatis*, edited by Celestin Douais. Paris.
- Helmholz R. H. /1996/: *The Spirit of Classical Canon Law*, Athens.
- Hostiensis /1605/: *Summa aurea*, Venice.
- Impara E. /2016/: Medieval violence and Criminology: using the Middle Ages to understand contemporary ‘motiveless’ crime, *Journal of Theoretical & Philosophical Criminology*, January/February, Vol. 8(1), pp. 26–36.
- Kelly H. A. /2013/: Inquisition, Public Fame and Confession: General Rules and English Practice – in: *The Culture of Inquisition in Medieval England* – (Walter K. L. ed.), Cambridge.
- Kelly H. A. /1998/: Lollard Inquisitions: Due and Undue Process – in: *The Devil, Heresy and Witchcraft in the Middle Ages: Essays in Honor of Jeffrey B. Russell* – (Ferreiro A. ed.), Leiden, pp. 279–303.
- McSheffrey Sh. /2010/: *Gender and Heresy: Women and Men in Lollard Communities*, Philadelphia.
- McSheffrey Sh., Tanner N. /2003/: *Lollards of Coventry 1486–1522*, Cambridge.
- Moore R. /2006/: *The Formation of a Persecuting Society. Authority and Deviance in Western Europe 950–1250*, 2nd ed, Oxford.
- Peters E. /1988/: *Inquisition*. New York.
- Prosperi A., Carde J. /2020/: *Crime and Forgiveness: Christianizing Execution in Medieval Europe*, Cambridge.
- Rex R. /2002/: *The Lollards*, Basingstoke & New York.
- Rousseaux X., Dwyer K. /1997/: Crime, Justice and Society in Medieval and Early Modern Times: Thirty Years of Crime and Criminal Justice History: A tribute to Herman Derikis, *Crime, Histoire & Sociétés / Crime, History & Societies*, Vol. 1, No. 1, pp. 87–118.
- Tanner N. P. /1977/: *Heresy Trials in the Diocese of Norwich, 1428–31*, London.
- Thomson J. A. F. /1965/: *The Later Lollards 1414 –1520*, Oxford.
- Wakefield W., Evans A. /1992/: *Heresies of High Middle Ages*, New York.

ONLINE SOURCES

- <https://law.jrank.org/pages/906/Criminology-Intellectual-History-Middle-Ages.html#ixzz8HLb6QWrq> Accessed on 27/09/2023.
- https://legalhistorymiscellany.com/2022/08/31/decriminalizing-heresy/#_ftn1 Accessed on 29/09/2023.
- <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/evolution-criminology> Accessed on 02/10/2023/.
- <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/transformingsociety/private-lives/religion/overview/medievalchurch/#:~:text=But%20in%201401%20Parliament%20enacted,for%20heresy%20under%20this%20Act> Accessed on 17/09/2023/.

Melina Rokai*

SUĐENJA ZA JERES I SISTEM KAŽNJAVANJA PRIPADNIKA SEKTE LOLARDA U ENGLESKOJ

REZIME

Srednjovekovna Engleska se prvi put suočila sa jeretičkim pokretom poprilično kasno u svojoj istoriji, tek na kraju četrnaestog veka. U ovom radu se razmatra englesko iskustvo u načinu suđenju i postupku kažnjavanju sledbenika viklifizma, koji su pežorativno nazvani Lolardi, sa posebnim interesovanjem za kazne koje su izrečene ženama ove heterodoksne grupe.

Suđenja za jeres u Engleskoj su bila specifična u odnosu na ona koja su vođena na Kontinentu, jer su na njihov karakter uticali precedentno pravo, akti Parlamenta, i njihova kolaboracija sa kanonskim pravom, što se odrazilo i na sistem kazni koji se razvio. Uticaj običajnog prava i države s jedne i kanonskog prava, s druge, rezultirao je manje ostrim kaznama i izostankom masovnih egzekucija, s izuzetkom nakon pobune barona Oldcastla protiv kralja Henrija V, kada je izdaja kojom je doveden život kralja u opasnost, predstavljala glavni zločin. Postupak je započinjao pošto je do biskupa stigla *fama publica* o postojanju jeretika, a sekularni službenik je napisao optužbu.

Slično sistemu sankcionisanja, koji je inkvizicija u južnoj Francuskoj razvila tokom borbi protiv Katara u trinaestom veku, i u Engleskoj se koristio kazneni sistem koji je najbližnji institutu uslovnog otpusta u modernom dobu. U takvom sistemu je saradnja sa inkvizitorom bila preduslov za ublažavanje presude. Javno priznanje grešaka zajedno sa učešćem u procesiji, javnim bičevanjem i to bez određenih odevnih predmeta predstavljalo je pokoru koja je morala da se ponovi nekoliko puta u zavisnosti od toga koliko je neko ozbiljno umešan u heterodoksnost. Ograničenje kretanja za prestupnika koji se smatra ozbiljnim jeretikom moglo je biti doživotno ili na određeno vreme i nije se izdržavalo u inkvizitorskom zatvoru, već kao što se vidi iz jednog dostupnog slučaja, u manastiru. Kazna žigosanja vrelim gvožđem je dovela do stvaranja marginalizovane grupe, ali je kazna vremenski ograničenog nošenja simbola na odeći imala za cilj korigovanje jeretičkog ponašanja, a ne izopštenje iz društva.

Pretpostavlja se da su ženama iz sekte Lolarda, budući da su im sudili sveštenici muškarcima, bile izricane blaže kazne, dok se heterodoksnost kod muškaraca shvatala daleko ozbiljnije zbog visoko intelektualnog porekla dogme. Međutim, iz postojećih primera može se primetiti da strogoća izrečene sankcije nije neophodno zavisila od nečijeg pola, iako je starost ponekad doprinela njenom ublažavanju, kao što je bio slučaj gde je kazna od dvanaest udaraca bičem smanjena na tri zbog poodmaklih godina osuđenice. I muškarcima i ženama Lolardima, koji se nisu pokajali ili koji su ponovo upali u jeres, skoro je uvek izrečena smrtna kazna, predajom sekularnim vlastima da nad njima bude izvršena egzekucija spaljivanjem na lomači. Međutim, kako se da primetiti, oni koji su bili višeg društvenog statusa – bogati, donekle politički uticajni, a što je najvažnije pismeni, ponekad su mogli da izbegnu smrtnu kaznu, iako su ponovo posrnuli u jeresi.

Ključne reči: Lolardi, smrtna kazna, spaljivanje, žigosanje, javno pokajanje.

* Odeljenje za istoriju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, melinarokai85@hotmail.com .

Suad Orlić*
Sadmira Karović**

KRIVICA MALOLJETNIH LICA U ZAKONODAVSTVU BOSNE I HERCEGOVINE – NEDOSTACI I DILEME –

Apstrakt: Krivica maloljetnih lica u fokusu je naučnog i stručnog tematiziranja koje je naročito dobilo na regionalnoj aktuelnosti u zadnje vrijeme kroz brojne tragične događaje, odnosno krivična djela čiji su izvršiocima maloljetna lica. Tragični događaji, sa maloljetnim licima kao izvršiocima najtežih krivičnih djela, zahtjevaju preispitivanje i analizu kako postojećeg stanja u području preventivnog rada, tako i postojećeg stanja u okviru propisanih legislativnih rješenja u krivičnopravnoj oblasti. U ovom radu, autori su se referisali na legislativne aspekte krivice maloljetnih lica, pri čemu je težište u radu usmjereno na koncept krivice u maloljetničkom krivičnom pravu i sagledavanje krivice sa aspekata propisanih krivičnih sankcija za maloljetnike i uslova za njihovu izricanje i starosne granice sposobnosti maloljetnih lica za snošenje krivice. Problematizirani su i određeni aspekti propisanog inkriminacionog ponašanja maloljetnih lica i njihova kauzalna povezanost sa krivicom roditelja. U tom smislu, dat je osvrt na izazove traženja odgovarajućih rješenja *de lege ferenda*, kao i dileme i nedostatke koji proizilaze iz dubioznosti pojedinih propisanih odredbi koje su u neposrednoj povezanosti sa delinkvencijom maloljetnih lica.

Ključne riječi: krivica, krivičnopravno maloljetstvo, kauzalitet, maloljetna lica.

1. UVODNO O KONCEPTU KRIVICE U KRIVIČNOM PRAVU BOSNE I HERCEGOVINE

Polazište u razmatranju koncepta krivice u krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine odnosi se na raniji pojam krivične odgovornosti. Krivična odgovornost, kao širi pojam od pojma krivice, samo je tehnički termin koji ukazuje da je neka osoba učinila krivično djelo i da je za njega odgovorna, tako da je krivična odgovornost pojam koji ima samo deklarativni, a ne suštinski karakter. S tim u vezi, termin krivična odgovornost je napušten i umjesto njega je uveden termin krivica. Upravo iz tog razloga novo krivično pravo Bosne i Hercegovine od izmjena i do-

---

* Pravni fakultet Univerziteta u Zenici, suad.orlic@gmail.com

** Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, karovic.s@hotmail.com

puna krivičnog zakonodavstva na državnom, te entitetskim i distriktnom nivou iz 2010. godine¹ umjesto pojma, tj. dosadašnjeg termina krivična odgovornost koristi termin krivica. Navedena terminološka promjena uopšte ne čudi ako se uzme u obzir da se krivična odgovornost shvaćena subjektivno svodi na krivicu.² Sa aspekta rješenja koje je postojalo u ranijem krivičnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, koje krivičnu odgovornost svodi na uračunljivost, umišljaj i nehat, krivična odgovornost u stvari odgovara pojmu krivice.³ Stoga je i razumljivo što se sada u krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine govori o krivici, a ne o krivičnoj odgovornosti.⁴ Ipak, i pored izvršene zamjene pojma krivična odgovornost pojmom krivice, termin krivična odgovornost se i dalje primjenjuje u ograničenoj mjeri,⁵ a ta primjena posebno dolazi do izražaja i ima svoju opravdanost kada su u pitanju neki novi oblici odgovornosti kao što je komandna odgovornost, odgovornost pravnih lica kao specifičnih subjekata u krivičnom pravu, te kada su u pitanju neki novi oblici savremenog, odnosno organizovanog kriminaliteta,⁶ pri čemu taj pojam u drugim

- 1 Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 8/10), Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona FBiH (*Službene novine FBiH*, br. 42/10), Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Republike Srpske (*Službeni glasnik RS*, br. 73/10), Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH (*Službeni glasnik BD BiH*, br. 21/10).
- 2 Krivica je osnov i uslov odgovornosti u krivičnom pravu, jer se odgovara ne zbog samog djela već zato što je učinilac kriv za ono što je učinio ili propustio da učini, dok je krivična odgovornost sud o krivici (vid. Z. Stojanović /2020/: *Krivično pravo – Opšti dio*, Pravna knjiga, Beograd, p. 160).
- 3 B. Petrović, D. Jovašević, A. Ferhatović /2015/: *Krivično pravo I*, Pravni fakultet, Sarajevo, p. 211.
- 4 Ipak, ta izmjena, odnosno zamjena ranijeg pojma krivične odgovornosti pojmom krivice iz opšteg krivičnog zakonodavstva nije dosljedno ugrađena u novo maloljetničko krivično zakonodavstvo entiteta i Brčko distrikta BiH, te se u njemu i dalje koristi termin, odnosno pojam krivična odgovornost, uz izuzetak koji se odnosi na Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske (u daljem tekstu: ZOM) gdje je u vrijeme donošenja ovog zakona 2010. godine, odnosno u njegovom izvornom tekstu takođe primjenjivan termin krivična odgovornost, da bi novelom ovog zakona iz 2013. godine zakonodavac u svim odredbama u kojima je korišten termin krivična odgovornost isti zamjenio terminom krivica (vidjeti: Zakon o izmjenama i dopunama ZOM RS, *Službeni glasnik RS*, br. 61/13). U vezi navedenog u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu prisutna je normativna raznolikost u pogledu ovog termina, tako da se u ZOM FBiH i BD BiH koristi termin krivična odgovornost (čime je evidentna neusklađenost u korištenju ovog termina sa opštim krivičnim zakonodavstvom), dok se u ZOM RS koristi termin krivica, čime je postignuta usklađenost sa terminološkom izmjenom u opštem krivičnom zakonodavstvu).
- 5 Termin, odnosno kategorija krivične odgovornosti u BiH ima dugu tradiciju i sudska praksa nije imala problema u njenom tumačenju i primjeni. Premda je postignuta usklađenost termina krivica u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu sa terminološkom izmjenom u opštem krivičnom zakonodavstvu entiteta RS, ipak ta izmjena u opštem krivičnom zakonodavstvu nije dosljedno sprovedena u njegovom izvornom tekstu. Da ova zamjena termina krivična odgovornost terminom krivica, pored maloljetničkog krivičnog zakonodavstva, nije dosljedno provedena ni u opštem krivičnom zakonodavstvu ukazuje član 3 KZ RS (osnov krivične odgovornosti i kažnjivosti), kao i glava III KZ RS (krivično djelo i krivična odgovornost) u kojima je propisan termin krivična odgovornost. Inače, u radu se u određenoj mjeri koristi termin krivična odgovornost što proizilazi iz normativne raznolikosti u vezi korištenja pojma u navedenim zakonodavstvima, uprkos provedenim izmjenama, kao i usljed referisanja u radu na određene, starije izvore u kojima se operiše pojmom krivične odgovornosti.
- 6 M. Babić, I. Marković /2019/: *Krivično pravo, opšti dio*, 6ed, Pravni fakultet, Banja Luka, p. 225.

zakonodavstvima, kao što je u Krivičnom zakoniku Srbije, dolazi do izražaja i u slučaju kaskadne odgovornosti⁷ za djela učinjena putem štampe.

U današnje vrijeme krivica je najautentičniji izraz legitimnosti krivičnog prava i državnog prava na kažnjavanje koji je postavljen kao subjektivna i individualna odgovornost za učinjeno djelo. Savremena era u kojoj danas živimo, djelujemo i egzistiramo nameće neke nove društvene uslove i okolnosti koji na određen način iniciraju i kreiraju društvene procese i samim tim utiču na etiološko – fenomenološki aspekt kriminaliteta.⁸

U krivičnom pravu Bosne i Hercegovine propisan je različit koncept, odnosno princip krivice. Naime, u državnom i entitetskom krivičnom zakonodavstvu Federacije BiH, kao i distriktnom krivičnom zakonodavstvu propisan je prošireni princip krivice po kojem niko ne može biti kažnjen niti se prema njemu mogu izreći druge krivične sankcije ako nije kriv za učinjeno krivično djelo,⁹ dok je u entitetskom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske propisan tradicionalni ili uži princip krivice po kojem niko ne može biti kažnjen niti se prema njemu mogu izreći alternativne mjere ako nije kriv za učinjeno krivično djelo.¹⁰

Prošireni princip krivice je nepoznat u uporednim krivičnopravnim sistemima.¹¹ Radi se o proširenju principa *nulla poena sine culpa* s praktičnim posljedicama nemogućnosti izricanja bilo koje krivičnopravne sankcije licima koji *tempore criminis* nisu bili krivi. Slabost i nedostatak ovog principa je što isključuje izricanje i primjenu mjera bezbjednosti prevashodno medicinskog karaktera neuračunljivim licima.¹² Nemogućnost izricanja i drugih krivičnih sankcija, uključujući vaspitne mjere, licima bez krivice, odnosno vezivanje krivice, pored kazne, kao uslova i za izricanje vaspitnih mjera, što je predmet obrade u ovom radu, može imati opravdanje, ali vezivanje krivice za izricanje mjera bezbjednosti nije prihvatljivo,¹³ pogotovo kada su u pitanju neuračunljiva lica kao učinioci protivpravnog djela određenog u zakonu kao krivično djelo. Medicinska mjera bezbjednosti obavezno psihijatrijsko liječenje u krivičnom zakonodavstvu FBiH ne izriče se osobi koja je *tempore criminis* bila neuračunljiva, s obzirom na to da se na neuračunljivog učinioca krivičnog djela, shodno proširenom principu krivice, ne može primjeniti krivična sankcija.¹⁴ Takvo propisano zakonsko rješenje u KZ FBiH je sporno iz razloga što

7 Radi se o obliku krivične odgovornosti kod kojeg umjesto autora spornog teksta, video ili tonskog zapisa, pod određenim uslovima odgovara odgovorni urednik medija u kojima je takva informacija objavljena.

8 S. Karović /2018/: Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini – mogućnosti, izazovi i perspektive, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 55, no. 4.

9 Član 3a KZ BiH, član 4a KZ FBiH, član 4a KZ BD BiH.

10 Član 3 stav 2 KZ RS.

11 Prošireni princip krivice je bio propisan u ranijem krivičnom zakonodavstvu Hrvatske iz 1997. godine, ali je novim krivičnim zakonodavstvom iz 2011. godine napušten i zamjenjen tradicionalnim, užim principom krivice.

12 Ovaj prošireni princip krivice je protivan dualističkom sistemu sankcija koji pravi jasnu razliku između kazni i mjera bezbjednosti.

13 Mjere bezbjednosti se ne temelje na krivici, već na stanju opasnosti.

14 Za razliku od postojećih zakonskih rješenja, u entitetskom krivičnom zakonodavstvu Federacije BiH neuračunljivom licu (uz bitno smanjeno uračunljivo lice) je u ranijem periodu, do donošenja

se smatra da izuzetna situacija određivanja, odnosno izricanja krivične sankcije neuračunljivim licima, kao licima nepodobnim za krivicu, poput medicinske mjere bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, ne dovodi u pitanje značaj osnovnog principa krivice na kome je utemeljen sistem krivičnog prava.¹⁵

Za razliku od KZ FBiH, u entitetskom krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske je propisana mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi koja se izriče smanjeno uračunljivom i neuračunljivom učiniocu krivičnog djela. Ovakvo zakonsko rješenje je znatno bolje u odnosu na rješenje u KZ FBiH, jer propisuje mogućnost hospitalizacije i medicinskog tretiranja neuračunljivih učinilaca krivičnih djela. Međutim, nedostatak ove odredbe je što se za djelo učinjeno od strane neuračunljivog učinioca koristi termin krivično djelo što je neprihvatljivo jer stvara utisak da se čini ustupak objektivnom pojmu krivičnog djela, tako da kod neuračunljivosti nema krivice, jer neuračunljivo lice ne može učiniti krivično djelo već samo protivpravno djelo koje odgovara zakonskom opisu nekog krivičnog djela.¹⁶

2. KRIVICA U MALOLJETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU

Krivicu u maloljetničkom krivičnom pravu je potrebno sagledati sa aspekta krivičnih sankcija propisanih za maloljetna lica i uslova za njihovo izricanje i primjenu, kao i aspekta rješavanja inkriminacijskog postupanja maloljetnih lica, sa posebnim osvrtom na inkriminacijsko postupanje lica koja su djeca u krivičnopravnom smislu. U pogledu izricanja, odnosno primjene krivičnih sankcija za maloljetnike, u skladu sa principom postupnosti u izricanju i primjeni krivičnih sankcija, dolaze do izražaja dva principa – princip prioriteta u odnosu na izricanje i primjenu vaspitnih mjera i princip podrednosti u odnosu na izricanje i primjenu kazne maloljetničkog zatvora po kojem se kazna maloljetničkog zatvora, kao najteža maloljetnička krivična sankcija, izriče, odnosno primjenjuje samo kao krajnja mjera ako se svrha krivičnih sankcija, odnosno svrha sankcionisanja ne može postići primjenom vaspitnih mjera.

---

novog KZ FBiH iz 2003. godine, mogla da se izriče mjera sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi koja je po svojoj prirodi drugačija i efektivnija u odnosu na postojeću medicinsku mjeru sigurnosti. Zbog nepostojanja mjere bezbjednosti sa ovim nazivom u entitetskom krivičnom zakonodavstvu (novi naziv je obavezno psihijatrijsko liječenje), u našem društvu postoje problemi u tretiranju neuračunljivih učinilaca krivičnih djela, jer se takva lica ne mogu smještati u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu kako je to bilo regulisano ranijom mjerom bezbjednosti (obavezno psihijatrijsko liječenje i čuvanje u zdravstvenoj ustanovi), već se tretiraju od nadležnih organa starateljstva, odnosno organa socijalne zaštite što znatno umanjuje efekat uticaja na ovu kategoriju učinilaca krivičnih djela, u odnosu na uticaj njihovog smještaja u zdravstvenoj ustanovi u okviru izrečene mjere bezbjednosti medicinskog karaktera i adekvatnog medicinskog, odnosno stručnog tretiranja njihovog psihičkog, odnosno duševnog stanja.

15 N. Mrvić-Petrović /2019/: *Krivično pravo, Opšti deo*, Pravni fakultet Union Beograd, Beograd, p. 131.

16 Z. Stojanović /2019/: *Komentar Krivičnog zakonika Srbije*, Službeni glasnik, Beograd, p. 358.

U krivičnopravnoj teoriji postoje tri osnovna uslova ili pretpostavke za izricanje maloljetničkih krivičnih sankcija: a.) maloljetstvo u vrijeme učinjenja krivičnog djela, b.) učinjenje (postojanje) krivičnog djela i c.) postojanje krivice na strani maloljetnika.

Radi se o tri uslova¹⁷ ili pretpostavke od kojih su dvije opšte prirode (učinjenje krivičnog djela i krivica) i jedna posebne prirode (maloljetstvo). U pogledu svih navedenih uslova za izricanje maloljetničkih krivičnih sankcija postoji razlika u zavisnosti od toga radi li se o izricanju vaspitnih mjera ili kazne maloljetničkog zatvora. Za izricanje vaspitnih mjera i kazne maloljetničkog zatvora postoji razlika u pogledu sljedećih aspekata:

- a.) uzrast maloljetnika kojima se izriču ove sankcije – razlika je u tome što se vaspitne mjere mogu izricati i mlađim i starijim maloljetnicima (kao i, izuzetno, mlađim punoljetnim licima), dok se kazna maloljetničkog zatvora može izricati samo starijem maloljetniku;¹⁸
- b.) težina učinjenog krivičnog djela za koje se izriču ove sankcije – vaspitne mjere se izriču za lakša i djelimično teža krivična djela, odnosno za bagatelni i srednje teški kriminalitet, dok se kazna maloljetničkog zatvora izriče isključivo za teška krivična djela, odnosno za krivična djela s propisanom kaznom zatvora težom od 5 godina;
- c.) stepen krivice koji se traži za njihovo izricanje – krivica se, prema zakonskim odredbama, eksplicite vezuje samo za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, a ne i za izricanje vaspitnih mjera.

Kod izricanja maloljetničkih krivičnih sankcija naročiti značaj od navedenih uslova, koji se u krivičnopravnoj teoriji i problematizira, ima krivica maloljetnika. U pogledu ovog uslova, u krivičnopravnoj teoriji prevladavaju različita mišljenja oko toga da li je krivica uslov samo za izricanje i primjenu kazne maloljetničkog zatvora

17 Uz navedena tri uslova za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, iz odredbe člana 50 ZOM Federacije Bosne i Hercegovine, proizilazi i četvrti uslov koji se odnosi na uvjerenje suda da zbog teških posljedica krivičnog djela i visokog stepena krivice ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru.

18 U vezi diferenciranog uzrasta maloljetnika kao uslova za izricanje vaspitnih mjera (obe kategorije maloljetnika) i kazne maloljetničkog zatvora (stariji maloljetnici) treba istaći da se vezivanjem ovog uslova za uslov težine učinjenog krivičnog djela implicira da samo stariji maloljetnik, a ne i mlađi maloljetnik, može učiniti teška krivična djela. Ta postavka nije apsolutna već ima i svoju relativnost koja, istina, nema krivičnopravni efekat. U apsolutnom smislu ova postavka ima krivičnopravni efekat iz razloga što to podrazumjeva vezanost učinjenja teškog krivičnog djela samo za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, a ne i izricanje vaspitnih mjera. Međutim, ova postavka je i relativna iz razloga što i mlađi maloljetnici mogu učiniti jednako teška krivična djela kao i stariji maloljetnici samo što činjenje teškog krivičnog djela od strane mlađih maloljetnika neće imati krivičnopravni efekat u smislu izricanja najteže krivične sankcije za učinjenje teškog krivičnog djela toj kategoriji maloljetnih učinilaca krivičnih djela iz razloga što se mlađim maloljetnicima ni u kojem slučaju, pa tako ni za počinjenje teškog krivičnog djela za koje se inače starijim maloljetnicima izriče kazna maloljetničkog zatvora, ne može izreći najteža krivična sankcija za maloljetnike zbog nespojivosti uzrasta maloljetnog počinioca teškog krivičnog djela (mlađi maloljetnik) i vrste krivične sankcije propisane za najteža krivična djela maloljetnika (kazna maloljetničkog zatvora).

ili pak i za izricanje i primjenu vaspitnih mjera, te kako u zastupanju mišljenja o vezanosti krivice za obe ove sankcije izvršiti distinkciju u pogledu stepena krivice neophodnog za njihovo izricanje. Naime, u krivičnopravnoj teoriji je sporno, odnosno podijeljeno mišljenje među krivičnopravnim teoretičarima u pogledu toga da li je postojanje krivice, pored kazne maloljetničkog zatvora, uslov i za izricanje vaspitnih mjera. S tim u vezi, pojedini teoretičari¹⁹ smatraju da izricanje, odnosno primjena vaspitnih mjera nije uslovljena postojanjem krivice, dok drugi teoretičari²⁰ krivičnog prava smatraju da je postojanje krivice maloljetnika opšta pretpostavka za izricanje i primjenu svih krivičnih sankcija prema maloljetnicima, pa tako i vaspitnih mjera, a ne samo kazne maloljetničkog zatvora.

Nedostatak tim podjeljenim mišljenjima krivičnopravnih teoretičara je u tome što se ne upuštaju u argumentovanje svojih mišljenja i tvrdnji. Samo pojedini teoretičari iznose argumentacije za svoja stajališta po ovom pitanju. U tom smislu, Grozdanić, zastupajući stajalište o vezanosti krivice i za izricanje vaspitnih mjera, smatra i da vaspitne mjere, kao maloljetničke krivične sankcije, jednako kao i kazna maloljetničkog zatvora, predstavljaju državnu prisilnu mjeru koja manje ili više zadire u temeljna prava osuđenih lica,²¹ dok Škulić svoju tvrdnju argumentuje time da izricanje krivične sankcije maloljetnicima podrazmjeva i njihovu krivicu, jer bez krivice nema ni krivičnog djela povodom kojeg se izriču i vaspitne mjere.²² Ako bi se vezivala krivica samo za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, a ne i za izricanje vaspitnih mjera, koje su neuporedivo češće izricane krivične sankcije maloljetnicima, došlo bi se u pravnu nelogičnost da bi moglo postojati krivično djelo bez krivice što je u koliziji sa objektivno – subjektivnom koncepcijom opšteg pojma krivičnog djela (*nullum crimen sine culpa*) po kojoj bez krivice ne može biti ni krivičnog djela.

Pored podjeljenih mišljenja krivičnopravnih teoretičara, dilema oko pitanja vezanosti krivice samo za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, ili pak i za izricanje vaspitnih mjera u Bosni i Hercegovini proizilazi i iz različite krivičnopravne legislative u BiH, odnosno iz različitih koncepata principa krivice u entitetskim krivičnim zakonodavstvima, pri čemu je u KZ FBiH zastupljen prošireni princip krivice koji implicira i vezanost krivice za izricanje svih maloljetničkih krivičnih sankcija, pa

-
- 19 B. Petrović, D. Jovašević /2005/: *Krivično pravo – Opšti dio*, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo, p. 357, 360., M. Babić, I. Marković /2009/: *Krivično pravo*, Pravni fakultet, Banja Luka, p. 454. U iznošenju svojih stajališta Babić i Marković su nedovoljno određeni u pogledu toga da li svojom konstatacijom žele utvrditi da krivica nije pretpostavka za izricanje vaspitnih mjera ili pak da nema toliki značaj prilikom izbora konkretne vaspitne mjere (usljed čega se i ne pominje, odnosno navodi krivica kao okolnost pri izboru vaspitne mjere) kao što to imaju neke druge okolnosti poput ličnih i porodičnih prilika maloljetnika kao karakterističnih za njihov izbor.
- 20 F. Bačić /1998/: *Kazneno pravo – Opći dio*, Informator, Zagreb, p. 511, F. Hirjan, M. Singer /1987/: *Maloljetnici u krivičnom pravu*, 2ed, Globus, Zagreb, p. 187, Lj. Radulović /2010/: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Beograd, p. 44, M. Škulić /2011/: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Službeni Glasnik, Beograd, p. 243, 249., V. Gurda, R. Kovačević, Dž. Mahmutović /2016/: *Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike – Pravni aspekt i evaluacija tretmana*, Dobra knjiga, Sarajevo, p. 47, 48.
- 21 V. Grozdanić /2003/: *Neke izmjene u području krivice prema prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona*, Zagreb, p. 19.
- 22 M. Škulić. *op.cit.*, p. 243.

tako i vaspitnih mjera, a ne samo kazne maloljetničkog zatvora. Sa aspekta proširenog principa krivice sasvim je legitimno taj princip primjenjivati i prema maloljetnicima, pa time i vezivati krivicu za izricanje vaspitnih mjera, jer isti ne kolidira postulatima maloljetničkog krivičnog zakonodavstva.

Osporavanje vezivanja krivice za izricanje vaspitnih mjera se pripisuje i procesnim razlozima. Naime, za razliku od kazne maloljetničkog zatvora koja se izriče osuđujućom presudom, odnosno presudom kojom se maloljetni učinilac oglašava krivim, vaspitne mjere se izriču rješenjem, pri čemu se prilikom izricanja vaspitnih mjera u dispozitivu rješenja maloljetnik ne oglašava krivim što svakako ne znači da kod maloljetnog učinioca krivičnog djela kojem je izrečena vaspitna mjera ne postoji krivica zbog učinjenog krivičnog djela. Kada sud rješenjem maloljetniku izrekne vaspitnu mjeru, u dispozitivu ovog rješenja navodi se samo koja se vaspitna mjera izriče, ali se maloljetnik ne proglašava krivim za krivično djelo koje mu se stavlja na teret (član 113 stav 3 ZOM FBiH i ZOM RS), tako da je, za razliku od presude o izricanju kazne maloljetničkog zatvora, proglašavanje maloljetnika krivim izostavljeno u dispozitivu rješenja o izricanju vaspitne mjere. Ovaj podatak da rješenje o izricanju vaspitne mjere u dispozitivu ne sadrži izreku o krivici posljedica je činjenice što je utvrđivanje krivice u krivičnom postupku prema maloljetniku u drugom planu u odnosu na upoznavanje ličnosti i prilika maloljetnika. Smisao izostavljanja krivice maloljetnika u dispozitivu rješenja o izricanju vaspitne mjere jeste u vaspitnim i psihološkim razlozima,²³ pri čemu se izbjegava stigmatizacija maloljetnika u slučajevima kada sud izriče krivičnu sankciju koja ima prevalentno vaspitni uticaj.

Polazeći od dileme i podijeljenih mišljenja u vezi pitanja oko toga da li pored kazne maloljetničkog zatvora postoji vezanost krivice kao uslova i za izricanje vaspitnih mjera, ispravnije, odnosno prihvatljivije je drugo mišljenje koje izricanje maloljetničkih krivičnih sankcija, a samim tim i vaspitnih mjera, vezuje za postojanje krivice,²⁴ jer bi se u suprotnom, ukoliko bi se polazilo od tvrdnje da krivica nije pretpostavka ili uslov za izricanje maloljetničkih krivičnih sankcija, a time i vaspitnih mjera, došlo u pravnu nelogičnost po kojoj bi maloljetnici pred organima krivičnog pravosuđa odgovarali po zastarjelom i napuštenom konceptu objektivne krivične odgovornosti, odnosno krivice bazirane na pukom prouzrokovanju

23 Takođe, izostavljanje navođenja krivice maloljetnika u dispozitivu rješenja o izricanju vaspitne mjere učinjeno je i iz razloga da bi se primjenio princip terminološke povlaštenosti maloljetnika po kojem se za maloljetnika izbjegava upotreba termina da je „kriv“. U tom smislu, krivica je uslov za izricanje svih maloljetničkih krivičnih sankcija, pa tako i vaspitnih mjera, pri čemu je izostavljanje njenog navođenja u dispozitivu rješenja o vaspitnim mjerama učinjeno kako iz vaspitnih i psiholoških razloga, tako i radi zadovoljenja principa terminološke povlaštenosti, odnosno izbjegavanja vezivanja termina „kriv(ica)“ za ličnost maloljetnika.

24 Stajališta o vezanosti krivice i za izricanje vaspitnih mjera, samo sa nižim stepenom krivice u odnosu na visoki stepen krivice za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, podrazumjevaju vezanost krivice kod izricanja vaspitnih mjera za obe kategorije maloljetnika što je i logično jer se vaspitne mjere izriču i mlađim i starijim maloljetnicima, tako da se vezanost krivice kod kazne maloljetničkog zatvora samo za starije maloljetnike kojima se ova sankcija jedino i može izreći, ne može odnositi i za vaspitne mjere u smislu vezanosti krivice kod izricanja vaspitnih mjera samo starijim maloljetnicima, već podrazumjeva vezanost krivice za obe kategorije maloljetnika kojima se izriču ove mjere.

posljedice što bi ih dovelo u znatno težu situaciju u odnosu na odrasle učinioce krivičnih djela.²⁵

S obzirom da se krivica može stepenovati, te da se u skladu sa članom 50 ZOM FBiH (član 50 ZOM RS) izricanje kazne maloljetničkog zatvora uslovljava postojanjem „visokog stepena krivice” kao krivice posebnog ili natprosječnog kvaliteta, vezivanje krivice za izricanje vaspitnih mjera maloljetnim učiniocima krivičnih djela se zasniva na nižem stepenu krivice, odnosno krivici običnog ili prosječnog kvaliteta.²⁶ U tom smislu, u pogledu stepena krivice, za izricanje vaspitnih mjera se traži niži stepen krivice,²⁷ odnosno krivica običnog kvaliteta ili intenziteta, dok se za izricanje kazne maloljetničkog zatvora traži postojanje visokog stepena krivice, odnosno krivica natprosječnog kvaliteta ili intenziteta.²⁸

25 V. Gurda, R. Kovačević, Dž. Mahmutović. *op.cit.*, p. 47, 48.

26 Iako krivica kao uslov za izricanje vaspitnih mjera nije navedena u odredbama ZOM Federacije Bosne i Hercegovine kao jedna od okolnosti koje se odnose na kriterij za izbor vaspitnih mjera (član 33 ZOM FBiH), kako je to eksplicite navedeno za maloljetnički zatvor u članu 50 ZOM FBiH (visok stepen krivice), iz same odredbe navedenog člana u kojoj se navodi „ako zbog visokog stepena krivice ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu mjeru“, jasno proizilazi da se za niži stepen krivice, u skladu sa principom postupnosti, veže izricanje blaže sankcije, odnosno vaspitnih mjera. Drugim riječima, to znači da je krivica uslov i za izricanje vaspitnih mjera samo što se radi o krivici nižeg stepena. S tim u vezi, s obzirom da se krivica može stepenovati, kod izricanja kazne maloljetničkog zatvora, kao najstrože maloljetničke krivične sankcije, radi se o visokom stepenu krivice – krivici posebnog ili natprosječnog kvaliteta ili intenziteta, dok se kod vaspitnih mjera, kao blažih sankcija, radi o nižem stepenu krivice – krivici običnog ili prosječnog kvaliteta ili intenziteta koja ne bi iziskivala, odnosno zahtjevala primjenu kazne maloljetničkog zatvora. Shodno tome, ukoliko bi se radilo o krivici maloljetnika običnog kvaliteta ili intenziteta, prema njemu se, bez obzira na težinu krivičnog djela i njegove posljedice (u pravilu niži stepen krivice implicira bagatelno ili srednje teško krivično djelo i lakšu posljedicu), ne bi mogla izreći kazna maloljetničkog zatvora, nego neka od vaspitnih mjera.

27 Ovakvo stajalište o vezanosti krivice i za izricanje vaspitnih mjera, uz niži stepen krivice u odnosu na stepen krivice koji se traži za izricanje kazne maloljetničkog zatvora, uprkos spornosti sa aspekta kolidiranja konceptu tradicionalnog ili užeg principa krivice, opravdavaju navedeni argumenti. S tim u vezi, s jedne strane propisan je uži princip krivice koji ne afirmiše vezivanje krivice za izricanje vaspitnih mjera i s druge strane pravni argumenti koji opravdavaju uslovljenost izricanja vaspitnih mjera postojanjem određenog (nižeg) stepena krivice, kao i pravne nelogičnosti i posljedice koje pogađaju maloljetnika u krivičnom pravu u odnosu na njihovo izostavljanje iz okvira sankcija za koje se vezuje postojanje krivice na strani maloljetnika prilikom njihovog izricanja.

28 Ovo stepenovanje krivice maloljetnika treba razlikovati od stepenovanja krivice u opštem smislu koje se određuje prema stepenu intelektualne i voljne sposobnosti, odnosno sposobnosti rasuđivanja i odlučivanja lica, kao i stepenu psihičkog odnosa učinioca prema djelu (uz postojanje svijesti ili dužnosti i mogućnosti postojanja svijesti o zabranjenosti djela), te koje se, u pravilu, podrazumjeva i pri izricanju obe krivične sankcije maloljetnicima za učinjeno djelo. S obzirom da se radi o stepenovanju krivice maloljetnim učiniocima krivičnih djela, odnosno u odnosu na izricanje maloljetničkih krivičnih sankcija, ovo stepenovanje krivice maloljetnika je posebna vrsta stepenovanja krivice – stepenovanja *sui generis* po kojem se stepenovanje krivice maloljetnika, kao uslova za izricanje kazne maloljetničkog zatvora i vaspitnih mjera, zasniva na razlici u težini prouzrokovane posljedice i kvalitetu, odnosno intenzitetu učesča maloljetnika u prouzrokovanju zabranjene posljedice, odnosno učinjenju krivičnog djela. U tom smislu, prouzrokovanje lakše posljedice i manji kvalitet, odnosno intenzitet učesča maloljetnika u prouzrokovanju zabranjene posljedice, odnosno činjenju krivičnog djela implicira niži stepen krivice maloljetnika – krivici običnog ili prosječnog kvaliteta ili intenziteta za koji se izriče vaspitna mjera i obrnuto.

3. KONCEPCIJSKA RJEŠENJA O PROTIVPRAVNOM POSTUPANJU DJECE U KRIVIČNOM PRAVU

Izvršenje krivičnog djela, odnosno protivpravnog djela djeteta određenog u zakonu kao krivično djelo, s obzirom na zastupljeni princip krivične neodgovornosti, odnosno nesposobnosti djeteta da snosi krivicu, predstavlja područje krivičnog prava koje se problematizuje i dilemizira u smislu propisivanja adekvatnih rješenja u pogledu regulisanja krivice u takvim situacijama. Na to se posebno apostrofiraju zbog slučajeva činjenja krivičnih djela od strane djece, sa posebnim osvrtom na tragičan događaj u jednoj osnovnoj školi u Beogradu, kao i druge slučajeve, u Bosni i Hercegovini i regionu, okrutnog delinkventnog ponašanja djece u krivičnopravnom smislu. Takva incidenca činjenja nasilnih krivičnih djela od strane maloljetnih lica, odnosno djece u krivičnopravnom smislu, predstavlja razlog za preduzimanje odgovarajućih aktivnosti u pravcu (pre)ispitivanja postojećih i iznalaženja novih rješenja kako u preventivnom pristupu, tako i u pogledu legislativnih oblika krivičnopravne reakcije.

S obzirom na veoma složene društvene odnose ali i brojne izazove savremenog doba, nameće se realna i svrsishodna potreba kritičkog (pre)ispitivanja postojećih zakonskih rješenja u smislu njihovog eventualnog modifikovanja, prilagođavanja i harmonizovanja na planu efikasne i energične borbe protiv različitih fenomenoloških oblika maloljetničkog kriminaliteta. U tom smislu, u pogledu izvršenja krivičnog djela, odnosno protivpravnog djela u zakonu određenog kao krivično djelo od strane djeteta, kao krivično neodgovornog lica, zastupljena su dva konceptijska pristupa rješavanja inkriminacijskog postupanja djeteta u krivičnom pravu, odnosno dva legislativna rješenja u krivičnom pravu koja imaju tendenciju ka izvjesnim zahvatima u krivičnopravnoj legislativi, odnosno regulisanju krivice u ovim situacijama.

Jedno od tih rješenja je u formi inicijative ili prijedloga za propisivanje niže dobne granice sposobnosti djeteta za snošenje krivice putem mogućih izmjena krivičnog zakonodavstva, dok je drugo rješenje već propisano u pojedinim krivičnim zakonodavstvima.

Prvo rješenje podrazumjeva koncepciju propisivanja krivice djeteta, kao krivično neodgovornog lica prema aktuelnom zakonodavstvu, za učinjeno protivpravno djelo u zakonu određeno kao krivično djelo, inicijative i prijedloge za propisivanje putem izmjena krivičnog zakonodavstva niže dobne granice sposobnosti djeteta za snošenje krivice tako što bi se ta dobna granica djeteta spustila sa 14 na 12 godina. Radi se o konceptu koji bi, spuštanjem starosnog limita sposobnosti lica (djeteta) za snošenje krivice, ustanovio krivicu lica koje je do sada bilo krivično neodgovorno, odnosno nesposobno za snošenje krivice i izuzeto iz krivičnopravne reakcije.

Drugo rješenje regulisanja krivice u slučaju učinjenog protivpravnog djela u zakonu određenog kao krivično djelo od strane djeteta podrazumjeva tzv. koncepciju krivice drugog za inkriminacijsko, odnosno protivpravno postupanje djeteta kao krivično neodgovornog lica. Radi se o koncepciji krivice roditelja po osnovu kauzaliteta za učinjeno krivično djelo djeteta: – koncept kauzalne krivice roditelja, kao

lica koje nije učinilo krivično djelo, za inkriminacijsko postupanje djeteta, kao krivično neodgovornog lica, koje je učinilo protivpravno djelo određeno u zakonu kao krivično djelo, što je inače propisano kao jedan od elemenata teške posljedice koja se odnosi na odavanje djeteta ili maloljetnika delinkvenciji u entitetskom krivičnom zakonodavstvu FBiH, odnosno u članu 219 stav 3 KZ FBiH.²⁹

3.1. *Krivica i starosne granice maloljetnih lica*

Prvi konceptijski pristup rješavanja inkriminacijskog postupanja djeteta, kao krivično neodgovornog lica, zasniva se na zahvatima u području krivičnopravne regulative koji se odnose na novo, drugačije definisanje starosnog uzrasta maloljetnog lica sposobnog za snošenje krivice, odnosno na drugačiji raspon krivičnopravnog maloljetstva. Zakonodavac je iskazao poseban protektivni (zaštitnički) senzibilitet kada su u pitanju djeca, odnosno maloljetnici kao specifična starosna kategorija, iz čega primjećujemo jasnu liniju diferencijacije, odnosno razgraničenja između maloljetničkog krivičnog prava i klasičnog krivičnog prava koje se primjenjuje prema punoljetnim izvršiocima krivičnih djela.

Uzrast učinioca krivičnog djela je obilježje koje ima veoma značajnu ulogu u krivičnom pravu iz razloga što taj uzrast učinioca krivičnog djela predstavlja obilježje koje je od neposrednog značaja za njegovu krivicu. Radi se o graničniku koji utiče kako na sposobnost za snošenje krivice (lica uzrasta ispod 14 godina nisu krivično odgovorna), tako i na izricanje krivičnih sankcija (kazna maloljetničkog zatvora samo za starije, a ne i mlađe maloljetnike) i vrstu krivičnog postupka koji se provodi prema učiniocima (za punoljetna lica opšti ili redovni krivični postupak u odnosu na poseban krivični postupak prema maloljetnicima).

U krivičnom pravu raspon za sposobnost maloljetnog lica za snošenje krivice se kreće od starosnog minimuma sa navršениh 14 godina kada se neko lice više ne smatra djetetom u krivičnopravnom smislu, već mlađim maloljetnikom pa do starosnog maksimuma do navršениh 18 godina,³⁰ odnosno sa prestankom krivičnoprav-

29 Krivični zakonik RS u okviru inkriminacije “apuštanje ili zlostavljanje djeteta” nema propisan element teške posljedice koji se odnosi na odavanje djeteta delinkvenciji u okviru kvalifikatorne odredbe iz člana 187 stav 3 KZ RS.

30 U Krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske, nakon usklađivanja pojma djeteta kao žrtve krivičnog djela sa pojmom djeteta iz Konvencije UN o pravima djeteta, uspostavljena je jasna razlika između aktivnog i pasivnog subjektiviteta maloljetnih lica, odnosno između, s jedne strane, starosne granice sposobnosti maloljetnog lica za snošenje krivice (dijete kao krivično neodgovorno lice do navršениh 14 godina i krivično odgovorni maloljetnici od navršениh 14 godina do navršениh 18 godina) i, s druge strane, subjektiviteta djeteta kao pasivnog subjekta u krivičnoj proceduri (lice do navršениh 18 godina). Entitetsko krivično zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine nije uskladilo pojam djeteta kao žrtve krivičnog djela sa pojmom djeteta iz Konvencije UN o pravima djeteta (kao lica do navršениh 18 godina). U ovom zakonodavstvu propisana je ista starosna granica djeteta kao aktivnog i pasivnog subjekta, što je sporno i neprihvatljivo sa aspekta krivičnopravne zaštite djece, odnosno maloljetnika od navršениh 14 do navršениh 18 godina, jer se ova kategorija djece, odnosno maloljetnih lica kao pasivnih subjekata dovodi u otežan položaj. S jedne strane, izvršenje djela prema maloljetniku je blaži oblik djela u odnosu na djelo izvršeno prema djetetu u odredbama iz inkriminacija u KZ FBiH koje u alternaciji propisuju dijete ili maloljetnika kao pasivne subjekte (npr. krivično delo učestvovanje u samoubistvu iz člana 170 stav 2 i 3 KZ FBiH i rodoskrvuće iz člana 213 stav 2 i 3 KZ FBiH). S druge strane,

nog maloljetstva i sticanjem punoljetstva kada su drugačiji kriteriji za utvrđivanje krivice.³¹ Osnov ovakvog zakonskog rješenja po kojem se sposobnost lica za snošenje krivice stiće sa navršених 14 godina je u pretpostavci da se tek s ovim starosnim dobom dostiže takav razvoj ličnosti koji joj omogućava da na adekvatan način shvati značaj svojih postupaka i da upravlja njima, čime se stiču uslovi za izricanje i primjenu krivičnih sankcija prema takvim licima kao izvršiocima krivičnih djela.³²

Uzrast djeteta u krivičnom pravnom smislu je osnov isključenja krivice, te posljedno tome i krivičnog djela. Naime, uzrast djeteta u krivičnom pravnom smislu je osnov isključenja krivice iz razloga što lica koja nisu navršila četrnaest godina u vrijeme izvršenja djela, koje je protivpravno i zakonom propisano kao krivično djelo, zbog svog uzrasta su krivično neodgovorna, odnosno apsolutno nepodobna za snošenje krivice. Kao rezultat isključenosti krivice zbog nedovoljnog uzrasta djeteta protivpravno djelo zakonom propisano kao krivično djelo koje je učinilo dijete nije krivično djelo. Drugim riječima, usljed isključenosti, odnosno nedostajanja krivice koju dijete zbog svog nedovoljnog uzrasta ne može da snosi, isključeno je i krivično djelo učinjeno od strane djeteta kao krivično neodgovorno lica.

Isključivanje krivice u odnosu na djecu ima svoj krivičnomaterijalni i krivičnoprocesni efekat. Sa stajališta krivičnog materijalnog prava, djeca, odnosno lica koja u vrijeme učinjenog krivičnog djela nisu imala navršених 14 godina nisu krivično odgovorna, te se prema njima ne primjenjuje krivično zakonodavstvo, tako da se ne mogu izreći i primjeniti krivične sankcije, odnosno odredbe krivičnog prava, već se na ista primjenjuju odredbe drugih grana prava – prava socijalnog staranja i zdravstvene zaštite, porodičnog prava itd. Takva lica su uvijek izvan krivičnog prava i domena krivičnog prava, pa čak i kada preduzmu protivpravnu radnju koja je zakonom označena kao radnja krivičnog djela. Sa krivičnoprocesnog aspekta isključenost krivice u odnosu na djecu podrazumjeva nemogućnost pokretanja ili pak obustavu već pokrenutog krivičnog postupka ukoliko se u toku postupka utvrdi da dijete *tempore criminis* nije imalo navršених 14 godina života.

Iz propisane odredbe iz člana 2 stav 1 entitetskih zakona o maloljetnicima,³³ kao i člana 9 KZ FBiH, da se maloljetničko i opšte krivično zakonodavstvo u FBiH i RS ne primjenjuje prema djetetu koje u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 14 godina života, vidljivo je da krivično zakonodavstvo izbjegava upotrebu termina krivično djelo, vodeći se stajalištem da dijete može učiniti samo protivpravnu

---

otežani položaj maloljetnika proizilazi i iz besmisleno propisanog elementa teške posljedice koji se odnosi na odavanje djeteta ili maloljetnika delinkvenciji iz člana 219 stav 3 KZ FBiH po kojoj maloljetnik, zbog neusklađenosti pojma djeteta sa pojmom djeteta iz Konvencije UN o pravima djece, kao i besmislene formulacije preduzimanja inkriminirajuće radnje što je svojstveno aktivnom, a ne pasivnom subjektu krivičnog djela, podliježe krivici.

31 Iako se i kod maloljetnika i kod punoljetnih lica traži postojanje uračunljivosti kao elementa krivice i kao jednog od uslova za kažnjavanje, postoji razlika u pogledu kriterija, odnosno osnova za utvrđivanje, odnosno procjenjivanje tih dviju vrsta uračunljivosti. Naime, kod maloljetnika kriterij ili osnov za procjenu, odnosno utvrđivanje uračunljivosti je dostignuti stepen zrelosti, odnosno psihičkog razvoja maloljetnika, dok kod punoljetnog lica kriterij ili osnov za procjenu, odnosno utvrđivanje uračunljivosti jeste njegovo psihičko stanje u vrijeme učinjenja krivičnog djela.

32 M. Simović *et al.* /2021/: *Maloljetničko krivično pravo*, 3ed, Grafomark, Banja Luka, p. 143.

33 *Službene novine FBiH*, br. 7/14, 74/20 i 75/17, 31/23, *Službeni glasnik RS*, br. 13/10, 61/13 i 68/20.

radnju, čime je ujedno ozakonjena i neoboriva pretpostavka da dijete ispod navršenih 14 godina nije deliktno sposobno, odnosno nije sposobno za snošenje krivice.

S obzirom na to da krivica kod maloljetnih lica zavisi od njihove dobi ili uzrasta prema godinama starosti, krivičnopravni pojam maloljetnih lica, odnosno krivica istih se u većini modernih krivičnih zakonodavstava određuje na osnovu formalnog kriterija kalendarskog uzrasta učinitelja³⁴ u vrijeme izvršenja krivičnog djela.

U komparativnom krivičnom pravu postoje dva modela za određivanje krivičnopravnog maloljetstva, tako da se relevantna starosna dob može uspostaviti na dva modaliteta. Radi se o apsolutnom modelu određivanja fiksne donje i gornje granice krivičnopravnog maloljetstva prema navršenim godinama starosti koji se određuje u većini modernih krivičnih zakonodavstava i relativnom modelu koji polazi od stepena biopsihičkog razvoja i socijalne zrelosti, nezavisno od godina starosti. Radi se, zapravo, o modelu kod kojeg se određuje samo gornja starosna granica bez određivanja donje starosne granice i kod kojeg je sud u svakom konkretnom slučaju dužan ocjeniti je li neka mlada osoba *tempore criminis* posjedovala dovoljan stepen biopsihičke i socijalne zrelosti da je bila sposobna razlikovati protivpravnost i asocijalnost svog djela, te se u zavisnosti od odgovora na to pitanje pri sudskoj ocjeni temelji i pitanje krivične odgovornosti ili neodgovornosti mladog lica za učinjeno krivično djelo.³⁵ To znači da se, prema ovom modelu, sposobnost mladog lica za snošenje krivice ne temelji na određenom minimumu starosne dobi već na postojanju dovoljnog stepena biopsihičke i socijalne zrelosti kao materijalnom kriteriju utvrđivanja krivičnopravnog maloljetstva.³⁶ Krivičnopravno maloljetstvo predstavlja raspon od donje granice nastupanja maloljetstva, odnosno uzrasnog perioda maloljetnog lica sposobnog za snošenje krivice (navršenih 14 godina) do gornje granice prestanka maloljetstva i sticanja punoljetstva (navršenih 18 godina).³⁷ Donja i gornja granica krivičnopravnog maloljetstva je različito određena u brojnim državama u svijetu.³⁸

34 Pored toga što krivični zakon i zakon o maloljetnicima izbjegava upotrebu termina krivično djelo u pogledu djeteta, takodje se u pogledu kategorije djeteta izbjegava i upotreba termina učinitelj. U tom smislu, zakon pod pojmom učinitelja podrazumjeva samo lica uzrasta preko 14 godina, tj. samo lica koja se prema uzrastu nalaze u dometu krivičnopravne intervencije (vid. T. Lukić, S. Samardžić /2012/: Krivična odgovornost maloletnika i oportunitet krivičnog gonjenja, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad*, no. 3, p. 237.)

35 V. Gurda, R. Kovačević, Dž. Mahmutović. *op.cit.*, p. 19.

36 Radi se o modelu koji se primjenjuje u većini država SAD, te određenom broju latinoameričkih i muslimanskih zemalja.

37 U pogledu pojma maloljetnik, u krivičnom zakonodavstvu FBiH se pogrešno formuliše ovaj pojam. Naime, krivično zakonodavstvo FBiH pod pojmom maloljetnika podrazumijeva lice do 18 godina starosti, što je pogrešno jer u taj pojam uključuje i pojam djeteta koje je u krivičnopravnom smislu lice do navršenih 14 godina i ne podliježe krivici. Navedeni pojam odgovara genusnom pojmu maloljetnog lica, dok pojam maloljetnik definiše lice od navršenih 14 do navršenih 18 godina života. Evidentna je normativna neusklađenost pojma djeteta između maloljetničkog (član 2 stav 1 ZOM FBiH) i opšteg krivičnog zakonodavstva Federacije BiH (član 2 stav 1 tačka 12 KZ FBiH), tako da je pojam djeteta u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu, za razliku od opšteg krivičnog zakonodavstva FBiH, kompatibilan pojmu djeteta iz Konvencije UN o pravima djeteta.

38 Postoje brojne države u svijetu u kojima su donja granica nastupanja i gornja granica prestanka krivičnopravnog maloljetstva određeni veoma nisko. Takva niska granica nastupanja krivično-

Donja granica nastupanja krivičnog maloljetstva koja zasniva sposobnost maloljetnog lica za snošenje krivice, kao i gornja granica prestanka krivičnog maloljetstva i sticanja punoljetstva su jednako uređene u svim zemljama sa područja bivše Jugoslavije, kao i u brojnim evropskim državama³⁹ i one se kreću od navršelih 14 godina (mlađi maloljetnik) do navršelih 18 godina (stariji maloljetnik).

Ovako propisana granica krivičnog maloljetstva u funkciji je dvostruke zaštite, tako što određivanjem donje granice onemogućava krivičnu intervenciju prema licima kod kojih preovladava nezrelost uslovljena nedovoljnim uzrastom i koji su djeca u krivičnom smislu, dok određivanjem gornje granice onemogućava primjenu pravila opšteg krivičnog prava (koja nastupaju sa navršelih 18 godina) prevashodno prema starijim maloljetnicima, što podrazumjeva i da se određivanjem gornje starosne granice krivičnog maloljetstva maloljetna lica, odnosno stariji maloljetnici štite od njihovog procesuiranja u redovnom krivičnom postupku i izricanja krivičnih sankcija propisanih za punoljetna lica.

U savremenoj krivičnoj teoriji, pored sastavnih elemenata krivice, odnosno pored uračunljivosti, sposobnost lica za snošenje krivice zasniva se i na njegovom minimalnom uzrastu kao formalnom kriteriju sposobnosti uz koji se vezuje i njen materijalni kriterij odgovarajuće bio-psihološke i socijalne zrelosti. Polazeći od toga, kao osnov na kojem se u savremenom krivičnom pravu zasniva nesposobnost lica za snošenje krivice, pored neuračunljivosti, pojavljuje se i nedovoljni uzrast,⁴⁰ odnosno nedovoljna zrelost lica.⁴¹

Pitanje nedovoljnog uzrasta je predmet (pre)ispitivanja i jedno od koncepcijskih pristupa rješavanja inkriminacijskog postupanja djeteta u krivičnom pravu. Naime, u zadnje vrijeme u Srbiji i Bosni i Hercegovini, povodom tragičnih događaja u kojima su izvršio djeca u krivičnom smislu, kao jedno od rješenja javljaju se inicijative za izmjene krivičnog zakonodavstva koje bi išle u pravcu snižavanja starosnog limita sposobnosti maloljetnih lica za snošenje krivice sa 14 na 12 godina. Radi se o rješenju koje bi, spuštanjem starosnog limita sposobnosti lica za snošenje krivice sa 14 na 12 godina, proširilo raspon starosne dobi maloljetnika kao krivično odgovornih lica od 18 do 12 godina, tj. proširilo njihovu starosnu, odnosno uzrasnu zonu kažnjivosti i ujedno snizilo starosnu dob krivično neodgovornog lica, odnosno djeteta u krivičnom smislu. Ovakva izmjena u oblasti krivične zakonodavne legisla-tive koja se vezuje za izmjenu u određivanju starosnog limita sposobnosti maloljetnih lica za snošenje krivice u određenoj mjeri je u funkciji nastojanja sprečavanja (teške) delinkventne aktivnosti lica koja su prema aktuelnom zakonodavstvu krivično neodgovorna i izvan domašaja krivične intervencije. Međutim, rješavanje

---

pravnog maloljetstva od 7 godina je određena npr. u Meksiku, Jamajci, Indiji, dok je niska gornja granica prestanka krivičnog maloljetstva sa navršelih 12 godina određena u Singapuru, te Jamajci sa navršelih 14 godina, kao i Filipinima, Turskoj i pojedinim državama SAD sa navršelih 15 godina (vid. V. Gurda, R. Kovačević, Dž. Mahmutović. *op.cit.*, p. 17).

39 Njemačka, Austrija, Mađarska, Španija, Bugarska, Bjelorusija, Ukrajina, Litvanija i dr.

40 U osnove isključenja krivice se ubrajaju neuračunljivost, nedovoljan uzrast lica (ispod 14 godina), stvarna i pravna zabluda iz opravdanih razloga.

41 U našem zakonodavstvu nedovoljna zrelost se neoborivo pretpostavlja do navršelih 14 godina djeteta.

tog pitanja je u uskoj vezi i sa dilemiziranjem pitanja zrelosti djeteta u krivično-pravnom smislu. U tom smislu, pored razloga za izmjene krivičnog zakonodavstva koji se nalaze u formalnom kriteriju koji se vezuje za kalendarski uzrast maloljetnih lica i snižavanje njihovog starosnog limita sposobnosti za snošenje krivice, razlozi za moguće izmjene se nalaze i u materijalnom kriteriju koji se vezuje za zrelost lica prema kojem bi se ovakva izmjena mogla opravdati. Ipak, u pogledu ovog kriterija na kojem bi se temeljili razlozi za izmjene krivičnog zakonodavstva u pogledu snižavanja starosnog limita maloljetnih lica sposobnih za snošenje krivice, treba istaći da se u sudskoj praksi dešavaju različiti slučajevi, odnosno kako oni koji idu u prilog inicijativama za navedenu izmjenu krivičnog zakonodavstva, tako i oni koji ne korespondiraju sa tim inicijativama.⁴² Naime, pored slučajeva u sudskoj praksi u kojima mnoga lica koja su djeca u krivičnom pravnom smislu (najčešće i u pravilu od 12 do 14 godina) nerijetko dostižu isti stepen duševne zrelosti kao i (mlađi) maloljetnici, što može biti i jedan indikator u prilog navedenoj izmjeni krivičnog zakonodavstva sagledane i sa materijalnog kriterija, dešavaju se i obrnuti slučajevi koji čine upitnim inicijative o navedenoj, mogućoj izmjeni krivičnog zakonodavstva prema kojima i mnogi mlađi maloljetnici kao krivično odgovorna lica imaju upitan dostignuti nivo duševne zrelosti,⁴³ te da su razlike u tom pogledu između lica od 12 do 14 godina i mlađih maloljetnika često i neprimjetne.⁴⁴

Premda postoje razmišljanja o inicijativama u pravcu navedenih izmjena, te uvažavajući činjenicu da nijedan starosni limit sposobnosti lica za snošenje krivice, pa tako ni aktuelni limit nije apsolutan i ne može biti nepromjenjiv, ipak je mnogo više razloga koji su za zadržavanje postojećeg rješenja u krivičnom zakonodavstvu u pogledu definisanog starosnog limita, tako da bi suzbijanje maloljetničke delinkvencije, sa posebnim osvrtom na delinkvenciju lica koja su djeca u krivičnom pravnom smislu, umjesto zahvata u krivičnom pravnu legislativu, trebalo postići putem drugih mjera i aktivnosti.

42 Maloljetnici kao lica uzrasta od navršanih 14 godina do navršanih 18 godina su kategorija lica kod kojih ni sa jednog aspekta, odnosno kako sa biološkog, tako i sa psihološkog i socijalnog aspekta, nije u potpunosti profilisana zrelost. Radi se o licima kod kojih proces dovršenja biološkotjelesnog konstituisanja nije završen, te psihički aparat nije u potpunosti izgrađen i izbalansiran, a uz navedeno maloljetnik je i socijalno neadaptiran i nespreman da samostalno rješava konflikte na socijalnom planu (vid. D. Drakić /2010/: *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanović, Novi Sad, p. 11).

43 U mnogim savremenim krivičnim zakonodavstvima u odnosu na mlađe maloljetnike se konkretno ispituje da li njihov duševni aparat posjeduje dovoljnu zrelost za krivicu, dok se u našem zakonodavstvu ta zrelost neoborivo pretpostavlja sa navršanih četrnaest godina.

44 Možda bi se zagovornici snižavanja starosnog limita sposobnosti lica za snošenje krivice sa 14 na 12 godina, uz često neprimjetnu razliku u pogledu stepena duševne zrelosti između ciljane uzrasne kategorije lica na koja bi se odnosila krivičnopravna intervencija i mlađih maloljetnika, mogli vezati i za slično određivanje starosne granice u psihologiji i psihijatriji koji u mnogome korespondiraju sa područjem krivičnog prava, a prije svega u oblasti forenzičke psihijatrije, gdje se umjesto termina maloljetstvo koristi pojam adolescencije i za koje su karakteristična tri perioda adolescencije (rana adolescencija 12–14 godina, prava adolescencija 14–18 godina i kasna adolescencija 18–26 godina) koji predstavljaju važnu etapu u razvoju ličnosti iz razloga što se u tim periodima odvija složena interakcija između bioloških, psiholoških i socijalnih faktora razvoja ličnosti (vid. Z. Čirić, B. Dimitrijević /2009/: *Osnovi sudske psihijatrije i psihologije*, Studentski kulturni centar, Niš, p. 109).

Brojni su razlozi za zadržavanje postojećih rješenja od kojih su naročito značajni preventivni i vaspitni razlozi, zatim razlozi koji proizilaze iz prirode inkriminacijskog ponašanja djece, kao i razlozi koji se ogledaju u povezanosti sa zasnivanjem ili isključenjem odgovornosti roditelja, te legislativni razlozi u domaćim i međunarodnim okvirima. Naime, mnogo veći akcenat u sprečavanju delinkvencije maloljetnih lica, uključujući i suzbijanje delinkvencije lica koja su djeca u krivičnompravnog smislu, treba dati protektivnim faktorima, odnosno preventivnim aspektima rada sa djecom unutar porodice kao jedinog neformalnog agensa socijalizacije djece, uz saradnju porodice sa stručnim osobljem u školama, kako bi se preventirali ili na vrijeme detektovali prediktivni faktori, odnosno određeni oblici rizičnog i asocijalnog ponašanja kod djece. Takođe, potrebno je raditi na jačanju uloge i odgovornosti roditelja u pravcu vršenja adekvatne supervizije ili nadzora nad ponašanjem djeteta i razvijanju adekvatnog stila vaspitanja (autoritativnog stila) kako bi se kod djece razvijala odgovornost za njihove postupke i afirmisali prosocijalni – antidelinkventni obrasci ponašanja, a izbjegavala odsutnost supervizije roditelja nad ponašanjem djeteta i indiferentni roditeljski stil vaspitanja koji pospješuje asocijalne i antisocijalne – delinkventne obrasce ponašanja djece. Razlozi za zadržavanje postojeće starosne granice krivičnogpravnog maloljetstva mogu proizilaziti i iz prirode inkriminacijskog ponašanja lica koja su djeca u krivičnompravnog smislu. Naime, delinkventna ponašanja djece, uključujući i najopasnija, još nemaju zabrinjavajućih naznaka o izraženoj incidenci prevalentnosti, odnosno učestalom vršenju krivičnih djela od strane djece u tolikoj mjeri da bi se morale preduzeti legislativne mjere i aktivnosti u suzbijanju ove pojave putem krivičnogpravne intervencije u smislu propisivanja nižeg starosnog limita sposobnosti lica za snošenje krivice.

Pored navedenog, snižavanje starosnog limita sposobnosti za snošenje krivice i propisivanje aktivnog subjektiviteta u krivičnom pravu maloljetnim licima uzrasta ispod 14 godina, odnosno od 12 do 14 godina, u velikoj mjeri amnestiralo bi odgovornosti roditelje koji prema aktuelnom zakonodavstvu, u pravilu, odgovaraju za činjenje krivičnih djela ove kategorije krivično neodgovornih lica zbog radnji propuštanja u vršenju dužnog nadzora nad vaspitanjem djeteta, odnosno zbog radnji grubog zanemarivanja ili zlostavljanja djeteta kada su te radnje bile u kauzalnoj vezi i uzrokovala činjenje krivičnog djela krivično neodgovornog lica. Takođe, uz navedene razloge, bez obzira na to što su granice krivičnogpravnog maloljetstva ili sposobnosti maloljetnih lica za snošenje krivice u različitim pravnim sistemima različito određene, razlozi za zadržavanje postojeće granice minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost proizilaze i iz međunarodnih dokumenata, odnosno iz Pekinških pravila – Standardnih minimalnih pravila UN za maloljetničko pravosuđe. Radi se o pravilima koja su, iako nemaju obavezujući karakter, u funkciji zaštite lica koja su djeca u krivičnompravnog smislu, jer sasvim precizno propisuju neobavezujuću preporuku državama da izbjegavaju posezati za zakonskim rješenjima koja bi išla u pravcu snižavanja definisane granice krivičnogpravnog maloljetstva, a što proizilazi iz pravila 4.1. kojim je predviđeno da “u pravnim sistemima koji poznaju pojam minimalnog uzrasta za krivičnu odgovornost maloljetnika, ta granica neće biti vezana za suviše rani uzrast, imajući u vidu emotivnu, mentalnu i intelektualnu zrelost”.⁴⁵

45 S obzirom da se u našem pravnom sistemu nedovoljna zrelost neoborivo pretpostavlja do navršenih 14 godina, sasvim je jasno da bi snižavanje starosne granice sposobnosti za snošenje krivice

Pored (pre)ispitivanja sposobnosti za snošenje krivice lica ispod zakonom propisanog uzrasnog limita od navršениh 14 godina, s druge strane, često se krivično neodgovornim licima ispod navršениh 14 godina osporava i čini upitnom njihova uračunljivost, odnosno sposobnost rasuđivanja i odlučivanja smatrajući lica koja su krivično neodgovorna zbog nedovoljnog uzrasta automatski neuračunljivim. U krivičnopravnoj teoriji postoje podijeljena mišljenja u pogledu toga da li se djeca svrstavaju u kategoriju neuračunljivih lica. Pojedini autori⁴⁶ djecu u krivičnopravnom smislu svrstavaju u kategoriju neuračunljivih lica bez navođenja argumenata zašto bi ih se tako kategorizovalo. Za razliku od takvih stajališta, ima autora⁴⁷ koji smatraju da bi takvo stajalište moglo imati opravdanja ako bi se uzrast djece svrstao u posebnu kategoriju neuračunljivosti, odnosno kategoriju neuračunljivosti *sui generis*, ali je neprihvatljivo svrstavanje djece kao kategorije neuračunljivih lica u opštem smislu, jer bi takvo svrstavanje djece dovelo do toga da se kod svakog djeteta utvrđuje postojanje nekog od psiholoških i bioloških osnova neuračunljivosti. To bi značilo da se na dijete primjenjuje oboriva pretpostavka o tome da je duševno zdravo, te da konsekvntno takvoj pretpostavci svako lice koje je dijete u krivičnopravnom smislu potencijalno ima određeni oblik duševnog poremećaja kao uzroka neuračunljivosti, što je neprihvatljivo sa aspekta neuračunljivosti u opštem smislu. Naime, kod lica ispod navršениh 14 godina koja su djeca u krivičnopravnom smislu može se reći da ponekad, ali ne i u pravilu, nisu sposobni da shvate značaj djela, ali im ta nesposobnost nije uzrokovana postojanjem određenog oblika duševne poremećenosti iz razloga što kod djece nepostojanje svijesti o značaju djela ne proizilazi iz postojanja određenog oblika duševne poremećenosti, već iz nezrelosti uslovljene nedovoljnim uzrastom.

3.2. Krivica po osnovu kauzaliteta

Pri razmatranju drugog konceptijskog pristupa rješavanja pitanja inkriminacijskog postupanja maloljetnih lica, odnosno djece u krivičnopravnom smislu, osnovna premisa u krivičnom pravu polazi od zastupljenog koncepta subjektivne i individualne odgovornosti koji sa subjektivnog aspekta podrazumjeva da za krivično djelo mogu da odgovaraju samo fizička lica,⁴⁸ dok sa individualnog aspekta podrazumjeva da svako odgovara samo za svoje postupke, a ne za postupke drugog.⁴⁹ To, zapravo, znači da se kazna može izreći i primjeniti samo ako je dokazano da je optuženo lice učinilo krivično djelo i pod uslovom da je on za to djelo odgovoran, odnosno kriv.

sa 14 na 12 godina kolidiralo kako sa neobavezujućom preporukom iz navedenih pravila, tako i sa navedenom neoborivom pretpostavkom tako što bi zahvatalo lica koja su u fazi, u pravilu, nedovoljne zrelosti s kojom korespondira i suviše rani uzrast lica u odnosu na koja bi se odnosila sposobnost za snošenje krivice.

46 N. Mrvić-Petrović. *op.cit.*, p. 136, Ž. Horvatić, P. Novoselec /1999/: *Kazneno pravo – Opci dio*, Zagreb, p. 144.

47 M. Škulić /2010/: *Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, Crimen: časopis za krivične nauke*, no. 2, p. 212.

48 Izuzetak je odgovornost pravnih lica na temelju pretpostavljene krivice za radnje odgovornog lica.

49 Izuzetak je komandna odgovornost u međunarodnom pravu.

U odnosu na ovo ustanovljeno pravilo subjektivne, individualne odgovornosti za učinjeno krivično djelo, pored poznatih izuzetaka, u pojedinim krivičnim zakonodavstvima, odnosno u krivičnom zakonodavstvu Federacije BiH propisan je još jedan specifičan izuzetak od individualne odgovornosti koji predstavlja drugi konceptijski pristup rješavanja pitanja inkriminacijskog postupanja djeteta u krivičnom pravu. Radi se o konceptu odgovornosti, odnosno krivice lica – roditelja po osnovu kauzaliteta u učinjenom krivičnom djelu drugog lica – djeteta kao krivično neodgovornog lica. Drugim rječima, krivica roditelja za delinkvenciju djeteta, odnosno maloljetnika temelji se na kauzalnoj povezanosti činjenja krivičnog djela djeteta sa preduzetim radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja djeteta od strane roditelja.⁵⁰ Ovaj konceptijski pristup rješavanja inkriminacijskog postupanja djeteta u krivičnom pravu koji se temelji na krivici roditelja po osnovu kauzaliteta u učinjenom djelu djeteta predstavlja izuzetak propisan u krivičnom zakonodavstvu entiteta Federacija BiH u okviru inkriminacije “Zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika” iz člana 219 KZ FBiH.⁵¹ Naime, u stavu 3 inkriminacije propisan je kvalifikovani oblik djela koji se odnosi na odgovornost ili krivicu roditelja, odnosno sankcionisanje odgovornih lica – roditelja za odavanje djeteta ili maloljetnika delinkvenciji kao jednom od elemenata nastupanja teških posljedica uzrokovanih, odnosno kauzalno povezanih sa radnjama grubog zanemarivanja iz stava 1 ili zlostavljanja iz stava 2 navedenog člana. Radi se o kauzalnoj odgovornosti, odnosno krivici roditelja za delinkventno ponašanje djece, odnosno maloljetnika iz razloga što je takvo ponašanje djeteta ili maloljetnika, u pravilu, uzrokovano radnjama grubog zanemarivanja i(li) zlostavljanja od strane roditelja, tako da je učinjeno djelo djeteta ili maloljetnika rezultat njihovog viktimizacijskog položaja u odnosu na roditelje kao uzročnike njihovog delinkventnog ponašanja. Ovdje se ne radi o tome da roditelji odgovaraju za učinjeno djelo djeteta jer ga nisu ni učinili niti su učestvovali u njegovom izvršenju da bi im se ono moglo pripisati u krivicu, ali odgovaraju po osnovu kauzaliteta za djelo “zapuštanje i(li) zlostavljanje djeteta ili maloljetnika” ukoliko su radnje grubog zanemarivanja ili zlostavljanja preduzete prema djetetu bile u kauzalnoj vezi, odnosno uzrokovale odavanje djeteta ili maloljetnika delinkventnom ponašanju bilo kojeg oblika, pa tako i vršenju najtežih krivičnih djela. Drugim rječima, roditelji ne snose krivicu za učinjeno djelo djeteta, već za kauzalno djelo, odnosno djelo koje je uzrokovalo učinjeno djelo djeteta, odnosno maloljetnika. U vezi navedenog, roditelji mogu da odgovaraju, odnosno snose krivicu po osnovu kauzaliteta prema propisanoj odredbi ukoliko se utvrdi da su njihove radnje grubog zanemarivanja ili zlostavljanja bile produženi uzročni lanac delinkventnog ponašanja djeteta, tako da je delinkventno ponašanje djeteta rezultat njegove viktimizacije radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja.

50 S. Karović, S. Orlić /2022/: Krivična odgovornost roditelja za maloljetna lica u Bosni i Hercegovini, *Pravo i Pravda: časopis za pravnu teoriju i praksu*, Udruženje sudija u Federaciji BiH, no. 1, p. 491.

51 Takođe, ova odredba je bila propisana i u prijeratnom krivičnom zakonodavstvu Republike Hrvatske (član 101 stav 3 KZ SR Hrvatske, NN, br. 25/77, 50/78), kao i krivičnom zakonodavstvu Republike Hrvatske iz 1997. godine (član 213 stav 3 KZ RH, NN, br. 110/97), da bi u novom krivičnom zakonodavstvu iz 2011. godine došlo do brisanja ovog elementa nastupanja teške posljedice proizišle iz preduzetih radnji grubog zanemarivanja i zlostavljanja djeteta od strane roditelja.

Ovaj propisani element kvalifikovanog oblika djela iz člana 219 stav 3 KZ FBiH, koji se odnosi na nastupanje teške posljedice u vidu odavanja djeteta ili maloljetnika delinkvenciji, kao oblik krivice, odnosno odgovornosti za drugog po osnovu kauzaliteta i jedan od konceptijskih pristupa rješavanja inkriminacijskog postupanja djeteta u krivičnom pravu je manjkav i besmislen sa više aspekata – kako sa aspekta formulacije ovog elementa nastupanja teške posljedice u vidu odavanja djeteta ili maloljetnika delinkventnom ponašanju, tako i sa aspekta kategorizacije maloljetnih lica koja su se odala delinkventnom ponašanju kao posljedici njihove viktimizovanosti od strane roditelja, kao i sa aspekta kapacitiranosti, odnosno ukupnog kauzalnog udjela preduzetih radnji grubog zanemarivanja ili zlostavljanja u odnosu na odavanje djeteta ili maloljetnika delinkventnom ponašanju.

- Prvi aspekt manjkavosti i spornosti ovog elementa kvalifikatorne odredbe iz člana 219 stav 3 KZ FBiH ogleda se u tome što je termin “odavanje djeteta ili maloljetnika delinkventnom ponašanju” pogrešno formulisan, jer odavanje⁵² delinkvenciji, s jedne strane, implicira recidivizam, odnosno ponovno vršenje krivičnog djela iste ili različite vrste od strane maloljetnog lica kao posljedica njegove izloženosti radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja, te, shodno tome s druge strane, roditelje ne izlaže odgovornosti, odnosno krivici po osnovu kauzaliteta za primarnu delinkvenciju djeteta ili maloljetnika, tako da primarnu delinkvenciju maloljetnog lica ne pripisuje u krivicu roditeljima. Time ovaj propisani element odredbe, iako isti treba biti brisan, podrazumjeva da se roditeljima ne pripisuje kauzalna krivica za primarnu delinkvenciju maloljetnih lica što je besmisleno iz razloga što delinkvencijski recidivizam podrazumjeva prethodnu primarnu delinkvenciju, jer je recidivizam nemoguć bez prethodne primarne delinkvencije, tako da kažnjavanju za recidivizam prethodi kažnjavanje za prethodnu primarnu delinkvenciju proizišlu iz kauzalne krivice roditelja, koja prema propisanom elementu odredbe nije kažnjiva. S tim u vezi, ako izuzmemo mišljenje autora rada o potrebi brisanja ovog elementa teške posljedice iz člana 219 stav 3 KZ FBiH, propisani element teške posljedice kauzalno povezane sa radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja, umjesto formulacije “da se usljed radnji grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja dijete ili maloljetnik odao delinkventnom ponašanju”, treba imati formulaciju “da je dijete ili maloljetnik usljed navedenih radnji od strane roditelja izvršio krivično djelo”. Ovaj element kvalifikatorne odredbe je potrebno brisati i kako bi se izbjegla nelogičnost koja proizilazi iz ovog elementa kvalifikatorne odredbe po kojoj se lice koje (kroz formulaciju “odavanje delinkvenciji”) preduzima inkriminirajuću radnju, što je obilježje aktivnog subjekta krivičnog djela, u ovoj odredbi pozicionira kao pasivni subjekt, nezavisno od toga da

52 Odati se znači neko opredjeljenje za određeno ponašanje, usvojiti nešto kao svoje i to činiti, tako da opredjeljenje za delinkventno ponašanje, odnosno usvajanje delinkventnog ponašanja kao svog obrasca ponašanja ne proizilazi iz jednokratnog već ponavljajućeg činjenja krivičnog djela što odgovara karakteristikama recidivizma (vid. S. Horović /2010/: *Posebni dio kaznenog prava Bosne i Hercegovine – Knjiga II*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, p. 106.)

li postoji ili ne postoji kauzalna krivica roditelja za takvo inkriminacijsko postupanje maloljetnog lica.

- Drugi aspekt manjkavosti i spornosti ovog elementa odredbe u vidu propisivanja krivice roditelja po osnovu kauzaliteta, kao jednog od koncepata rješenja pitanja inkriminacijskog postupanja djeteta u krivičnom pravu, odnosi se na kategoriju maloljetnih lica koja se odaju delinkventnom ponašanju kauzalno povezanom sa radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja. Naime, ova odredba u alternativnoj formulaciji propisuje dijete ili maloljetnika kao lice koje se odaje delinkventnom ponašanju što je pogrešno i u suprotnosti sa pojmom djeteta prema Konvenciji UN o pravima djeteta, kao i krivičnopravnim pojmom maloljetnika kao lica koje podliježe krivičnoj odgovornosti. U tom smislu, maloljetnik, shodno principu individualne odgovornosti, krivično odgovara za činjenje krivičnog djela bilo da je u pitanju primarna delinkvencija ili delinkvencijski recidivizam, tako da se odavanje delinkventnom ponašanju maloljetnika kao krivično odgovornog lica, u pravilu, ne pripisuje u krivicu po kauzalitetu roditeljima, već samo odavanje delinkventnom ponašanju djeteta kao (krivično neodgovornog) lica do navršениh 14 godina. Prema propisanoj, spornoj, odredbi iz člana 219 stav 3 KZ FBiH, uz odavanje djeteta delinkvenciji, i odavanje maloljetnika delinkvenciji, kao krivično odgovornog lica, pripisuje se u krivicu roditeljima što je besmisleno i neprihvatljivo sa stajališta propisanog aktivnog subjektiviteta lica u krivičnom pravu. Radi se o tome da krivično zakonodavstvo Federacije Bosne i Hercegovine nije uskladilo pojam djeteta kao žrtve krivičnog djela sa članom 18 Konvencije UN o pravima djeteta, kao što je to urađeno u krivičnom zakonodavstvu Repulike Srpske (lice koje nije navršilo 18 godina), kao i o tome da propisivanje pasivnih subjekata, u alternativnoj formulaciji dijete ili maloljetnik, u ovoj inkriminaciji jasno implicira razdvajanje pojma djeteta i pojma maloljetnika, čime se u KZ FBiH pojam djeteta kao žrtve krivičnog djela uzrasno izjednačava sa krivičnopravnim pojmom djeteta (lica do navršениh 14 godina), što je manjkavost koju treba izmjenit iz razloga što sužava obim krivičnopravne zaštite djeteta i otežava njegov položaj kao pasivnog subjekta. U tom smislu, ovaj element propisane odredbe o nastupanju teških posljedica iz člana 219 stav 3 KZ FBiH je sporan i besmislen iz dva razloga. Naime, s jedne strane implicira pasivni subjektivitet licu u aktivnom preduzimanju inkriminirajuće radnje, odnosno u činjenju krivičnog djela⁵³

53 Nesvojstveno i nelogično je propisivanje svojstva pasivnog subjekta licu koje čini krivično djelo, kako sa aspekta preduzimanja radnje krivičnog djela što je obilježje aktivnog subjektiviteta u krivičnom pravu, nezavisno od postojanja kauzaliteta u preduzimanju radnje krivičnog djela, tako i sa aspekta uzrasta lica koje preduzima radnju krivičnog djela. Dakle, takvo propisivanje pasivnog subjektiviteta u ovoj odredbi nije svojstveno i logično ako lice (pasivni subjekt iz odredbe člana 219 stav 3 KZ FBiH) čini krivično djelo, bilo da se radi o djetetu kao licu koje zbog nedovoljnog uzrasta ne može biti aktivni subjekt krivičnog djela, bilo da se radi o maloljetniku koji je zbog deliktne sposobnosti aktivni subjekt krivičnog djela. Na taj način, ova nelogična normativna konstrukcija elementa kvalifikatorne odredbe iz člana 219 stav 3 KZ FBiH afirmiše stavljanje u poziciju pasivnog subjekta lica koje čini krivično djelo, te zbog neusklađenosti pojma djeteta

što je isključivo obilježje aktivnog subjekta krivičnog djela koji ima odgovarajući uzrast, tako da se svojstvo pasivnog subjekta ne može propisati nekom (maloljetniku) ko čini inkriminirajuću radnju, odnosno čini krivično djelo, bez obzira na moguće postojanje krivice roditelja po osnovu kauzaliteta, jer je to obilježje aktivnog subjektiviteta u krivičnom pravu. S druge strane, spornost ovog elementa kvalifikovanog oblika djela o nastupanju teških posljedica ogleđa se i u tome što u svojstvu pasivnog subjekta u odavanju delinkvenciji, u alternativnoj formulaciji, propisuje maloljetnika kao lice koje zbog svog uzrasta prema ovoj odredbi, za odavanje delinkvenciji odnosno preduzimanje inkriminirajuće radnje, podliježe krivici odnosno krivičnoj odgovornosti. Drugim rječima, spornost ovog propisanog elementa teške posljedice proizilazi iz toga što se u svojstvu pasivnog subjekta, usljed neusklađenosti pojma djeteta kao žrtve krivičnog djela u KZ FBiH s pojmom djeteta prema Konvenciji UN o pravima djeteta, propisuje kategorija lica (maloljetnik) koje za delinkventnu aktivnost zbog svog uzrasta snosi krivicu, odnosno podliježe krivici i kažnjivosti nezavisno od toga da li je njegova delinkventna aktivnost rezultat njegovog viktimizacijskog položaja u odnosu na roditelje, odnosno nezavisno od toga da li je njegova delinkvencija uzrokovana radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja. U tom smislu, ako bi se utvrdilo da je takav maloljetnik zapušten, odnosno grubo zanemarivan ili zlostavljan od roditelja, odnosno da je odavanje maloljetnika delinkvenciji u kauzalnoj vezi sa radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja, to ne bi uticalo na isključenje krivice maloljetnika za odavanje delinkvenciji, odnosno činjenje krivičnih djela, jer lica uzrasta od 14 do 18 godina podliježu krivici za izvršenje krivičnog djela, osim u slučaju ustanovljenja neuračunljivosti tih lica pri neuropsihijatrijskom vještačenju, ali bi roditelji odgovarali za krivično djelo zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika iz člana 219 stav 1 i 2 KZ FBiH ako bi se utvrdila, odnosno dokazala njihova kauzalna krivica ili uzročno posljedična veza između radnji grubog zanemarivanja i(li) zlostavljanja maloljetnika od strane roditelja i činjenja krivičnog djela maloljetnika. Roditelj(i) bi, shodno propisanom spornom elementu odredbe iz člana 219 stav 3 KZ FBiH, odgovarali u slučaju utvrđene, odnosno dokazane krivice po kauzalitetu za delinkventnu aktivnost obe kategorije maloljetnih lica (i djeteta kao lica nesposobnog za snošenje krivice i maloljetnika kao lica sposobnog za snošenje krivice), dok bi maloljetnik kao lice sposobno za snošenje krivice, u skladu sa principom individualne krivične odgovornosti, odnosno krivice, odgovarao za izvršeno krivično djelo. Tako npr. u slučaju da maloljetno lice upotrebom oružja, za koje inače zbog godina starosti nema dozvolu za oružje, ubije jedno ili više lica, roditelj, shodno principu individualne krivične odgovornosti, neće snositi krivicu za učinjeno krivično djelo djeteta ili maloljetnika, odnosno

---

kao žrtve krivičnog djela sa Konvencijom UN o pravima djeteta i zbog alternativne propisanosti i, shodno tome, razdvojenosti sa pojmom maloljetnik afirmiše i kao pasivnog subjekta lica koje čini krivično djelo a uzrasno može biti aktivni subjekt krivičnog djela (maloljetnik).

neće odgovarati za ubistvo ili teško ubistvo učinjeno od strane djeteta ili maloljetnika iz člana 166 stav 1 i 2 KZ FBiH, već će za to djelo odgovarati maloljetnik kao lice koje, za razliku od djeteta, podliježe krivici. Međutim, roditelj će snositi krivicu po osnovu utvrđenog kauzaliteta za dva krivična djela koja su u neposrednoj kauzalnoj vezi sa učinjenim krivičnim djelom (teškog) ubistva. Naime, odgovarat će za kauzalno djelo, odnosno po osnovu kauzaliteta za krivično djelo “zapuštanje ili zlostavljanje djeteta ili maloljetnika” iz člana 219 stav 3 KZ FBiH, pod uslovom da mu se utvrdi, odnosno dokaže krivica po kauzalitetu za učinjeni djelo djeteta, odnosno da je delinkventno ponašanje djeteta, u vidu učinjenog ubistva pucnjem iz vatrenog oružja, uzrokovano radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja djeteta od strane roditelja, te za krivično djelo “nedozvoljeno držanje oružja ili municije” (član 371 KZ FBiH) po osnovu krivice roditelja za propust u čuvanju i držanju oružja usljed kojeg je postalo dostupno djetetu kao licu koje ga zbog uzrasta ne može i ne smije posjedovati.

- Treći aspekt spornosti i manjkavosti ovog konceptijskog pristupa rješavanja pitanja inkriminacijskog postupanja djeteta u krivičnom pravu, prema propisanom elementu kvalifikatorne odredbe, temelji se na ukupnom kauzalnom udjelu preduzetih radnji grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja u odnosu na odavanje djeteta delinkventnom ponašanju. S obzirom na to da je, u pravilu, odavanje djeteta ili maloljetnika delinkventnom ponašanju rezultat složenog uticaja i interakcije mnogobrojnih faktora različite prirode, udio i doprinos radnji grubog zanemarivanja i zlostavljanja djeteta ili maloljetnika od strane roditelja u činjenju krivičnih djela djeteta ili maloljetnika je različit i u pravilu preovladava u odnosu na druge faktore. Ipak, taj udio i krivica roditelja po kauzalitetu u delinkventnom ponašanju djeteta ili maloljetnika, prema ovoj odredbi, nije apsolutan iz razloga što nije u svim životnim situacijama delinkventno ponašanje djeteta ili maloljetnika uzrokovano radnjama grubog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja, tako da roditelji u izuzetnim situacijama neće odgovarati ukoliko se ne utvrdi, odnosno ne dokaže njihova krivica za delinkventno ponašanje djeteta ili maloljetnika po osnovu kauzaliteta prema ovoj propisanoj odredbi, odnosno neće odgovarati ukoliko se utvrdi da nisu grubo zanemarivali niti zlostavljali dijete i da delinkventno ponašanje djeteta ili maloljetnika nije rezultat viktimizacijskog položaja djeteta ili maloljetnika u odnosu na roditelje, te da nije bilo drugih propusta od strane roditelja prema djetetu, tako da u takvim situacijama delinkventno ponašanje nije uzrokovano radnjama grubog zanemarivanja djeteta ili maloljetnika od strane roditelja. Ono što je sporno i što ovaj element propisane kvalifikatorne odredbe o nastupanju teške posljedice iz člana 219 stav 3 KZ FBiH, pored besmislenosti i spornosti, čini nepotrebnim i suvišnim jeste to što se pitanje krivice roditelja po osnovu kauzaliteta za delinkventno ponašanje djeteta ili maloljetnika, u pravilu i najčešće, reguliše odredbama iz stava 1 i 2 istog člana. U tom smislu, kod činjenja krivičnog djela djeteta, kao krivično neodgovornog lica, ukoliko je isto uzrokovano radnjama gru-

bog zanemarivanja ili zlostavljanja od strane roditelja, roditelj može odgovarati, odnosno snositi krivicu po kauzalitetu po osnovu osnovnog oblika zanemarivanja ili težeg oblika zlostavljanja ili po osnovu oba oblika djela iz člana 219 stav 1 i 2 KZ FBiH bez potrebe propisivanja elementa nastupanja teške posljedice u vidu odavanja djeteta delinkventnom ponašanju iz stav 3 istog člana. Uostalom, da je ovaj element teške posljedice u okviru kvalifikatorne odredbe iz člana 219 stav 3 KZ FBiH suvišan, a nadasve besmislen iz gore navedenih razloga, te da se krivica roditelja po osnovu kauzaliteta iz ove inkriminacije može regulisati i bez propisanog elementa koji se odnosi na odavanje djeteta delinkventnom ponašanju, potvrđuje i primjer tragičnog događaja iz Osnovne škole u Beogradu, kod kojeg roditelj maloljetnog djeteta, koje je učinio monstruozno ubistvo devet lica, odgovara, odnosno snosi krivicu po osnovu kauzaliteta za krivično djelo “zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica”⁵⁴ iz člana 193 KZ Srbije, koji ne propisuje stav 3 koji je propisan u entitetskim krivičnim zakonodavstvima u BiH, kao i za krivično djelo “nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja” iz člana 348 KZ Srbije, zbog propusta roditelja u čuvanju oružja usljed kojih je isto došlo u posjed djeteta – učinioca tragičnog, monstruoznog ubistva više lica.

ZAKLJUČAK

Potreba sagledavanja i analiziranja krivice maloljetnih lica, sa posebnim osvrtom na lica koja su djeca u krivičnopravnom smislu dobija na značaju, naročito u kontekstu pojave teških oblika njihovog delinkventnog ponašanja koje uzrokuje i smrtne posljedice što u ranijem periodu nije bilo izraženo. Krivica maloljetnih lica s razlogom zavređuje posebnu pažnju i interes naučne i stručne javnosti, ne samo u Bosni i Hercegovini već i u susjedstvu, odnosno regiji, s obzirom na iste ili slične probleme i izazove sa kojima se krivično pravosuđe susreće, pa se u tom smislu nameće i potreba sagledavanja krivice maloljetnih lica sa zakonodavnih aspekata njene regulisanosti u Bosni i Hercegovini. Evidentno je da zakonodavac u pogledu krivice maloljetnih lica pred sobom ima brojne probleme, dileme i izazove koji zahtijevaju adekvatne i srazmjerne odgovore, odnosno rješenja koja po svojoj prirodi neminovno moraju biti prilagođena realnim potrebama.

Krivicu maloljetnih lica u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine specifikuju s jedne strane razlike u entitetskim krivičnopравnim legislativama koje se odnose na normativnu neusklađenost koncepta krivice i, s druge strane, koncepcijska rješenja pitanja protivpravnog postupanja lica koja su djeca u krivičnopравnom smislu.

Normativna neusklađenost koncepta krivice u entitetskim krivičnim zakonodavstvima ima svoju refleksiju kako na maloljetna lica, u kontekstu dileme oko propisanosti krivice kao uslova za izricanje samo kazne maloljetničkog zatvora ili pak

54 Krivični zakonik Srbije umjesto pojma djeteta kao pasivnog subjekta, odnosno žrtve krivičnog djela, koristi genusni pojam maloljetno lice što korespondira sa pojmom djeteta kao žrtve krivičnog djela prema Konvenciji UN o pravima djeteta.

i za izricanje vaspitnih mjera, tako i na neuračunljiva lica u kontekstu isključenosti, prema KZ FBiH, primjene medicinske mjere sigurnosti obaveznog psihijatrijskog liječenja u zdravstvenoj ustanovi prema neuračunljivim licima.

Mnogo izazovniji aspekt zakonodavnog regulisanja krivice u maloljetničkom krivičnom pravu u Bosni i Hercegovini odnosi se na koncepcijska rješenja inkriminacijskog, odnosno protivpravnog postupanja lica ispod navršenih 14 godina, kao krivično neodgovornih lica, u vidu preispitivanja i inicijativa za eventualne izmjene krivičnog zakonodavstva u pogledu postojećih propisanih starosnih granica sposobnosti lica za snošenje krivice, te u vidu propisanog koncepta krivice roditelja po osnovu kauzaliteta u učinjenom djelu djeteta.

Ova koncepcijska rješenja pitanja protivpravnog postupanja lica koja su djeca u krivičnom pravu nemaju svoju opravdanost. Naime, u pogledu inicijativa za izmjene starosnih granica sposobnosti lica za snošenje krivice postoje brojni razlozi koji idu u prilog zadržavanja postojećeg rješenja u krivičnom zakonodavstvu. U tom smislu, problem delinkventnog postupanja djece, umjesto spuštanja starosne granice sposobnosti djeteta za snošenje krivice, treba rješavati uz jačanje preventivnih i institucionalnih oblika saradnje svih nosilaca prevencije u društvu, uključujući jačanje odgovornosti roditelja u realizaciji vaspitnog aspekta rada i nadzora nad djecom, kao i saradnju sa školom i centrima za socijalni rad na suzbijanju identifikovanih poremećaja u ponašanju djece.

Drugo koncepcijsko rješenje protivpravnog postupanja djece u krivičnom pravu koje je propisano u odredbi kvalifikovanog oblika djela iz člana 219 stav 3 KZ FBiH pokazuje sve elemente manjkavosti i besmislenosti u propisanosti, tako da se problem protivpravnog postupanja djece uvijek može rješavati, u slučaju dokazane krivice roditelja po osnovu kauzaliteta, po odredbama osnovnog i težeg oblika djela zanemarivanje ili zlostavljanje djeteta (ili maloljetnika) iz člana 219 stav 1 i 2 KZ FBiH i člana 187 stav 1 i 2 KZ RS, pri čemu sankcionisanje roditelja za delinkventno ponašanje djece po osnovu dokazanog kauzaliteta po navedenim odredbama predstavlja i adekvatan oblik krivičnopravne reakcije na delinkventno ponašanje lica koja su djeca u krivičnom pravu.

Pored navedenog, u kontekstu iznalaženja adekvatnih rješenja pitanja protivpravnog postupanja djece u krivičnom pravu, veoma je važno apostrofirati potrebu specijalizovanosti organa, subjekata i agencija za sprovođenje zakona, tačnije stručnu osposobljenost i specijalizovanost lica kojima su povjerena ovlaštenja u vezi postupanja prema maloljetnicima koji se pojavljuju u fokusu interesovanja kao izvršioци ili žrtve krivičnih djela.

LITERATURA

Babić M., Marković I. /2009/: *Krivično pravo*, Pravni fakultet, Banja Luka.

Babić M., Marković I. /2019/: *Krivično pravo, opšti dio*, 6ed, Pravni fakultet, Banja Luka.

Bačić F. /1998/: *Kazneno pravo – Opći dio*, Informator, Zagreb.

Čirić Z., Dimitrijević B. /2009/: *Osnovi sudske psihijatrije i psihologije*, Studentski kulturni centar, Niš.

- Drakić D. /2010/: *O krivičnoj odgovornosti maloletnika*, Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanović, Novi Sad.
- Grozđanić V. /2003/: *Neke izmjene u području krivice prema prijedloga Zakona o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona*, Zagreb.
- Gurda V., Kovačević R., Mahmutović Dž /2016/: *Upućivanje u disciplinski centar za maloljetnike – Pravni aspekt i evaluacija tretmana*, Dobra knjiga, Sarajevo.
- Hirjan F., Singer M. /1987/: *Maloljetnici u krivičnom pravu*, 2ed, Globus, Zagreb.
- Horović S. /2010/: *Posebni dio kaznenog prava Bosne i Hercegovine – Knjiga II*, Pravni fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar.
- Horvatić Ž., Novoselec P. /1999/: *Kazneno pravo – Opci dio*, Zagreb.
- Karović S. /2018/: *Krivičnopravno suzbijanje organizovanog kriminaliteta u Bosni i Hercegovini – mogućnosti, izazovi i perspektive*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 55, no. 4.
- Karović S., Orlić S. /2022/: *Krivična odgovornost roditelja za maloljetna lica u Bosni i Hercegovini*, *Pravo i Pravda: časopis za pravnu teoriju i praksu*, Udruženje sudija u Federaciji BiH, no. 1.
- Lukić T., Samardžić S. /2012/: *Krivična odgovornost maloletnika i oportunitet krivičnog gonjenja*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad*, no. 3.
- Mrvić-Petrović N. /2019/: *Krivično pravo, Opšti deo*, Pravni fakultet Union Beograd, Beograd.
- Petrović B., Jovašević D. /2005/: *Krivično pravo – Opšti dio*, Pravni fakultet Sarajevo, Sarajevo.
- Petrović B., Jovašević D., Ferhatović A. /2015/: *Krivično pravo I*, Pravni fakultet, Sarajevo.
- Radulović Lj. /2010/: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Beograd.
- Simović M. et al. /2021/: *Maloljetničko krivično pravo*, 3ed, Grafomark, Banja Luka.
- Stojanović Z. /2019/: *Komentar Krivičnog zakonika Srbije*, Službeni glasnik, Beograd.
- Stojanović Z. /2020/: *Krivično pravo – Opšti deo*, Pravna knjiga, Beograd.
- Škulić M. /2011/: *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet, Službeni glasnik, Beograd.
- Škulić M. /2010/: *Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu*, *Crimen: časopis za krivične nauke*, no. 2.

PROPISI

- Krivični zakon Bosne i Hercegovine, *Službeni glasnik BiH*, br. 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07, 8/10, 47/14, 22/15, 40/15, 50/18, 46/21, 31/23, 47/23.
- Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, *Službene novine FBiH*, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/17, 76/14, 46/16, 75/17, 31/23.
- Krivični zakon Republike Srpske, *Službeni glasnik RS*, br. 64/17, 15/21, 89/21, 73/23.
- Krivični zakon Brčko distrikta BiH, *Službeni glasnik BD BiH*, br. 10/03, 45/04, 06/05, 21/10, 52/11, 26/16, 13/17, 50/18.
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku FBiH, *Službene novine FBiH*, br. 7/14, 74/20.
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku RS, *Službeni glasnik RS*, br. 13/10, 61/13 i 68/20.
- Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku BD BiH, *Službeni glasnik BD BiH*, br. 44/11.

Suad Orlić*

Sadržaj Karović**

GUILT OF MINORS IN THE LEGISLATION OF BOSNIA
AND HERZEGOVINA
– SHORTCOMINGS AND DILEMMAS –

SUMMARY

Guilt of minors is the focus of scientific and professional thematization, which has gained regional relevance through numerous tragic events, i.e. crimes committed by minors. Tragic events, with minors as perpetrators of the most serious crimes, require reconsideration and analysis of both current situation in the field of preventive work, and the current situation in the field of prescribed legislative solutions in the field of criminal law. In this paper, the authors referred to the legislative aspects of the guilt of minors, where the focus of the paper is on the concept of guilt in juvenile criminal law and the perception of guilt from aspects of prescribed criminal sanctions for minors and the conditions for their imposition and the age limits of the capacity of minors to bear guilt. Certain aspects of the prescribed incriminating behavior of minors and their causal connection with the guilt of the parents, are also problematized. In this sense, an overview is given of the challenges of searching for appropriate *de lege ferenda* solutions, as well as dilemmas and shortcomings arising from the dubious nature of certain prescribed provisions that are directly related to the delinquency of minors.

Key words: guilt, criminal legal minor, causality, minors.

---

* Faculty of Law – University of Zenica, suad.orlic@gmail.com

** Faculty of Law – University of Travnik, karovic.s@hotmail.com

Mladen Jeličić*

NORMATIVNI ASPEKTI PREKRŠAJA NASILNIČKA VOŽNJA

Apstrakt: Autor u radu razmatra normativne aspekte prekršaja nasilnička vožnja iz čl. 41 i 329 Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima. Nakon uvodnih napomena analizirana je zakonska regulativa i ukazano da se po mišljenju autora prekršaj ispoljava u više oblika. Definisana su sporna pitanja koja proizilaze iz pravnog normiranja prekršaja i izazivaju dileme u praksi. Normativni aspekti prekršaja sagledani su kroz teorijske institute jedinstva radnje, sticaja prekršaja i prekršaja u produženom trajanju. Posebna pažnja posvećena je analizi bića prekršaja normiranog čl. 41, st. 1, koji je sporan jer nije precizno definisan i ostavlja prostor za različita tumačenja, za razliku od čl. 41, st. 2 u kojem je zakonodavac propisao četiri alternativno predviđene radnje izvršenja koje predstavljaju nasilničku vožnju. Razmotrene su praktične implikacije situacija kada učinilac ostvari najmanje dva od četiri predviđena uslova iz čl. 41, st. 2, odnos između navedena dva oblika prekršaja, kao i uslovi za postojanje prekršaja u produženom trajanju i težeg oblika prekršaja. Autor je analizirao i pitanje sticaja prekršaja nasilnička vožnja i drugih saobraćajnih prekršaja, definišući kriterijume pomoću kojih se može dati odgovor na pitanje kada postoji sticaj prekršaja, a kada prirodno jedinstvo radnje i iterativno ostvarenje bića prekršaja nasilnička vožnja. Potkrepljujući argumentaciju primerima iz sudske prakse, autor je zaključio da *de lege ferenda* razmatrani prekršaj treba preciznije normativno regulisati kako bi se izbegla lutanja u sudskoj praksi.

Gljučne reči: saobraćajni prekršaji, nasilnička vožnja, jedinstvo radnje, sticaj prekršaja, prekršaj u produženom trajanju

UVODNA RAZMATRANJA

Poštovanje saobraćajnih propisa je ključan uslov za bezbednost učesnika u saobraćaju. Opasnosti koje sa sobom nosi bahato i bezobzirno ponašanje u saobraćaju su ogromne. Svedoci smo da su saobraćajne nezgode sa najtežim posledicama postale deo naše svakodnevnice. Na teritoriji Republike Srbije se tokom 2022. godine dogodilo 33.230 saobraćajnih nezgoda, od čega je 505 saobraćajnih nezgoda sa smrtno stradanim licima. Smrtno je stradalo ukupno 553 lica, dok je 3.292 teško i 15.758 lako telesno povređeno. Dogodila se i 19.961 saobraćajna nezgoda, u kojima je nastala samo materijalna šteta.¹

* Sudija Prekršajnog suda u Šapcu, mladen.jelicic.kaishin@gmail.com.

1 Agencija za bezbednost saobraćaja, Statistički izveštaj o stanju bezbednosti saobraćaja u Republici Srbiji za 2022. godinu, p. 27, <https://www.abs.gov.rs/admin/upload/documents/20231010092110->

Saobraćajni delikti predstavljaju vid prestupničkog ponašanja koji je uslovljen korišćenjem saobraćajnog sredstva i kršenjem propisa o bezbednosti saobraćaja.² Iako po svojoj prirodi lakši delikti od odgovarajućih krivičnih dela, saobraćajni prekršaji su od velikog značaja za bezbednost učesnika u javnom saobraćaju, jer se njihovim vršenjem stvaraju uslovi za nastajanje težih posledica koje mogu da predstavljaju i najteža krivična dela protiv bezbednosti javnog saobraćaja.³

Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima⁴ u svojim odredbama propisuje brojne prekršaje sistematizovane po izvršiocu i težini, koja se ogleda kroz predviđene prekršajne sankcije. Najteži prekršaj iz navedenog zakona je nasilnička vožnja. Materijalnopravni aspekt regulisan je odredbom čl. 41, a kaznena odredba predviđena je u čl. 329 ZOBS. S obzirom da se radi o najtežem saobraćajnom prekršaju, očekivano je pretpostaviti da je zakonska regulativa jasna i precizna i da ne ostavlja prostor za dileme u praksi. Međutim, to nije slučaj. Analiza koja će uslediti opravdava stavove doktrine da se nesavršenstvo zakonskih izvora prava može ogledati kako u određenim normativnim greškama, tako i u propuštanju da se neka pitanja koja se pojavljuju ili se mogu pojaviti u praksi, eksplicitno reše postojanjem odgovarajućih zakonskih odredbi,⁵ odnosno, da se u Srbiji primećuje izrazito nemaran odnos i prema „zanatskom“ delu posla, tj. prema pisanju norme i poštovanju pravila legislativne tehnike, što stvara i suštinske probleme.⁶ Za efikasnu primenu bilo kog instituta prekršajnog prava nije dovoljno samo postojanje pravne norme kojom je taj institut propisan. Suštinsko pitanje jeste kvalitet pravne norme koji zapravo opredeljuje mogućnost njene primene u praksi.⁷

1. ZAKONSKA REGULATIVA PREKRŠAJA NASILNIČKA VOŽNJA I DEFINISANJE SPORNIH PITANJA

U čl. 41, st. 1 ZOBS propisano je da je nasilnička vožnja postupanje vozača koje je u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, prilikom koje vozač ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. U konkretnom slučaju, zakonodavac je definisao pretpostavku sankcije⁸ kao element pravne norme određujući šta se smatra nasilničkom vožnjom. Pri tome, nije propisano koja

statisticki-izvestaj-o-stanju-bezbednosti-saobraćaja-u-republici-srbiji-za-2022.-godinu.pdf, 28. oktobar 2023.

- 2 A. R. Ivanović, A. Bačićanin /2023/: Izazovi utvrđivanja krivice u slučajevima saobraćajnih delikata – in: *Saobraćaj, kriminalitet i urbana bezbednost* (Batrićević A., Obradović, D., eds.), Palić, p. 81.
- 3 Đ. Đorđević /2023/: Saobraćajni delikti – odnos između krivičnih dela i prekršaja – in: *Saobraćaj, kriminalitet i urbana bezbednost* (Batrićević A., Obradović, D., eds.), Palić, p. 26.
- 4 Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima – ZOBS (*Službeni glasnik RS*, br. 41/09, 53/10, 101/11, 55/14, 32/13 – Odluka US RS, 96/15 – drugi zakon, 9/16 – Odluka US RS, 24/18, 23/19, 128/20 i 76/23).
- 5 M. Škulić /2009/: Sud kao subjekt tumačenja kaznenopravne norme – in: *Tumačenje kaznenopravne norme i adekvatnost njene primene* (Bejatović S., ed.), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd, p. 82.
- 6 Z. Stojanović /2011/: Krivično pravo u doba krize, *Branič*, no. 1–2, p. 40.
- 7 M. Jelić /2023/: Sporna pitanja u primeni procesne i zaštitne mere zabrana pristupa oštećenom, objektu ili mestu izvršenja prekršaja, *Revija za kriminologiju i krivično pravo* no. 2, pp. 97, 98.
- 8 Pretpostavka (hipoteza) sankcije sadrži opis činjenica ili okolnosti koje predstavljaju uslov za primenu pravila sadržanog u sankciji, a uslov za primenu sankcije jeste ponašanja suprotno onom

konkretna ponašanja po ovom kriterijumu spadaju u nasilničku vožnju, već je to prepušteno subjektima koji u praksi primenjuju pravo.⁹

U st. 2 to je učinjeno, tako što je navedeno da se nasilničkom vožnjom smatra i: 1) kada vozač dva ili više puta prođe svetlosni saobraćajni znak kada mu je tim znakom zabranjen prolaz, ako između dva uzastopna prolaska nije prošlo više od 10 minuta; 2) kada vozač izvrši preticanje kolone vozila pri čemu svojim vozilom prelazi ili se kreće po neisprekidanoj uzdužnoj liniji koja razdvaja kolovozne trake po smerovima kretanja; 3) kretanje vozila na putu u naselju brzinom koja je za više od 90 km/h veća od dozvoljene, odnosno van naselja brzinom koja je za više od 100 km/h veća od dozvoljene i 4) upravljanje vozilom u stanju potpune alkoholisanosti (više od 2,00 mg/ml).

Kaznenom odredbom čl. 329, st. 1 do 4 propisane su prekršajne sankcije za nasilničku vožnju: 1. Kaznom zatvora od 30 do 60 dana i novčanom kaznom u iznosu od 120.000 do 140.000 dinara ili kaznom rada u javnom interesu u trajanju od 240 do 360 sati i novčanom kaznom u iznosu od 120.000 do 140.000 dinara kazniće se vozač za nasilničku vožnju; 2. Ukoliko je vozač, prilikom nasilničke vožnje, prouzrokovao saobraćajnu nezgodu, kazniće se kaznom zatvora od 45 do 60 dana i novčanom kaznom u iznosu od 130.000 do 150.000 dinara ili kaznom rada u javnom interesu, u trajanju od 300 do 360 sati i novčanom kaznom u iznosu od 130.000 do 150.000 dinara; 3. Vozaču iz stava 1 ovog člana će se izreći i zaštitna mera zabrane upravljanja motornim vozilom u trajanju od najmanje devet meseci, a u slučaju iz stava 2 ovog člana izreći će se zaštitna mera zabrane upravljanja motornim vozilom u trajanju od najmanje 10 meseci; 4. Vozaču iz stava 1 ovog člana izreći će se 15 kaznenih poena, a u slučaju iz stava 2 ovog člana 17 kaznenih poena.

Iz navedenog proizilazi da je prekršaj nasilnička vožnja određen definisanjem pojma nasilničke vožnje, što je učinjeno u čl. 41, st. 1 i određivanjem četiri alternativno predviđena postupka vozača koji se, *ex lege*, smatraju nasilničkom vožnjom, u čl. 41, st. 2.

Ovakva zakonska regulativa nameće značajno pitanje sa izraženim praktičnim implikacijama: da li prekršaj postoji samo ukoliko su preduzete alternativno predviđene protivpravne radnje iz čl. 41, st. 2 ili je odredbom čl. 41, st. 1 zakonodavac predvideo da se nasilnička vožnja može ispoljiti i kroz druge protivpravne radnje kojima vozač postupa u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, prilikom kojih vozač ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju?

koje se dispozicijom zahteva. K. Čavoški, R. Vasić /2011/: *Uvod u pravo*, šesto jedinstveno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, p. 234.

- 9 Za prekršajno pravo nije neuobičajeno da se u propisima kojima se određuju prekršaji koriste navedena zakonodavna tehnika. Isti princip primenjen je kod velikog broja prekršaja iz Zakona o javnom redu i miru (*Službeni glasnik RS*, br. 6/16 i 24/18) gde zakonodavac u čl. 3 definiše pojedine pojmove, npr. šta se smatra vrđanjem, vršenjem nasilja, nepristojnim, drskim i bezobzirnim ponašanjem itd. ne određujući u kaznenim odredbama konkretne radnje koje se mogu podvesti pod ove pojmove – to je prepušteno praksi. Da se primetiti i da veliki broj krivičnih dela u Krivičnom zakoniku (Krivični zakonik – KZ, *Službeni glasnik RS*, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19) pored preciziranih radnji izvršenja sadrži i odrednicu „ili na drugi način“ čime se implicira da se i drugim radnjama mogu ostvariti obeležja krivičnog dela. Videti, npr. krivično delo otmica iz čl. 134 KZ, sprečavanje javnog skupa iz čl. 151 KZ, promena porodičnog stanja iz čl. 192 KZ, prikrivanje iz čl. 221 KZ, omogućavanje uživanja opojnih droga iz čl. 247 KZ itd.

Po našem mišljenju, prekršaj nasilnička vožnja postoji u obe navedene situacije. Smatrajući osnovanim stav da tumačenje zakona kao najvažnijeg izvora prava uvek započinje tumačenjem reči koje je tvorac zakona upotrebio,¹⁰ ukazujemo da se jezičkim tumačenjem dolazi do zaključka da su čl. 41, st.1 i st. 2 propisana dva oblika prekršaja. Naime, zakonodavac je u čl. 41, st. 2 upotrebom reči – „nasilničkom vožnjom se smatra i“, ukazao da prekršaj postoji ne samo kada su ispunjeni uslovi iz prethodnog st. 1, već i u slučajevima koji su posebno određeni u st. 2. Zatim, u čl. 329, st. 1 je navedeno da će se kazniti vozač za nasilničku vožnju, koja je propisana u oba navedena stava. Zakonodavac nije u kaznenoj odredbi izdvojio samo slučajeve iz čl. 41, st. 2, već govori o kažnjavanju za nasilničku vožnju, koja je nesporno određena i definisana u st. 1 pomenutog člana. I ciljnim (teleološkim) tumačenjem se dolazi do istog zaključka. Smatramo da je zakonodavni motiv inkriminisanja ovog prekršaja bio da se drastični slučajevi kršenja saobraćajnih propisa postupcima vozača, koji predstavljaju visok stepen neprava i opasnost po bezbednost učesnika u saobraćaju inkriminišu kao nasilnička vožnja, što je učinjeno u čl. 41, st. 1.

Pojedini autori ukazuju da, imajući u vidu složenost ocene i dokazivanja u praksi nasilničke vožnje koja treba da sadrži najmanje jedan od navedenih elemenata (gruba suprotnost sa pravilima saobraćaja i/ili nepokazivanje obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju), zakonodavac je predvideo i konkretna ponašanja vozača koja predstavljaju nasilničku vožnju.¹¹

I u sudskoj praksi postoje identična shvatanja. U presudi Prekršajnog apelacionog suda, odeljenja u Novom Sadu III–304 Prž. br. 817/23 od 06. februara 2023. godine¹² naglašeno je da, imajući u vidu odredbu čl. 41 Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima, po nalaženju ovog suda moguće su i druge situacije sem taksoativno pobrojanih u tačkama 1 do 4 st. 2 tog člana, a u kojima vozač postupava u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja i ne pokazujući obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju, a u smislu čl. 41, st. 1 tog zakona.¹³

Iz navedenog zaključka proizilazi još jedan, značajan za razumevanje pravne prirode prekršaja – s obzirom da su čl. 41, st. 2 precizirane četiri radnje izvršenja koje predstavljaju nasilničku vožnju, nijedno drugo protivpravno postupanje vozača, samo za sebe,¹⁴ ne može činiti prekršaj nasilničke vožnje po kriterijumima iz čl. 41, st. 1. To dalje znači da je za postojanje pomenutog prekršaja neophodno da se radi o dve ili više protivpravnih radnji (ali ne onih navedenih u čl. 41, st. 2) kojima se ostvaruju obeležja pojedinih saobraćajnih prekršaja u formalnom smislu,¹⁵ što

10 K. Čavoški, R. Vasić. *op. cit.*, p. 388.

11 M. Vujančić, K. Lipovac, S. Jovanović, D. Milojević /2009/: *Komentar Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima*, Službeni glasnik, Beograd, p. 68.

12 Autor je kao član odeljenja sudske prakse u navedenu presudu izvršio neposredan uvid.

13 Isto stanovište je izneto i u pravnosnažnoj presudi Prekršajnog suda u Šapcu 17 Pr. 2205/23 od 14. aprila 2023. godine o kojoj će više reči biti u nastavku rada.

14 Ovo je logičan zaključak jer se protivpravnom radnjom koju ZOBS propisuje kao prekršaj, ostvaruju obeležja tog prekršaja.

15 Shodno odredbi čl. 3 Zakona o prekršajima – ZOP (*Službeni glasnik RS*, br. 65/13, 13/16, 98/16, 91/19 i 112/22) niko ne može biti kažnjen za prekršaj, niti se prema njemu mogu primeniti druge prekršajne sankcije, ako to delo pre nego što je bilo izvršeno nije bilo zakonom, ili na zakonu zasnovanim propisom predviđeno kao prekršaj i za koje zakonom ili drugim na zakonu zasnovanim propisom, nije propisano kojom vrstom i visinom sankcije učinilac prekršaja može biti kažnjen. U doktrini se ukazuje da je, kao i u krivičnom, i u prekršajnom pravu najvažnije načelo zakoni-

je logično jer ZOBS uređuje pravila saobraćaja i propisuje kao prekršaje ponašanja suprotna dispozicijama normi.¹⁶ Naravno, te protivpravne radnje nemaju svoju samostalnost niti se pravno kvalifikuju kao posebni prekršaji (kao što je slučaj kod sticaja), zbog čega smo naglasili da se radi o saobraćajnim prekršajima u formalnom smislu. Sve protivpravne radnje u svojoj sveukupnosti čine jedinstvenu radnju koja se ogleda u postupanju vozača u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja i/ili nepokazivanju obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju.

Ovakvo pravno normiranje nameće više značajnih pitanja. Prvo se odnosi na adekvatnost zakonodavne tehnike u pogledu čl. 41, st. 1. Osnovni problem jeste određivanje bića prekršaja, odnosno utvrđivanje uslova pod kojima više protivpravnih radnji treba pravno objediniti u prekršaj nasilničke vožnje. Drugo bitno pitanje tiče se međuodnosa modaliteta prekršaja nasilnička vožnja, kao i odnosa ovog prekršaja sa drugim saobraćajnim prekršajima. Potrebno je razmotriti i pod kojim uslovima može biti ostvaren prekršaj nasilnička vožnja u produženom trajanju i teži oblik prekršaja.

Pitanja na koja je ukazano zahtevaju analizu dva materijalnoppravna instituta – jedinstva radnje (dela) i sticaja prekršaja, kroz prizmu zakonske regulative prekršaja nasilnička vožnja.

Napred navedeno nije značajno samo iz teorijskog aspekta i analize pravne prirode prekršaja nasilnička vožnja. Kao što je za položaj učinioa krivičnog dela izuzetno važno da li će se njegovo ponašanje pravno vrednovati kao jedna ili veći broj krivičnopravnih radnji,¹⁷ isto se odnosi i na učinioa prekršaja nasilnička vožnja. Da li će postojati sticaj saobraćajnih prekršaja ili jedinstvo radnje i prekršaj nasilnička vožnja, odnosno, hoće li učinilac biti oglašen odgovornim za sticaj prekršaja nasilnička vožnja i drugog saobraćajnog prekršaja, ima veliki značaj zbog propisanih prekršajnih sankcija.¹⁸ Važno je istaći i činjenicu da se kazna za prekršaje učinjene u sticaju može pooštriti, što nije slučaj kada je reč o Krivičnom zakoniku.¹⁹

---

tosti, s tim što je u prekršajnom pravu ono malo modifikovano s obzirom da prekršaji mogu da se propišu i drugim propisima, a ne samo zakonom. Zato se može reći da za prekršaje važi načelo pravne propisanosti. B. Ristivojević, I. Milić /2023a/: *Osnovi prekršajnog prava*, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, p. 38.

- 16 Samim tim, razmatrani oblik prekršaja nasilnička vožnja ne mogu činiti radnje koje ZOBS ne propisuje kao protivpravna ponašanja u saobraćaju.
- 17 I. Đokić /2018/: O pojmu jedinstva radnje (dela) u krivičnom pravu – in: *Kaznena reakcija u Srbiji VIII deo* (Ignjatović Đ., ed.), Pravni fakultet Univerziteta u Beograd, Beograd, p. 290.
- 18 Sticaj prekršaja nasilnička vožnja i drugog prekršaja može imati izrazite reperkusije na položaj okrivljenog kojem se može izreći jedinstvena zaštitna mera zabrana upravljanja motornim vozilom odgovarajuće kategorije u maksimalnom trajanju od jedne godine, a izrečeni jedinstveni kazneni poeni za posledicu mogu imati oduzimanje vozačke dozvole. Odredbom čl. 197, st. 3, tač. 1 ZOBS je propisano da se smatra da vozač ne upravlja vozilom savesno i na propisan način ako je ispunjen, između ostalih, uslov da ima 18 ili više kaznenih poena, a za vozača sa probnom vozačkom dozvolom, u st. 4, ovaj uslov se odnosi na 9 ili više kaznenih poena. Vozaču kojem je vozačka dozvola oduzeta iz razloga što nije savesno i na propisan način upravljao vozilom u saobraćaju na putu može ponovo biti izdata vozačka dozvola ako ispuni brojne zahteve propisane u čl. 199, st. 1, tač. 1 do 5 ZOBS. Očigledna je razlika u položaju učinioa prekršaja kada se njegove protivpravne radnje pravno kvalifikuju kao jedinstvo radnje i samim tim jedno prekršajno delo, jer na taj način može izbeći navedene pravne posledice osude.
- 19 B. Ristivojević, I. Milić /2023a/. *op. cit.*, p. 82.

Problem se može posmatrati i iz drugog ugla. Ponekad je osuda za nasilničku vožnju po čl. 41, st. 1 povoljnije rešenje za učinioca, u odnosu na slučaj kada se isti oglašava odgovornim za sticaj saobraćajnih prekršaja za koje su predviđene zatvorske kazne ili novčane kazne, kazneni poeni i zaštitne mere, koje prekršajne sankcije, kada se primene pravila o sticaju, imaju teže posledice po okrivljenog nego da je oglašen odgovornim samo za prekršaj nasilnička vožnja.

2. PREKRŠAJ NASILNIČKA VOŽNJA PO KRITERIJUMIMA IZ ČL. 41, ST. 1 ZOBS

Smatramo da za postojanje prekršaja moraju biti kumulativno ispunjeni kvantitativni i kvalitativni uslovi. Što se tiče prvih, jasno je da se mora raditi o dve ili više protivpravnih radnji kojima se ostvaruju bića pojedinih saobraćajnih prekršaja u formalnom smislu. Kvalitativni uslovi se ispoljavaju kroz zahtev da sveukupnost preduzetih protivpravnih radnji izvršenja, koje su vremenski i prostorno povezane i podobne da čine jedinstvenu celinu, predstavlja postupanje u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, odsustvo obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. Da bi razumeli koncepciju pravnog okvira prekršaja, neophodno je dati osnovne napomene o pojmu bića prekršaja i odrediti obeležja razmatranog prekršaja.

Biće prekršaja se odnosi na pojam konkretnog prekršaja, odnosno obeležja koja su zakonom ili drugim propisom predviđena kao elementi pojedinih prekršaja²⁰ i ono sadrži apstraktan opis ponašanja koje je zaprećeno prekršajnom sankcijom.²¹ Elementi bića prekršaja mogu biti subjektivne i objektivne prirode. Subjektivna obeležja su nehat, umišljaj, namera i pobuda. Objektivni elementi mogu biti opisni (deskriptivni) i vrednosno normativni. Opisni se mogu odnositi na radnju prekršaja (da li se sastoji od činjenja ili nečinjenja), posledicu, pa time i uzročnost (ako je reč o materijalnim prekršajima), objekt radnje, subjekta prekršaja, kao i na druge elemente prekršaja (sredstvo, vreme izvršenja, mesto izvršenja i sl.).²² Vrednosno normativni su ostvareni kada njihov pojam zavisi od određenih normi ili proizlazi iz određenih vrednovanja.²³ Najvažnije i neizbežno objektivno obeležje prekršaja jeste radnja izvršenja,²⁴ a svi ostali elementi su fakultativnog karaktera i moraju biti u tesnoj vezi sa radnjom, u stvari bliže je određuju, tj. govore o tome ko preduzima radnju, kako, na čemu li prema kome, čime, gde, kada itd.²⁵

20 S. Pihler /2000/: *Prekršajno pravo*, Graphica Academica, Novi Sad, p. 39.

21 I. Vuković /2015/: *Prekršajno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Dosije studio, Beograd, p. 41.

22 E. Čorović /2021/: *Osnovi prekršajnog prava Crne Gore*, Fakultet pravnih nauka, Podgorica, p. 60.

23 Z. Stojanović /2021/: *Krivično pravo opšti deo*, dvadeset osmo izdanje, Dosije studio, Beograd, p. 105. Navedeni autor navodi da, na primer, tuđa pokretna stvar kao objekt radnje izvršenja krivičnog dela krađe sadrži i jedno i drugo obeležje: „tuđa“ je normativno obeležje, a „pokretna stvar“ deskriptivno obeležje.

24 B. Ristivojević, I. Milić /2023b/: *Komentar Zakona o prekršajima*, Službeni glasnik, Beograd, p. 33.

25 Z. Stojanović /2016/: *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Službeni glasnik, Beograd, p. 80.

Zaštitni objekt prekršaja jeste bezbednost saobraćaja. Normirajući uslove za postojanje prekršaja u čl. 41, st. 1 i st. 2, zakonodavac nije propisao posledicu, što znači da je ovaj prekršaj delatnosni. Teži oblik postoji kada je nasilničkom vožnjom prouzrokovana saobraćajna nezgoda, što predstavlja posledicu ovog oblika prekršaja. Ipak, zakonodavni motiv inkriminisanja prekršaja svakako je predstavljala apstraktna opasnost koju nasilnička vožnja, kao način upravljanja vozilom, sa sobom nosi. Takav način vožnje sam po sebi je opasan i vrlo lako može prerasti u konkretnu opasnost i dovesti do nastupanja saobraćajne nezgode.²⁶

Radnja izvršenja prekršaja nasilnička vožnja je alternativno određena i predstavlja postupanje vozača koje je u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, prilikom koje vozač ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. Saobraćaj je kretanje vozila i lica na putevima, čije je ponašanje uređeno u cilju njegovog bezbednog i nesmetanog odvijanja.²⁷ Subjekt radnje izvršenja je vozač, a to je lice koje na putu upravlja vozilom.²⁸ Vozilo je sredstvo koje je po konstrukciji, uređajima, sklopovima i opremi namenjeno i osposobljeno za kretanje po putu.²⁹ Vozač bilo kog vozila (putničko vozilo, teretno vozilo, autobus, motocikl, moped, bicikl, lako električno vozilo itd.) može biti izvršilac prekršaja. Učesnik u saobraćaju je lice koje na bilo koji način učestvuje u saobraćaju.³⁰

Radnju izvršenja ovog oblika prekršaja karakteriše nekoliko bitnih elemenata: način upravljanja vozilom, tj. postupanje vozača u saobraćaju, podobnost, vremensko prostorni kontinuitet i jedinstvo radnji izvršenja.

Suštinsko obeležje prekršaja nasilnička vožnja jeste da se radnja izvršenja odnosi na način upravljanja vozilom. Postupanje vozača treba da bude u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, da je u pitanju vožnja prilikom koje vozač ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. Nasilničkom vožnjom se mogu okarakterisati ona inkriminisanja ponašanja vozača koja u sebi sadrže bar jedan ili oba navedena elementa, odnosno ponašanja koja sa velikom pouzdanošću, zbog okolnosti do koje dovodi takvo ponašanje, mogu dovesti do saobraćajne nezgode, koju po pravilu karakteriše veća žestina, odnosno težina posledica.³¹ Bezobzirnost postoji onda kada se neko ponaša u saobraćaju tako da uopšte ne vodi računa o interesima i dobrima drugih učesnika u saobraćaju.³² Oba uslova koja predstavljaju ekspresiju radnje izvršenja su povezana i najčešće čine jednu celinu. Teško je zamisliti da vozač upravlja vozilom u gruboj suprotnosti sa pravilima

26 Primera radi, sama radnja preticanja kolone vozila preko neisprekidane linije na kolovozu i prelaženje u suprotnu saobraćajnu traku, kao modalitet nasilničke vožnje, sa sobom nosi apstraktnu opasnost, čak i kada vozaču koji ovu radnju preduzima u susret ne idu druga vozila. Međutim, ista radnja preduzeta u situaciji kada se suprotnom trakom kreću vozila, visoko je rizična i predstavlja konkretnu opasnost za druge učesnike u saobraćaju.

27 Čl. 7, st. 1, tač. 1 ZOBS.

28 Čl. 7, st. 1, tač. 68 ZOBS.

29 Čl. 7, st. 1, tač. 31 ZOBS.

30 Čl. 7, st. 1, tač. 67 ZOBS.

31 M. Vujančić, K. Lipovac, S. Jovanović, D. Milojević. *op. cit.*, p. 68.

32 Z. Stojanović /2016/. *op. cit.*, p. 850.

saobraćaja, ispoljavajući bahato i nasilničko ponašanje, a da pri tome istovremeno ne pokazuje bezobzirnost prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju.³³

Izvršenje svakog prekršaja iz ZOBS predstavlja postupanje u suprotnosti sa pravilima saobraćaja, ali za nasilničku vožnju zahteva se da je reč o postupanju koje je u gruboj suprotnosti. U kaznenim odredbama ZOBS prekršaji su klasifikovani po strukturi³⁴ i težini koja se ogleda u propisanim prekršajnim sankcijama.³⁵ Težina propisanih prekršajnih sankcija predstavlja inicijalni kriterijum za utvrđivanje da li preduzete protivpravne radnje u svojoj sveukupnosti i vremensko prostornoj povezanosti predstavljaju postupanje vozača u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, odsustvo obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. Radnje izvršenja kojima se ostvaruju obeležja težih saobraćajnih prekršaja svakako su podobne da u svom jedinstvu čine nasilničku vožnju, ali i radnje izvršenja više „lakših“ prekršaja, u svojoj sveukupnosti i shodno konkretnoj saobraćajnoj situaciji, mogu imati isti efekat.

Brojne protivpravne radnje koje se odnose na način upravljanja vozilom mogu biti podobne da u sveukupnosti neprava koje ih prati i vremensko prostornom kontinuitetu predstavljaju postupanje u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja i/ili nepokazivanje obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. One mogu biti radnje činjenja ili nečinjenja. Na primer, ima osnova da se postupci vozača koji je prekoračio brzinu u naseljenom mestu za 35 km/h,³⁶ nije zaustavio svoje vozilo ispred pešačkog prelaza kada mu je svetlosnim saobraćajnim znakom zabranjen prolaz i time izazvao neposrednu opasnost za drugog učesnika u saobraćaju (pešaka koji je započeo prelaženje pešačkog prelaza)³⁷ i kretao se vozilom u zabranjenom smeru na putu za saobraćaj vozila u jednom smeru,³⁸ pravno kvalifikuju kao nasilnička vožnja. S druge strane, radnje kojima se ostvaruju obeležja saobraćajnih prekršaja kojima se ne postupa u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja i koje nisu usmerene na odsustvo obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju, ne mogu činiti jedinstvenu radnju prekršaja nasilnička vožnja.

33 Zakonodavac zahteva ispoljavanje bezobzirnosti prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. Jedino u situaciji kada sem vozača, u saobraćaju nema drugih učesnika, ovaj uslov ne bi bio ostvaren. Na primer, kada vozač svojim radnjama ostvaruje obeležja prekršaja nasilnička vožnja, ali to čini u mestu i/ili u vreme kada nema drugih učesnika u saobraćaju.

34 Prekršaji pravnog lica, odgovornog lica u pravnom licu, preduzetnika i fizičkog lica.

35 Primera radi, za prekršaje iz čl. 330 ZOBS propisana je kazna zatvora od najmanje 15 dana ili novčana kazna od 100.000 do 120.000 dinara, zaštitna mera zabrane upravljanja motornim vozilom od najmanje osam meseci i 14 kaznenih poena, a za teži oblik, kada je prouzrokovana saobraćajna nezgoda, sankcije su još strože. Za prekršaje iz čl. 331 ZOBS propisana je novčana kazna u iznosu od 20.000 do 40.000 dinara ili kazna zatvora u trajanju do 30 dana, a za najveći broj prekršaja je propisana zaštitna mera i kazneni poeni, u zavisnosti od samog prekršaja. Za prekršaje iz čl. 332 ZOBS propisana je novčana kazna u iznosu od 10.000 do 20.000 dinara, a takođe je za veliki broj prekršaja predviđeno izricanje zaštitne mere zabrana upravljanja motornim vozilom i kaznenih poena, itd. Teži oblici navedenih prekršaja postoje kada je prouzrokovana saobraćajna nezgoda ili izazvana neposredna opasnost za drugog učesnika u saobraćaju, što važi i u slučajevima kada je propisana fiksna novčana kazna za koju se izdaje prekršajni nalog.

36 Ovom radnjom su ostvarena obeležja prekršaja iz čl. 332, st. 1, tač. 8 ZOBS.

37 Ovom radnjom su ostvarena obeležja prekršaja iz čl. 331, st. 2 u vezi st. 1, tač. 19 ZOBS.

38 Ovom radnjom ostvarena su obeležja prekršaja iz čl. 332, st. 1, tač. 6 ZOBS.

Takođe, nužno je napomenuti da se za saobraćajne prekršaje za koje je od prekršajnih sankcija propisana samo novčana kazna u fiksnom iznosu izdaje prekršajni nalog i za njih se ne može podneti zahtev za pokretanje prekršajnog postupka.³⁹ Samim tim, radnje izvršenja ovih prekršaja ne mogu naći mesto u okviru jedinstvene radnje prekršaja nasilnička vožnja. Izuzetak postoji kada je preduzetim radnjama došlo do izazivanja neposredne opasnosti za drugog učesnika u saobraćaju ili je prozrokovana saobraćajna nezgoda. U ovim slučajevima podnosi se zahtev za pokretanje prekršajnog postupka s obzirom da se radi o težim oblicima prekršaja,⁴⁰ za koje je predviđena novčana kazna u rasponu. Samo u ovim situacijama, radnje izvršenja ovih prekršaja bi mogle biti razmatrane shodno navedenim kriterijumima i eventualno bi se mogle naći u okviru jedinstvene radnje prekršaja nasilnička vožnja.⁴¹

Podobnost preduzetih protivpravnih radnji da budu deo jedinstvene radnje prekršaja nasilnička vožnja utvrđuje se putem kriterijuma koji smo već definisali, a odnosi se na način vožnje, tj. upravljanja vozilom. S tim u vezi, brojne radnje izvršenja kojima se ostvaruju bića saobraćajnih prekršaja ne mogu biti deo jedinstvene radnje prekršaja nasilnička vožnja po odredbi čl. 41, st. 1 ZOBS. To se odnosi na radnje izvršenja nekih najtežih, ali i drugih saobraćajnih prekršaja. Na primer, kada vozač nakon što je zaustavljen odbije da se podvrgne utvrđivanju prisustva u organizmu alkohola i/ili psihoaktivnih supstanci pomoću odgovarajućih sredstava⁴² ili je utvrđeno da je upravljao motornim vozilom a da nema izdatu vozačku dozvolu ni za jednu kategoriju motornih vozila,⁴³ ili je upravljao vozilom koje nije upisano u jedinstveni registar vozila⁴⁴ itd. Ove radnje ne odnose se na način upravljanja vozilom, pa bi ovi prekršaji imali samostalnu egzistenciju.

Pored podobnosti radnje izvršenja, bitan uslov za postojanje nasilničke vožnje jeste vremensko prostorni kontinuitet i jedinstvo radnji izvršenja. Sve radnje izvršenja moraju biti vremenski povezane, a najčešće one slede jedna za drugom, u bliskim vremenskim intervalima. Mora postojati i prostorni kontinuitet, što znači da se radnje izvršenja preduzimaju na mestima koja prirodno slede jedno za drugim, tokom kretanja vozila na putu. Ono što integriše oba faktora jeste neprekidnost upravljanja motornim vozilom.

Sve preduzete protivpravne radnje koje su vremenski i prostorno povezane, u svojoj sveukupnosti moraju činiti jedinstvenu radnju koja predstavlja postupanje vozača u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno iskazivanje bezobzirnosti prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. Jedinstvo radnji izvršenja predstavlja dinamički aspekt nasilničke vožnje.

39 Čl. 168, st. 1 i 2 ZOP.

40 Ovde se radi o prekršajima iz čl. 332a, čl. 333 i čl. 334 ZOBS, gde je u st. 2 propisan teži oblik.

41 Čini se da je ovo više teorijska mogućnost nego što je praktično ostvariva, jer su navedeni prekršaji najlakši oblici postupanja u suprotnosti sa pravilima saobraćaja. Međutim, nizak stepen nepravda koji obično prati izvršenje ovakvih prekršaja podiže se na viši nivo ukoliko je, na primer, izazvana neposredna opasnost po drugog učesnika u saobraćaju. Takve radnje izvršenja bi u sa dejstvu sa drugim preduzetim radnjama mogle predstavljati postupanje u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, prilikom kojeg nije pokazan obzir prema bezbednosti drugih učesnika u saobraćaju.

42 Ovom radnjom su ostvorena obeležja prekršaja iz čl. 330, st. 1, tač. 6 ZOBS.

43 Ovom radnjom su ostvorena obeležja prekršaja iz čl. 330, st. 1, tač. 1 ZOBS.

44 Ovom radnjom su ostvorena obeležja prekršaja iz čl. 331, st. 1, tač. 80 ZOBS.

I u sudskoj praksi postoje primeri gde su primenjeni navedeni kriterijumi. Pravnosnažnom presudom Prekršajnog suda u Šapcu 17 Pr. 2205/23 od 14. aprila 2023. godine⁴⁵ okrivljeni je oglašen odgovornim za prekršaj nasilnička vožnja jer je preduzeo više radnji kojima su ostvarena obeležja različitih saobraćajnih prekršaja u formalnom smislu, koje su bile vremenski i prostorno povezane i činile su jedinstvo radnji, a u svojoj sveukupnosti su predstavljale postupanje vozača u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, odsustvo obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. U presudi je navedeno da je vozač u naselju upravljao putničkim vozilom i na mestu gde je na kolovozu izvučena neisprekidana linija sa vozilom je prešao preko iste u saobraćajnu traku namenjenu za saobraćaj vozila iz suprotnog smera, vršeći radnju preticanja jednog putničkog vozila koje se kretalo istim smerom i zadržavalo pravac kretanja,⁴⁶ pri čemu je ovu radnju ponovio dva puta. Zatim je, van naselja vozilom upravljao brzinom od 127,8 km/h, što je za 47,8 km/h veća brzina od dozvoljene za put van naselja gde je ograničenje 80 km/h,⁴⁷ za ostale puteve, da bi se potom u naselju vozilom kretao brzinom od 125,1 km/h, što je za 75,1 km/h veća brzina od dozvoljene brzine od 50 km/h, po opštem ograničenju za naselje.⁴⁸ Na kraju, u naseljenom mestu, naspram osnovne škole gde je na kolovozu izvučena neisprekidana linija, sa vozilom je prešao preko iste u saobraćajnu traku namenjenu za saobraćaj vozila iz suprotnog smera vršeći radnju preticanja jednog putničkog vozila koje se kretalo istim smerom i zadržavalo pravac kretanja.⁴⁹ Sve radnje su preduzete u vremenskom intervalu od oko 4 minuta, pri čemu postoji i prostorni kontinuitet jer se vozač vozilom kretao prvo u naseljenom mestu, zatim van naseljenog mesta da bi poslednju radnju preduzeo u naseljenom mestu. Zanimljivo je ukazati da su prekršaji vozača uočeni korišćenjem vozila – presrećača.⁵⁰

3. PREKRŠAJ NASILNIČKA VOŽNJA PO KRITERIJUMIMA IZ ČL. 41, ST. 2 ZOBS I TEŽI OBLIK PREKRŠAJA NASILNIČKA VOŽNJA IZ ČL. 329, ST. 2 ZOBS

U čl. 41, st. 2 ZOBS zakonodavac je eksplicitno odredio koje postupanje vozača se smatra nasilničkom vožnjom. Prekršaj postoji kada vozač ne poštuje svetlosnu saobraćajnu signalizaciju i dva ili više puta prođe svetlosni saobraćajni znak kada mu je tim znakom zabranjen prolaz, ali kada je ispunjen vremenski uslov – između dva uzastopna prolaska ne sme proći više od 10 minuta. Ovde se zapravo radi o naročito teškom obliku prekršaja koji se u svakodnevnom životu zove „prolazak kroz crveno svetlo“. Nije potrebno isticati koliki rizik po bezbednost ostalih učesnika u

45 Autor je kao član odeljenja sudske prakse izvršio neposredan uvid u navedenu presudu.

46 Ovom radnjom ostvarena su obeležja prekršaja iz čl. 331, st. 1, tač. 10 ZOBS.

47 Ovom radnjom ostvarena su obeležja prekršaja iz čl. 332, st. 1, tač. 9 ZOBS.

48 Ovom radnjom ostvarena su obeležja prekršaja iz čl. 330, st. 1, tač. 9 ZOBS.

49 Ovom radnjom ostvarena su obeležja prekršaja iz čl. 331, st. 1, tač. 10 ZOBS.

50 Odredbom čl. 286, st. 3 ZOBS propisano je da u cilju otkrivanja i dokazivanja prekršaja policijski službenici mogu koristiti vozila sa ili bez spoljnih obeležja policije, sa ugrađenim uređajima za utvrđivanje prekršaja u saobraćaju (vozilo – presrećač).

saobraćaju može predstavljati preticanje kolone vozila⁵¹ kada vozač svojim vozilom pređe ili se kreće po neisprekidanoj uzdužnoj liniji koja razdvaja kolovozne trake po smerovima kretanja. Treći slučaj odnosi se na najteže oblike prekoračenja dozvoljene brzine: na putu u naselju, kada se vozač vozilom kreće brzinom koja je za više od 90 km/h veća od dozvoljene, odnosno, van naselja brzinom koja je za više od 100 km/h veća od dozvoljene. Psihofizičke sposobnosti za upravljanje motornim vozilom su narušene kada je vozač pod dejstvom alkohola. U doktrini se ukazuje da alkohol umanjuje sposobnost učesnika u saobraćaju za realno sagledavanje i ocenu saobraćajne situacije u kojoj se nalazi i sposobnost da na odgovarajući način reaguje na opasnu situaciju.⁵² Čak i male koncentracije alkohola u organizmu negativno utiču na ponašanje u saobraćaju i povećavaju rizik od saobraćajnih nezgoda koji raste sa porastom alkoholisanosti vozača.⁵³ Poseban slučaj nasilničke vožnje postoji u situaciji kada vozač upravlja vozilom u stanju potpune alkoholisanosti (više od 2,00 mg/ml).⁵⁴

Teži oblik prekršaja nasilnička vožnja ostvaren je kada je vozač, prilikom nasilničke vožnje, prouzrokovao saobraćajnu nezgodu. Kvalifikatorna okolnost je prouzrokovanje saobraćajne nezgode. Međutim, uzročno posledična veza između načina upravljanja vozilom koji je kvalifikovan kao nasilnička vožnja i nastupele saobraćajne nezgode, mora biti utvrđena. Ukoliko su uzrok saobraćajne nezgode drugi proputi vozača, tada će se raditi o sticaju saobraćajnih prekršaja. U vezi s navedenim su i stavovi sudske prakse. Presudom Prekršajnog apelacionog suda, odeljenja u Novom Sadu III–308 Prž. br. 16742/19 od 27. avgusta 2019. godine⁵⁵ naglašeno je da se „osnovano u žalbi ističe da nije jasno šta je prvostepeni sud utvrdio kao uzrok saobraćajne nezgode, odnosno koja je to radnja okrivljenog koja je u uzročno-posledičnoj vezi sa nastupelom saobraćajnom nezgodom. Iz činjeničnog opisa dela u izreci pobijane presude, kao i podnetom zahtevu, za prekršaj opisan pod tačkom a) kvalifikovan po čl. 329, st. 2 ZOBS na putevima ne proizilazi da je okrivljeni navedenom prilikom upravljajući predmetnim putničkim vozilom u saobraćaju u stanju potpune alkoholisanosti od 2,48 mg/ml alkohola u krvi, dakle nasilničkom vožnjom, prouzrokovao saobraćajnu nezgodu, a iz čega proizilazi i da je izričući odnosno utvrđujući sankcije okrivljenom po st. 2 čl. 329 Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima, prvostepeni sud povredio materijalno pravo na štetu okrivljenog, izričući mu strože sankcije.“

51 Shodno odredbi čl. 7, st. 1, tač. 77 ZOBS, kolona vozila je niz od najmanje tri vozila koja su zastavljena ili se kreću jedno iza drugog istom saobraćajnom trakom u istom smeru, čiji je način kretanja međusobno uslovljen i između kojih ne može bez ometanja ući drugo vozilo.

52 L. Klajn /1970/: *Krivična odgovornost i saobraćajne nesreće na drumovima*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd, p. 31.

53 M. Vujanić, K. Lipovac, S. Jovanović, D. Milojević. *op. cit.*, p. 222.

54 U čl. 187, st. 5 propisano je da su, prema utvrđenom sadržaju alkohola u krvi, stepeni alkoholisanosti vozača, instruktora vožnje i kandidata za vozača: 1) do 0,20 mg/ml – blaga alkoholisanost; 2) više od 0,20 mg/ml do 0,50 mg/ml – umerena alkoholisanost; 3) više od 0,50 mg/ml do 0,80 mg/ml – srednja alkoholisanost; 4) više od 0,80 mg/ml do 1,20 mg/ml – visoka alkoholisanost; 5) više od 1,20 mg/ml do 1,60 mg/ml – teška alkoholisanost; 6) više od 1,60 mg/ml do 2,00 mg/ml – veoma teška alkoholisanost; 7) više od 2,00 mg/ml – potpuna alkoholisanost.

55 Izvor: Ing pro propisi, elektronsko izdanje, baza sudske prakse.

4. ODNOS MODALITETA PREKRŠAJA NASILNIČKA VOŽNJA PO KRITERIJUMIMA IZ ČL. 41, ST. 1 I 2 ZOBS I PREKRŠAJ U PRODUŽENOM TRAJANJU

Analizirana zakonska regulativa otvara više pitanja. Potrebno je razmotriti da li u slučaju ispunjenosti više od jednog navedenog uslova postoji sticaj prekršaja nasilnička vožnja i kakav je odnos između prekršaja po kriterijumima čl. 41, st. 1 i st. 2 ZOBS. U vezi s navedenim je i problematika prekršaja nasilnička vožnja u produženom trajanju. Pre nego što se upustimo u analizu navedene problematike, potrebno je dati osnovne napomene o materijalnopравnim institutima prekršajnog prava kroz čiju prizmu će biti razmatrana navedena pitanja. Radi se o sticaju prekršaja i jedinstvu radnje.

4.1. Sumarni osvrt na teorijski koncept sticaja prekršaja i jedinstva radnje

Treba podsetiti da su za postojanje sticaja prekršaja bitna tri elementa: više učinjenih prekršaja, isti učinilac i jedinstven prekršajni postupak koji se vodi za sve učinjene prekršaje.⁵⁶ Idealni sticaj postoji kada učinilac jednom radnjom ostvari biće više prekršaja, na primer, vozač upravlja motornim vozilom pod dejstvom psihoaktivnih supstanci (čl. 331, st. 1 tač. 54 ZOBS) bez vozačke dozvole (čl. 330, st. 1 tač. 1 ZOBS), a realni sticaj postoji kada učinilac sa više radnji ostvari biće više prekršaja, na primer, jednom radnjom učini neki saobraćajni prekršaj, a nakon legitimisanja od strane ovlašćenog službenog lica se ispostavi da ne nosi sa sobom ličnu kartu.⁵⁷ Od sticaja prekršaja treba razlikovati prividni sticaj prekršaja koji je pravna konstrukcija i postoji kada učinilac jednom radnjom ili više radnji ostvari bića više prekršaja, ali se smatra da je učinjen samo jedan prekršaj. Prividni sticaj može biti prividni idealni sticaj i prividni realni sticaj.⁵⁸ Na osnovu načela krivičnog prava i njegovog sistema, u teoriji i praksi se uglavnom uzima da prividni idealni postoji u sledećim slučajevima: 1) specijaliteta (*lex specialis derogat legi generali*); 2) supsidijariteta (*lex primaria derogat legi subsidiariae*); 3) konsumpcije i 4) alternativiteta, ali ovo mogu biti i slučajevi prividnog realnog sticaja (osim specijaliteta) ukoliko je preduzeto više radnji izvršenja.⁵⁹ Prividni realni sticaj se najčešće ispoljava u obliku konsumpcije i to kao složeno, kolektivno i produženo delo. Sticaj, bilo da je idealni ili realni, po svojoj prirodi može biti homogeni i heterogeni. Homogeni sticaj postoji ako su jednom ili više radnji učinjeni isti ili istovrsni prekršaji, a heterogeni sticaj postoji ako su učinjeni različiti prekršaji.⁶⁰

Doktrina krivičnog prava nudi prihvatljiva objašnjenja zašto u pojedinim slučajevima nema sticaja krivičnih dela, koja se mogu primeniti i na sticaj prekršaja.

56 Đ. Đorđević /2015/: *Prekršajno pravo sa osnovama privrednoprestupnog prava*, peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Kriminističko policijska akademija, Beograd, p. 49.

57 I. Vuković. *op. cit.*, p. 79.

58 N. Delić, V. Bajović /2018/: *Priručnik za prekršajno pravo*, Službeni glasnik, Beograd, p. 84.

59 Z. Stojanović /2009/: Prividni idealni sticaj krivičnih dela, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 3, p. 14.

60 N. Delić, V. Bajović. *op. cit.*, pp. 82, 83.

Navodi se da u određenim slučajevima, iako je preduzeto više radnji, ili su ostvarena bića više krivičnih dela, sticaja ipak nema, jer postoji ili prirodno jedinstvo dela ili je sticaj samo prividan, pa se uzima da postoji samo jedno krivično delo. U prvom slučaju (prirodno jedinstvo radnje) sticaja nema zato što je radnja izvršena prirodno povezana u jednu celinu, zato što svi pojedinačni akti čine radnju izvršenja, a u drugom slučaju (prividni sticaj) reč je o pravnoj konstrukciji, tj. uzima se ukoliko su ispunjeni određeni uslovi da ne postoji sticaj krivičnih dela, već samo jedno krivično delo.⁶¹ Ukazuje se da se u nemačkoj literaturi u pogledu pojavnih formi jedinstva radnje uglavnom prihvata dvodeoba koja se svodi na razlikovanje radnje u prirodnom smislu i radnje u pravnom smislu. U okviru ove druge grupe razlikuju se tri podgrupe: a) jedinstvo radnje zasnovano na zakonskom biću b) prirodno jedinstvo radnje i c) radnja kod produženog krivičnog dela.⁶² U nauci je stvoreno učenje o jedinstvu radnje koje na osnovu normativnih merila nastoji da izvrši razgraničenje između jedne i množine radnji, a kao što je i sticaj krivičnih dela moguć usled preduzimanja samo jedne radnje, u određenim slučajevima postoji opravdanje da se čitav niz nezavisnih radnji posmatra u okvirima samo jednog bića krivičnog dela.⁶³

4.2. Odnos modaliteta prekršaja nasilnička vožnja po kriterijumima iz čl. 41, st. 1 i st. 2 ZOBS

U slučaju da učinilac prekršaja ostvari najmanje dva od predviđena četiri uslova posebnog oblika prekršaja nasilnička vožnja, da li on čini više prekršaja ili samo jedan prekršaj? Na primer, učinilac je upravljao putničkim vozilom u stanju potpune alkoholisanosti i pri tome je u naselju prekoračio brzinu za više od 90 km/h. U ovom slučaju postoji jedan prekršaj nasilnička vožnja po osnovu alternativiteta. Prividni idealni sticaj po osnovu alternativiteta postoji kada su propisom predviđena dva ili više posebnih oblika u osnovi jednog te istog prekršaja, pa učinilac svojom radnjom ostvari barem dva (ili više) oblika tog prekršaja. Postojeće samo jedan prekršaj koji će se kvalifikovati jednim od postojećih oblika datog prekršaja, s tim da se okolnost da je ostvaren i element drugog (ili više) oblika može ceniti prilikom odmeravanja kazne.⁶⁴

Identična je situacija kada je učinilac istom prilikom ostvario obeležja prekršaja nasilnička vožnja koji su propisani čl. 41, st.1 i st. 2 ZOBS. Na primer, može se smatrati da je vozač koji je u naseljenom mestu, u zoni škole prekoračio dozvoljenu brzinu za više od 60 km/h⁶⁵ i nije zaustavio vozilo ispred pešačkog prelaza na kome su se nalazili pešaci, a svetlosnim saobraćajnim znakom mu je bio prolaz zabranjen,⁶⁶ ovim radnjama postupio u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja i nije pokazao obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju, čime je ostvario obeležja

61 Z. Stojanović. /2009/. *op. cit.*, pp. 11, 12.

62 I. Đokić. *op. cit.*, p. 280.

63 I. Đokić. *ibid.*, pp. 289, 290.

64 E. Ćorović. *op. cit.*, p. 84.

65 Na taj način je ostvario obeležja prekršaja iz čl. 330, st. 1, tač. 12 ZOBS.

66 Na taj način je ostvario obeležja prekršaja iz čl. 330, st. 1, tač. 14 ZOBS.

prekršaja nasilnička vožnja shodno odredbi čl. 41, st.1 ZOBS. Ukoliko je pritom vozilom upravljao u stanju potpune alkoholisanosti, što predstavlja prekršaj normiran odredbom čl. 41, st. 2 ZOBS, neće postojati sticaj prekršaja, već samo jedan prekršaj nasilnička vožnja. Kod alternativiteta, dva bića se javljaju kao ravnopravna i potpuno je irelevantno da li će se uzeti da postoji jedno ili drugo delo.⁶⁷ Ako lice učini dve ili više alternativno propisanih radnji, ne čini dva prekršaja u sticaju već samo jedan prekršaj.⁶⁸ Treba podsetiti da prekršaj nasilnička vožnja ima više oblika čije su radnje izvršenja alternativno određene. Kao što je navedeno u prethodnom primeru, po principu alternativiteta postojaće samo jedan prekršaj, koji će se, u slučaju ostvarenosti uslova iz čl. 41, st. 1 i st. 2 pravno kvalifikovati kao prekršaj iz čl. 329, st. 1, a u slučaju težeg oblika kao prekršaj iz čl. 329, st. 2 ZOBS. Ispoljeni visok stepen neprava sud će ceniti prilikom odmeravanja prekršajnih sankcija.⁶⁹

U oba navedena slučaja, a posebno drugom, problem se može analizirati i iz ugla prirodnog jedinstva radnje izvršenja, o čemu će više reći biti u nastavku rada.

4.3. Prekršaj nasilnička vožnja u produženom trajanju

Prema čl. 46, st. 1 ZOP prekršaj u produženom trajanju postoji ako učinilac sa jedinstvenim umišljajem učini više istih vremenski povezanih prekršaja koji čine jednu celinu, zbog najmanje dve od sledećih okolnosti: istovetnost oštećenog, istovrsnosti predmeta prekršaja, korišćenja iste situacije ili trajnog odnosa, jedinstva mesta ili prostora izvršenja prekršaja. Izvršenje prekršaja nasilnička vožnja prati umišljaj kao stepen vinosti a ispunjenost ostalih pobrojanih uslova je često prisutna. Prekršaj u produženom trajanju postojaće, na primer, kada učinilac u toku istog dana učini više prekršaja nasilničke vožnje ili u razmaku od nekoliko dana, pri čemu u svakom konkretnom slučaju treba ceniti ispunjenost svih zakonskih uslova. Kao objašnjenje za ovakav zaključak mogu poslužiti stavovi doktrine krivičnog prava gde se ukazuje da iako sve pojedine radnje već ostvaruju isto (istovrsno) biće krivičnog dela, smatra se da ih zbog tesne unutrašnje i spoljašnje veze treba smatrati jednom produženom radnjom s posledicom odgovornosti za samo jedno krivično delo, te da svi slučajevi prividnog realnog sticaja u stvari predstavljaju konstrukciju jedne radnje u pravnom smislu.⁷⁰ Značajno je ukazati da primena ovog instituta predstavlja fakultativni osnov za pooštavanje kazne, s obzirom da je čl. 46, st. 6 ZOP propisano da se može izreći kazna teža od propisane, ali ona ne sme preći dvostruku meru propisane kazne, niti najvišu meru kazne predviđene čl. 45, st. 2 ovog zakona za odmeravanje kazni za prekršaje učinjene u sticaju.

67 Z. Stojanović /2009/. *op. cit.*, p. 19. Navedeni autor ističe da se alternativitet naročito javlja kod ostvarivanja više kvalifikovanih oblika nekog krivičnog dela preduzimanjem jedne radnje: na primer, nema sticaja između teške krađe izvršene provaljivanjem i teške krađe kada vrednost stvari prelazi određenu vrednost.

68 I. Vuković. *op. cit.*, p. 40.

69 Nije na odmet ponoviti da je za prekršaj nasilnička vožnja predviđeno kumulativno izricanje kazne zatvora i novčane kazne, odnosno kazne rada u javnom interesu i novčane kazne. Slučajevi kada je učinilac osuđen samo na novčanu kaznu predstavljaju primenu instituta ublažavanja kazne, tj. odredbe čl. 43, st. 1, tač. 3 ZOP.

70 I. Đokić. *op. cit.*, pp. 287, 288.

5. PREKRŠAJ NASILNIČKA VOŽNJA I STICAJ DRUGIH SAOBRAĆAJNIH PREKRŠAJA

U razmatranju ove problematike, ključan kriterijum jeste priroda drugih saobraćajnih prekršaja. Ako se drugi prekršaji učinjeni istom prilikom ne odnose na način upravljanja vozilom (stil vožnje) koji se manifestuje kao postupanje u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, odsustvo obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju (što je suštinsko obeležje nasilničke vožnje), tada oni imaju samostalnost i u ovim slučajevima postoji sticaj prekršaja. Postoji sticaj kada je učinilac preduzeo neku od alternativno predviđenih radnji iz čl. 41, st. 2 ZOBS i pri tome upravljao vozilom bez vozačke dozvole one kategorije kojom upravlja, a položio je vozački ispit za neku drugu kategoriju (čl. 331, st. 1, tač. 90a ZOBS). Ili, kada je učinilac svojim radnjama ostvario obeležja nasilničke vožnje po kriterijumima iz čl. 41, st. 1 ZOBS i upravljao vozilom koje nije imalo propisane registarske tablice (čl. 331, st. 1, tač. 81 ZOBS).

Postavljeni kriterijum je negativne prirode i ogleđa se u odsustvu suštinskih elemenata koji određuju nasilničku vožnju – ovi prekršaji ne smeju da se odnose na način upravljanja vozilom i postupanje u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno njima se ne sme iskazivati bezobzirnost prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju, što je stvar procene u svakom konkretnom slučaju.⁷¹

S druge strane, ima osnova da se po uzoru na izložene kriterijume za nasilničku vožnju po čl. 41, st. 1 ZOBS, sve protivpravne radnje kojima se postupa u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju, preduzete kada i neka od radnji propisanih u čl. 41, st. 2 ZOBS, nađu u sastavu jedinstvene radnje nasilničke vožnje.

U ovim slučajevima radi se o prirodnom jedinstvu radnje, za čije postojanje je potrebno ispunjenje četiri kumulativna uslova. Najpre, potrebna je jedinstvena volja, zatim, množina istovrsnih radnji, tesna prostorna i vremenska povezanost pojedinačnih akata, kao i odgovarajuća procena, tj. da sve te radnje prema životnom iskustvu predstavljaju celinu.⁷² Reč je o iterativnom ostvarenju bića prekršaja nasilnička vožnja, jer se više vremenski i prostorno povezanih radnji koje čine jednu celinu, a praćene su jedinstvenom odlukom učinioaca da postupa u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, odnosno, da ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju, tretiraju kao prirodno jedinstvo radnje prekršaja nasilnička vožnja.⁷³

71 Na osnovu navedenog, pojedini najteži prekršaji iz ZOBS koji se ne odnose na način upravljanja vozilom mogu imati svoju samostalnost i tada postoji sticaj prekršaja. Na primer, pored već navedenog prekršaja iz čl. 330, st. 1, tač. 5, tu bi spadali i prekršaj iz čl. 330, st. 1, tač. 1 koji čini vozač koji upravlja motornim vozilom, a nema izdatu vozačku dozvolu ni za jednu kategoriju motornih vozila, odnosno nema izdatu vozačku dozvolu nakon oduzimanja iste zbog nesavesnog i nepropisnog načina upravljanja vozilom, prekršaj iz čl. 330, st. 1, tač. 6, koji čini vozač koji je isključen iz saobraćaja, a zatečen je u upravljanju vozilom za vreme trajanja tog isključenja, prekršaj iz čl. 330, st. 1, tač. 7 koji čini vozač koji upravlja vozilom u vreme trajanja isključenja tog vozila iz saobraćaja itd. Isto se odnosi i na druge, lakše saobraćajne prekršaje.

72 I. Đokić. *op. cit.*, p. 285.

73 Kod sukcesivnog ostvarenja bića krivičnog dela radi se o tome da sve radnje predstavljaju samo pojedinačne etape koje ne moraju biti u takvoj tesnoj vremenskoj vezi kao iterativne radnje, niti

Jedinstvena volja da se preduzimanjem više protivpravnih radnji ispolji baha-tost, bezobzirnost i nasilničko ponašanje u saobraćaju, koje je fizički objektivizo-vano, značajan je kriterijum koji se može koristiti prilikom procene da li se radi o sticaju prekršaja ili o prirodnom jedinstvu radnje prekršaja nasilnička vožnja. U svakom konkretnom slučaju je nužno pažljivo ispitati da li su ispunjeni svi navedeni uslovi, a okolnost da je preduzeto više protivpravnih radnji se mora ceniti prilikom odmeravanja prekršajnih sankcija i po pravilu se uzima kao otežavajuća okolnost.

U pravcu iznetih zaključaka je već navedena presuda Prekršajnog apelacionog suda, odeljenja u Novom Sadu III–304 Prž. br. 817/23 od 06. februara 2023. godi-ne. Ovom presudom preinačena je prvostepena presuda kojom je okrivljeni ogla-šen odgovornim za sticaj prekršaja nasilnička vožnja i prekršaja iz čl. 330, st. 1, tač. 10 ZOBS i okrivljeni je oglašen odgovornim samo za prekršaj nasilnička vožnja. U drugostepenoj presudi je istaknuto da je „okrivljeni kritičnom prilikom putničkim vozilom ne samo preticao kolonu vozila, pri čemu je prešao u saobraćajnu traku namenjenu za kretanje vozila iz suprotnog smera, već je tom prilikom i upravljao vozilom brzinom od 162,8 km/h, koja je za 82,8 km/h veća od dozvoljene brzine kretanja vozila prema opštem ograničenju za ostale puteve od 80 km/h, a takvim radnjama je okrivljeni dodatno manifestovao svoje postupanje u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja, prilikom kojeg kao vozač nije pokazivao bilo kakav obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju i koje postupanje je dodatno pred-stavljalo rizik od nastanka saobraćajne nezgode sa teškim posledicama.“

U skladu s iznetim kriterijumima, može se braniti stav da odnos između više propisanih uslova za nasilničku vožnju iz čl. 41, st. 2 ZOBS, kao i odnos između oba oblika prekršaja nasilnička vožnja o kojem je ranije bilo reči i koji je sagledan iz per-spektive prividnog idealnog sticaja po osnovu alternativiteta, predstavlja prirodno jedinstvo radnje izvršenja iterativnim ostvarenjem bića prekršaja.⁷⁴

Navedeni primer iz sudske prakse nedvosmisleno pokazuje osnovanost stavova doktrine krivičnog prava da je precizno izdvajanje situacija kada se odvojene, samostalne radnje pravno mogu objediniti u jednu radnju krivičnog dela osnovna pretpostavka za ispravno kvalifikovanje ponašanja,⁷⁵ što takođe važi i za prekršaje kao kaznene delikte.

---

moraju biti identične, ali je neophodno da su upravljene ka istom cilju. Z. Stojanović /2009/. *op. cit.*, p. 12.

74 Bez obzira koje stanovište se prihvati kao dominantno, učinilac će biti oglašen odgovornim za jedan prekršaj nasilnička vožnja i neće postojati pravi idealni sticaj prekršaja. U doktrini krivičnog prava se ukazuje da jedan od sigurnih kriterijuma za postojanje pravog idealnog sticaja jeste ostvarenje više posledica krivičnih dela. Kada su u pitanju delatnosna krivična dela, zbog odsustva posledice kao bitnog obeležja bića krivičnog dela, sličan kriterijum bi se mogao tražiti u napada na dva različita objekta krivičnopravne zaštite. Z. Stojanović /2009/. *op. cit.*, p. 20.

75 I. Đokić. *op. cit.*, p. 290. Iz iznetog primera je to više nego očigledno. Naime, prvostepenom presudom okrivljeni je bio oglašen odgovornim za sticaj navedenih prekršaja (čl. 329, st. 1 i čl. 330, st. 1, tač. 10 ZOBS) i osuđen na jedinstvenu novčanu kaznu u iznosu od 220.000 dinara, izrečeno mu je jedinstvenih 25 kaznenih poena i jedinstvena zaštitna mera zabrana upravljanja motornim vozilom „B“ kategorije u trajanju od 1 godine. Drugostepenom presudom je preinačena prvostepena presuda, a okrivljeni je osuđen zbog izvršenog prekršaja iz čl. 329, st. 1 ZOBS na novčanu kaznu u iznosu od 140.000 dinara, izrečeno mu je 15 kaznenih poena i zaštitna mera zabrana upravljanja motornim vozilom „B“ kategorije u trajanju od 1 godine.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Na osnovu svega iznetog, iznećemo zaključke u pogledu analiziranog prekršaja. Suštinsko obeležje prekršaja nasilnička vožnja jeste da se odnosi na način upravljanja vozilom u toku vožnje, a što proizilazi i iz samog naziva prekršaja. Prekršaj ima više modaliteta. Po našem mišljenju, prekršaj nasilnička vožnja postoji ne samo u slučaju eksplicitno propisanih situacija u čl. 41, st. 2 ZOBS, već i kada sveukupnost preduzetih protivpravnih radnji kojima se ostvaruju obeležja pojedinih saobraćajnih prekršaja, a koje su vremenski i prostorno povezane i podobne da čine jedinstvenu celinu, predstavlja postupanje vozača u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja i/ili odsustvo obzira prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju, odnosno kada su ispunjeni uslovi iz čl. 41, st.1 ZOBS.

Ukoliko je ostvareno više propisanih uslova iz čl. 41, st. 2 ZOBS ili su ostvarena obeležja prekršaja po čl. 41, st. 1 i st. 2, postojeće samo jedan prekršaj nasilnička vožnja. U pitanju je prividni idealni sticaj po osnovu alternativiteta, mada se u oba slučaja ova problematika može razmatrati i sa aspekta prirodnog jedinstva radnje. Sveukupnost ispoljenog neprava će se ceniti prilikom odmeravanja prekršajnih sankcija. Prekršaj nasilnička vožnja može biti i u produženom trajanju, kada su ispunjeni uslovi za primenu ovog instituta, što otvara mogućnost pooštavanja kazne. Teži oblik prekršaja nasilnička vožnja postoji samo kada je ostvaren uslov uzročno-posledične veze između načina vožnje i nastupele saobraćajne nezgode.

Sticaj prekršaja nasilnička vožnja sa drugim saobraćajnim prekršajima postojace kada ovi prekršaji imaju svoju samostalnost. Ovaj uslov je ostvaren kada se drugi saobraćajni prekršaji ne odnose na način upravljanja vozilom, odnosno, ne predstavljaju postupanje u gruboj suprotnosti sa pravilima saobraćaja prilikom kojeg učinilac ne pokazuje obzir prema bezbednosti ostalih učesnika u saobraćaju. S druge strane, ukoliko se drugim saobraćajnim prekršajima dodatno ispoljavaju suštinski elementi nasilničke vožnje neće postojati sticaj prekršaja, već će se raditi o prirodnom jedinstvu radnje i iterativnom ostvarivanju bića prekršaja nasilnička vožnja.

Zakonodavnoj tehnici kojom je propisan prekršaj nasilnička vožnja mogu se uputiti kritike. Čini se da je zakonodavac, normirajući najteži prekršaj iz ZOBS, ovom zadatku olako prišao ne uzevši u obzir moguće praktične implikacije i probleme do kojih može doći u sudskoj praksi. Na ovom terenu neizbežna su lutanja, različita tumačenja i shodno tome neujednačena sudska praksa, što dovodi do pravne nesigurnosti i opasnosti od arbitrarne primene prava. Arbitrarnost se ne obazire na normativni kontekst, proizvoljno tumači značenje norme i njeno mesto u pravnom sistemu, jednom reči, suštinski je protivna maksimi *Ius est ars boni et aequi*.⁷⁶ Iz ovog razloga, *de lege ferenda*, potrebno je potpunije definisati pojam nasilničke vožnje i precizno odrediti biće prekršaja. Jedno od mogućih rešenja je uzimanje u obzir kriterijuma koji su izloženi u ovom radu, a koji do izmena ZOBS mogu biti putokaz sudskoj praksi za postupanje u spornim situacijama.

76 G. P. Ilić /2021/: Arbitrarne primene prava i pravo na pravično suđenje – in: *Kaznena reakcija u Srbiji XI deo* (Ignjatović Đ., ed.), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, p. 136.

Na kraju, ali ne manje važno, treba ukazati da je u doktrini krivičnog prava prepoznat značaj najtežih saobraćajnih prekršaja i rizika koje oni nose. Ukazuje se da se za pojedine teške prekršaje za koje su moguće ozbiljne prekršajnoppravne posledice, ali ne i krivična odgovornost, bez obzira na izrazito veliku opasnost po ljude ili imovinu koja nastaje takvim vidovima drastičnog nepoštovanja saobraćajnih propisa, a često i sa izrazitom bahatošću nekih učinilaca, moglo propisati niz posebnih krivičnih dela. Između ostalog, i za bezobzirnu i nasilničku vožnju prilikom upravljanja motornim vozilom na putu, što već sada postoji kao posebno težak saobraćajni prekršaj, ali bi neki drastični/drastičniji slučajevi takve vožnje, a naročito kada je ona ispoljena u urbanim sredinama, u blizini škola i sl., mogli/morali da budu i posebno krivično delo, čak i onda kada usled takve vožnje (a nekada je to samo sticajem „srećnih“ okolnosti) nije došlo do saobraćajne nezgode, koja bi tada bila skopčana i sa teškim posledicama.⁷⁷

LITERATURA

- Čavoški K., Vasić R. /2011/: *Uvod u pravo*, šesto jedinstveno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Ćorović E. /2021/: *Osnovi prekršajnog prava Crne Gore*, Fakultet pravnih nauka, Podgorica.
- Delić N., Bajović V. /2018/: *Priručnik za prekršajno pravo*, Službeni glasnik, Beograd.
- Đokić I. /2018/: O pojmu jedinstva radnje (dela) u krivičnom pravu – in: *Kaznena reakcija u Srbiji VIII deo* (Ignjatović, Đ., ed.), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Đorđević Đ. /2015/: *Prekršajno pravo sa osnovama privrednoprestupnog prava*, peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Kriminalističko policijska akademija, Beograd.
- Đorđević Đ. /2023/: Saobraćajni delikti – odnos između krivičnih dela i prekršaja – in: *Saobraćaj, kriminalitet i urbana bezbednost* (Batrićević A., Obradović, D., eds.), Palić.
- Ilić G. P. /2021/: Arbitrarna primena prava i pravo na pravično suđenje – in: *Kaznena reakcija u Srbiji XI deo* (Ignjatović, Đ., ed.), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
- Ivanović A. R., Bačićanin A. /2023/: Izazovi utvrđivanja krivice u slučajevima saobraćajnih delikata – in: *Saobraćaj, kriminalitet i urbana bezbednost* (Batrićević A., Obradović, D., eds.), Palić.
- Jeličić M. /2023/: Sporna pitanja u primeni procesne i zaštitne mere zabrana pristupa oštećenom, objektu ili mestu izvršenja prekršaja, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 2.
- Klajn L. /1970/: *Krivična odgovornost i saobraćajne nesreće na drumovima*, drugo prerađeno i dopunjeno izdanje, Savremena administracija, Beograd.
- Pihler S. /2000/: *Prekršajno pravo*, Graphica Academica, Novi Sad.
- Ristivojević B., Milić I. /2023a/: *Osnovi prekršajnog prava*, treće izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad.
- Ristivojević B., Milić I. /2023b/: *Komentar Zakona o prekršajima*, Službeni glasnik, Beograd.
- Stojanović Z. /2009/: Prividni idealni sticaj krivičnih dela, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, no. 3.
- Stojanović, Z. /2011/: Krivično pravo u doba krize, *Branich*, no. 1–2.

⁷⁷ M. Škulić /2023/: Objektivni uslov inkriminacije/kažnjivosti kod krivičnog dela ugrožavanja javnog saobraćaja – in: *Saobraćaj, kriminalitet i urbana bezbednost* (Batrićević A., Obradović, D., eds.), Palić, p. 58.

Stojanović Z. /2016/: *Komentar Krivičnog zakonika Republike Srbije*, peto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Službeni glasnik, Beograd.

Stojanović Z. /2021/: *Krivično pravo opšti deo*, dvadeset osmo izdanje, Dosije studio, Beograd.

Škulić M. /2009/: Sud kao subjekt tumačenja kaznenopravne norme – in: *Tumačenje kaznenopravne norme i adekvatnost njene primene* (Bejatović, S., ed.), Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu i Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Beograd.

Škulić M. /2023/: Objektivni uslov inkriminacije/kažnjivosti kod krivičnog dela ugrožavanja javnog saobraćaja – in: *Saobraćaj, kriminalitet i urbana bezbednost* (Batrićević A., Obradović, D., eds.), Palić.

Vujanić M., Lipovac K., Jovanović S., Milojević D. /2009/: *Komentar Zakona o bezbednosti saobraćaja na putevima*, Službeni glasnik, Beograd.

Vuković I. /2015/: *Prekršajno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Dosije studio, Beograd.

ZAKONI

Zakon o prekršajima – ZOP (*Službeni glasnik RS*, br. 65/13, 13/16, 98/16, 91/19 i 112/22).

Zakon o bezbednosti saobraćaja na putevima – ZOBS (*Službeni glasnik RS*, br. 41/09, 53/10, 101/11, 55/14, 32/13 – Odluka US RS, 96/15 – drugi zakon, 9/16 – Odluka US RS, 24/18, 23/19, 128/20 i 76/23).

Zakon o javnom redu i miru (*Službeni glasnik RS*, br. 6/16 i 24/18).

Krivični zakonik – KZ (*Službeni glasnik RS*, br. 85/05, 88/05, 107/05, 72/09, 111/09, 121/12, 104/13, 108/14, 94/16 i 35/19).

SUDSKA PRAKSA

Presuda Prekršajnog apelacionog suda, odeljenja u Novom Sadu III–308 Prž. br. 16742/19 od 27. avgusta 2019. godine.

Presuda Prekršajnog apelacionog suda, odeljenja u Novom Sadu III–304 Prž. br. 817/23 od 06. februara 2023. godine.

Presuda Prekršajnog suda u Šapcu 17 Pr. 2205/23 od 14. aprila 2023. godine.

INTERNET IZVORI

Agencija za bezbednost saobraćaja, Statistički izveštaj o stanju bezbednosti saobraćaja u Republici Srbiji za 2022. godinu, <https://www.abs.gov.rs/admin/upload/documents/20231010092110-statisticki-izvestaj-o-stanju-bezbednosti-saobracaja-u-republici-srbiji-za-2022.-godinu.pdf>, 28. oktobar 2023.

Mladen Jeličić*

NORMATIVE ASPECTS OF THE MISDEMEANOR OF RECKLESS DRIVING

SUMMARY

In the paper, the author discusses the normative aspects of the misdemeanor of violent driving from Articles 41 and 329 of the Law on Road Traffic Safety. After the introductory remarks, the legal regulations were analyzed and it was pointed out that, in the opinion of the author, the misdemeanor manifests itself in several forms. Controversial issues arising from the legal norming of misdemeanor and causing dilemmas in practice are defined. Normative aspects of misdemeanor are viewed through the theoretical institutes of unity of action, concurrence of misdemeanors and misdemeanor of extended duration. Special attention is paid to the analysis of the nature of the misdemeanor regulated by Article 41 paragraph 1, which is controversial because it is not precisely defined and leaves a possibility for different interpretations, in contrast to Article 41 paragraph 2 in which the legislator prescribed four alternative acts of execution that represent violent driving. The practical implications of situations when the perpetrator fulfills at least two of the four stipulated conditions from Article 41 paragraph 2, the relationship between the two forms of misdemeanor, as well as the conditions for the existence of a misdemeanor in an extended duration and a more serious form of misdemeanor were considered. The author also analyzed the question of the concurrence of misdemeanor violent driving and other traffic misdemeanors, defining the criteria by which an answer can be given to the question of when there is a concurrence of misdemeanors, and when there is a natural unity of action and iterative realization of the essence of the violent driving misdemeanor. Supporting the argumentation with examples from judicial practice, the author concluded that *de lege ferenda* the considered misdemeanor should be more precisely regulated normatively in order to avoid wandering in judicial practice.

Key words: traffic misdemeanors, violent driving, unity of action, concurrence of misdemeanors, misdemeanor in extended duration.

---

* Judge of the Misdemeanor Court in Šabac, mladen.jelicic.kaishin@gmail.com.

ZAKONODAVSTVO I PRAKSA

UDK: 343.157/.158(497.11)

DOI: 10.5937/crimen2303330J

STRUČNI RAD

PRIMLJEN / PRIHVAĆEN: 06.11.2023. / 20.12.2023.

Nedeljko Jovančević*

ODLUKE JAVNOG TUŽIOCA KOJIM ODBACUJE KRIVIČNU PRIJAVU ILI OBUSTAVLJA POSTUPAK – DA LI JE MOGUĆA SUDSKA KONTROLA

UVOD

Zaštita zakonitosti i pravne sigurnosti treba da bude imperativ svakog društva i da se uredi tako svojim propisima da je moguća i ostvariva, a posebno treba urediti krivični postupak da je moguće preispitati zakonitost pravnosnažnih odluka organa postupka i postupak koji je prethodio tim odlukama. Ovo iz razloga što odluke, iako pravnosnažne, mogu biti i nepravilne i nezakonite i kao takve nemaju kredibilitet pravilne i zakonite, a za stranku neće nikada biti poučne i prihvatljive.¹ Takve odluke bi objektivno štetile društvenom interesu, javnom interesu i autoritetu pravosuđa.

Zakonska mogućnost kontrole zakonitosti odluka deluje i na postupanje javnog tužioca i suda, da ne ponavljaju greške u budućim odlukama. Pored javnog interesa, i stranke u postupku, naročito onaj koga te nezakonite odluke najviše pogađaju, imaju svoj lični interes – da budu oslobođeni od optužbe, a i moralni, da se utvrdi da nije učinilac krivičnog dela, što je naročito važno za njegov miran i dostojanstven život, bez stigme o izvršenom krivičnom delu.

Odredbama čl. 34, st. 5. Ustava Srbije,² izuzetno, u skladu sa kaznenim propisima, predviđena je mogućnost ponavljanja postupka, „ako se otkriju dokazi o novim činjenicama“, ili „ako je u ranijem postupku došlo do bitne povrede koja je mogla uticati na njegov ishod“.

* Advokat, njovancevic@orion.rs

1 U dilemi da li dozvoliti ovaj vanredni pravni lek, zakonodavstva su se uglavnom odlučila da se u produžnom toku izvrši još jednom kontrola valjanosti pravnosnažne presude, rukovodeći se zahtevima „pravičnosti“ i „zakonitosti“, vid. B. Marković /1937/: *Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije*, Beograd, p. 538. U engleskom pravu nije dopušten vanredni pravni lek protiv pravnosnažne presude, nemački i švajcarski sistemi poznaju samo jedan vanredni pravni lek, zahtev za ponavljanje postupka, dok italijanski propisuje reviziju (čl. 629 Italijanskog kaznenog postupka, 1988). U SAD, pravni lekovi, redovni i vanredni, na štetu okrivljenog ne postoje.

2 *Službeni glasnik RS*, br. 98/2006 – US.

Iako je ova ustavna odredba dosta neprecizna jer se govori o ponavljanu postupka, gde se preispituje činjenično stanje, u toj odredbi se pominju i povrede u „ranijem postupku“, iz koje se izvodi zaključak da bi to bilo u pogledu povrede zakona. U svakom slučaju jasno je ustanovljeno da povodom vanrednog pravnog leka, sudska odluka ne može biti izmenjena na štetu okrivljenog (čl. 34, st. 4. US). Ove neprecizne ustavne odredbe ostavljaju mogućnost da se kaznenim zakonom odredi vrsta i obim vanrednih pravnih lekova, kojim se značajno umanjuje mogućnost ispitivanja zakonitosti određenih odluka suda i tužilaštva, što je i učinjeno u Zakoniku o krivičnom postupku³ (čl. 482).

Iako je osnovna karakteristika vanrednog pravnog leka pobijanje pravosnažne presude, kada je u pitanju vanredni pravni lek zahtev za zaštitu zakonitosti, to nije jedina odluka koja se može pobijati, već se mogu pobijati pravosnažne odluke javnog tužioca ili suda. Kada su u pitanju pravosnažne presude – to je jasno pod kojim uslovim se mogu pobijati. Međutim, odluke nisu samo presude suda, već su i rešenja i naredbe suda i tužilaštva, pa to dovodi do pitanja da li je zakonom dozvoljeno pobijati i te odluke ovim vanrednim pravnim lekom. Ovde se ne postavlja pitanje ravnopravnosti ovlašćenih lica u pogledu ograničene mogućnosti pobijanja odluka (rešenje i naredba) suda ili tužilaštva, već uopšte da li je dozvoljen zahtev za zaštitu zakonitosti protiv rešenja i naredbi tužilaštva u fazi predistražnog postupka i istrage.⁴

U ovoj kratkoj raspravi (gde se ne mogu sagledavati sve zakonske mogućnosti) treba istaći da je zakonska koncepcija ovog vanrednog pravnog leka, u fazi predistražnog postupka i istrage, shodno ZKP, bitno drugačija u odnosu na rešenja u prethodnim zakonicima.⁵ Razlika je uspostavljena donošenjem važećeg ZKP – to pravno sredstvo ovlašćena lica mogu uložiti protiv pravosnažnih odluka suda ili tužioca ili postupka koji je prethodio tim odlukama, „pod uslovima propisanim u ovom zakoniku“, a ranije je bilo „ako je povređen zakon“.

U novoj koncepciji se odmah uočava da se ne ističe da se ovo sredstvo može uložiti „ako je povređen zakon“, već „pod uslovima propisanim u ovom zakoniku“, što ukazuje na izvesna ograničenja, te da se ovaj vanredni pravni lek neće moći koristiti tako široko, kao što je to bilo ranije. Razlikuju se uslovi za tužioca, ne samo zbog njegove obaveze na planu javnog interesa, već u odnosu na uslove pod kojima imaju pravo okrivljeni i njegov branilac na upotrebu ovog pravnog sredstava u odnosu na tužioca.

U novom Zakoniku, zahtev za zaštitu zakonitosti nije više monopol i ekskluzivno pravo javnog tužioca, jer protiv pravosnažne odluke tužioca ili suda, ili zbog

3 Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 – odluka US i 62/2021 – odluka US – ZKP.

4 Za opširnije vid. N. Jovančević /2021/: *Pravni lekovi u krivičnom postupku*, Beograd, p. 333 et seq.

5 Po prethodnim zakonima, javni tužilac je imao pravo da podnese zahtev protiv pravosnažnih odluka suda: presuda, rešenja i naredbi, bez obzira da li je pravni lek bio dozvoljen ili ne, da li je korišćen pravni lek ili ne, bez obzira na rok i bez obzira u kojoj instanci je odluka donesena (čl. 419 ZKP/01). Bitno je bilo da je povređen zakon na koji se konkretno poziva tužilac, a nadležni sud je odlučivao o toj povredi zakona. Javni tužilac je jedino bio ovlašćen na podnošenje zahteva za zaštitu zakonitosti. (Vidi, čl. 419 ZKP/2001 i čl. 416 ZKP/76).

povrede postupka koji je prethodio njenom donošenju, zahtev za zaštitu zakonitosti može podneti okrivljeni i njegov branilac, pod uslovima navedenim u zakonu. Ovim zakonskim rešenjem pokušana je da se uspostavi jedna ravnoteža između funkcije optužbe i funkcije odbrane. Međutim, u praksi to nije tako.

Zahtev za zaštitu zakonitosti se može podneti „protiv pravosnažnih odluka javnog tužioca, ili suda ili zbog povreda odredaba postupka koji je prethodio njenom donošenju“ (čl. 482, st. 1 ZKP). U pitanju su povrede ostvarene u *pravosnažnim odlukama* suda ili tužioca ili povrede koje su učinjene u postupku koji je prethodio njenom donošenju.

ODLUKE JAVNOG TUŽIOCA U PREDISTRAŽNOM I ISTRAŽNOM POSTUPKU

Za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti javni tužilac rukovodi predistražnim postupkom i sprovodi istragu. U tim fazama postupka donosi odluke u obliku *naredbi i rešenja*. U ZKP se određuje da „protiv pravosnažnih odluka javnog tužioca ili suda, ovlašćena lica imaju pravo podneti zahtev za zaštitu zakonitosti, pod uslovima propisanim zakonom“ (čl. 482, st. 1). Izgleda da je zakonska odredba jasna i da ovde ne bi trebalo postavljati pitanje da li je dozvoljen zahtev za zaštitu zakonitosti protiv pravosnažnih odluka tužioca.⁶ Međutim, videće se da u praksi to nije tako.

Naredbe i rešenja može da donese i policija u okviru svojih nadležnosti, ali na te odluke nije dozvoljeno ulagati vanredni pravni lek zahtev za zaštitu zakonitosti, shodno zakonskom propisu. U zakonu se navodi da protiv pravosnažnih odluka javnog tužioca ili suda, se može pokrenuti ovaj postupka, dakle ne i protiv odluka policije. Protiv odluka policije kada su u pitanju rešenja, moguće je uložiti žalbu, a u ostalim slučajevima je moguće uložiti pritužbu (čl. 286, st. 5 ZKP).

Javni tužilac donosi odluke u formi *naredbi i rešenja* u brojnim slučajevima, međutim treba imati u vidu da su neke čisto procesne prirode, npr. o upravljanju postupkom, dok druge imaju suštinski značaj.

1) Javni tužilac će naredbom;

- pokrenuti istragu (čl. 296 ZKP),
- proširiti istragu (čl. 306 ZKP),
- prekinuti istragu (čl. 307 ZKP),
- obustaviti istragu (čl. 308 ZKP),
- odrediti izvođenje određenih istražnih radnji,
- odrediti kontrolisanu isporuku (čl. 181 ZKP) i druge posebne dokazne radnje,
- odložiti krivično gonjenje (čl. 283, st. 2 ZKP).

Javni tužilac može *naredbom* obustaviti istragu u toku istrage ili nakon završetka istrage (čl. 308 ZKP): ako delo koje je predmet istrage

6 Uslovi koji propisani zakonom su potrebni da bi se uložio zahtev za zaštitu zakonitosti, ali ne isključuju se odluke po vrstama.

nije krivično delo, a nema uslova za izricanje mere bezbednosti; ako je krivično delo zastarelo, ili je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem ili postoje druge okolnosti koje trajno sprečavaju krivično gonjenje; ili ukoliko nema dovoljno dokaza za optuženje. U slučaju obustave istrage oštećeni nema pravo da preuzme gonjenje ali ima pravo da uloži *prigovor* neposredno višem javnom tužiocu.

2) Javni tužilac će rešenjem:

- odbaciti krivičnu prijavu, tzv. uslovni oportunitet (čl. 283, st. 3 ZKP),
- odlučiti o zadržavanju do 48 h.

Javni tužilac će rešenjem odbaciti krivičnu prijavu, ako iz same prijave proističe da (čl. 284 ZKP): prijavljeno delo nije krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti; je nastupila zastarelost krivičnog gonjenja, ili je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, ili postoje druge okolnosti koje trajno isključuju gonjenje; ne postoje *osnovi sumnje* da je učinjeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti (čl. 284, st. 1, t. 3 ZKP).

- O odbacivanju krivične prijave kao i o razlozima za to javni tužilac će obavesti oštećenog i poučiti ga o njegovim pravima (čl. 51, st. 1 ZKP).
- U slučaju krivičnih dela za koja je propisana kazna zatvora do tri godine, javni tužilac može odbaciti krivičnu prijavu ako je osumnjičeni, usled *stvarnog kajanja*, otklanjanjem štete, i razloga pravičnosti sprečio nastupanje štete ili je *štetu u potpunosti već nadoknadio*, a javni tužilac prema okolnostima slučaja, oceni da izricanje krivične sankcije *ne bi bilo pravično*. Ovi uslovi treba da budu kumulativno ispunjeni, a u ovom slučaju oštećeni nema pravo na prigovor, (čl. 284, st. 3 ZKP).

Zakonske razlike između naredbe i rešenja javnog tužioca u odnosu na pravo na pravni lek u predistražnom postupku i istrazi, su čisto formalne, jer se mogu pobijati samo jednom vrstom pravnog sredstva – prigovorom.

Žalba je u principu dozvoljena na rešenja, ali to ne mora da bude u ovim fazama postupka, jer se zakonom propisuje da se protiv rešenja ima pravo uložiti i prigovor (npr. čl. 284, st. 1. ZKP).

Protiv naredbi je takođe dozvoljen prigovor. Iako se zakonom tu prave razlike, i prigovor je u najširem smislu pravno sredstvo povodom kojeg se može ishoditi drugačija odluka.

Dakle, neovisno da li je postupak obustavljen naredbom ili rešenjem ili je odbacena prijava, sudska kontrola takvih odluka je isključena.

Naredba je samim donošenjem izvršna, s tim što organ koji je donosi može odrediti drugačije, što znači da može odrediti drugi vremenski razmak izvršenja. Takvo stanje ne dovodi do pravosnažnosti odluke, u smislu čl. 482 ZKP (videti čl. 277 ZKP), pa se zbog toga naredba kao vrsta odluke može uzeti kao nepodobna za zaštitu zakonitosti.

Iz izloženog se vide određene zakonske formulacije u pogledu vrste odluka, koje izazivaju zabunu iako suštinski ne mogu da utiču na rezultat tužilačkih ovlašćenja. Naime u čl. 308 ZKP stoji da javni tužilac može da odustane od gonjenja i da *naredbom* obustavlja istragu, što znači da je istraga bila otvorena naredbom, da su izvedene određene istražne radnje, i da je tužilac našao da nema osnova za krivično gonjenje u svim slučajevima koji su predviđeni i u čl. 284 ZKP, u kojem se propisuje da će tužilac *rešenjem* odbaciti krivičnu prijavu ako iz same prijave nema osnova za krivično gonjenje. Nije u pitanju činjenica da je tužilac u prvom primeru obustavio istragu, a u drugom nije ni vođena, pa se i ne obustavlja, ali nije jasno zašto se jednom vrstom odluke (rešenjem) o tome ne odlučuje kada se navode isti razlozi za odbacivanje ili za obustavu.

Međutim zakonom se pravi razlika, pa jedino preostaje da se zaključi, pošto se istraga otvara naredbom, u toj ravni i obustava se treba doneti naredbom. No, ovo nije nužno već odluka kojom se odbacuje krivična prijava u odnosu na odluke koje slede nakon sprovođenja istrage (suštinski su iste po sadržini), i uz to protiv jedne i druge se ima pravo uložiti prigovor. Zato bi bilo ispravnije zakonsko rešenje da se istraga otvara i eventualno obustavlja istom odlukom, jer te razlike u tim detaljima nemaju procesnopravni značaj.

Odluke koje su predmet kontrole povodom zahteva za zaštitu zakonitosti mogu biti *procesne ili meritorne*.

U zakonu se govori o „*pravnosnažnim odlukama*” pa treba podsetiti da je presuda pravosnažna kad se više ne može pobijati žalbom ili kada žalba nije dozvoljena (čl. 275 ZKP). Pravosnažnost rešenja nastupa kada se ono ne može pobijati žalbom ili kada žalba nije dozvoljena (čl. 277 ZKP). Ovde je trebalo dodati i kada je žalba na rešenje odbijena. Protiv *naredbe* nije dozvoljena žalba.⁷ U zakonu se ne govori o pravosnažnosti naredbe već samo da je ona izvršna odmah po donošenju, osim ako organ koji je naredbu izdao ne odredi drugačije (čl. 277, st. 2 ZKP).

Pravna snaga odnosi se samo na izreku (dispozitiv) odluke, a ne i na obrazloženje. Pravosnažnost se označava klauzulom pravosnažnosti. *Klauzula pravosnažnosti* nije sastavni deo rešenja, pa pogrešno stavljenju klauzulu može po službenoj dužnosti rešenjem ukinuti postupajući sudija u redovnom postupku, tako da nije dozvoljeno pokretanje postupka vanrednog pravnog leka – zahteva za zaštitu zakonitosti, zbog pogrešno stavljenju klauzule pravosnažnosti.⁸

Pretpostavka za izvršnost rešenja i presude je njena pravosnažnost. Naredba ne stupa na pravnu snagu, ona je odmah izvršna ili se određuje dan izvršenja, pa zbog te njene prirode i cilja koji se postiže u postupku, postavilo se pitanje da li je i naredba podobna za kontrolu povodom ovog pravnog leka, jer njoj nedostaje taj element „pravosnažnost”. Naredba je „odluka”, kojom se određuje sprovođenje istrage (čl. 296 ZKP) te zakon ne isključuje mogućnost da se uloži zahtev za zaštitu zakonitosti.⁹ Zahtev je dozvoljen i protiv pravosnažnog rešenja kojim se potvrđuje optužnica (čl.

7 Po Zakoniku o sudskom krivičnom postupku iz 1929 godine, bila je dozvoljena žalba i na naredbu, kako u pogledu primene prava (*errores in iure*), tako i u pogledu činjeničnog stanja (*errores in facta*). Vid. B. Marković. *op. cit.*, p. 482.

8 Sentenca iz presude Vrhovnog kasacionog suda, Kzz. 122/10 od 17. marta 2010. godine, usvojena na sednici Krivičnog odeljenja 13. septembra 2010. godine.

9 U tom smislu M. Grubiša /1987/: *Krivični postupak – postupak o pravnim lijevovima*, Zagreb, p. 397.

341, 343 ZKP). Zahtev se može podneti i protiv rešenja kojim se odlučuje o dozvoljenosti izvršenja presude u određenim situacijama, u smislu čl. 278 ZKP.¹⁰ Kao razlog za podnošenje zahteva predviđena je i primena tzv. *neustavnog zakona*, kao povreda ili uskraćivanje ljudskih prava ili sloboda (čl. 485, st.1, t. 3 ZKP).

UMESTO ZAKLJUČKA – „ZAKON DRUMOM PRAKSA ŠUMOM“

Republičko javno tužilaštvo smatra da odluke javnog tužioca u fazi predistražnog postupka i istrage – pre svega rešenja, nemaju karakter odluke protiv kojih se može podići zahtev za zaštitu zakonitosti u smislu odredbi čl. 482 ZKP.

Ovakav stav je Republičko javno tužilaštvo iznelo u predmetu KTZ, br. 905/21 od 13. avgusta 2021. godine. Tužilaštvo se poziva na identičan pravni stav zauzet od Vrhovnog kasacionog suda Kzz.769/20, od 17. septembra 2020 godine.¹¹

Ovakvo rezonovanje i tumačenje zakona, od najvišeg suda i najvišeg tužilaštva, koji zauzimaju nepobitan stav, da odluke javnog tužioca u predistražnom postupku i u fazi istrage, nemaju karakter odluke protiv kojih se može podići zaštita zakonitosti, je u suprotnosti sa jasnim zakonskim odredbama. Naime, zakonom se propisuje da se „protiv pravosnažne odluke javnog tužioca ili suda“, može podneti zahtev od strane ovlašćenih lica (čl. 482, st. 1. ZKP).

Ovakvim stavom tužilaštva i suda se izričito sprečava kontrola rada tužilaštva u fazi predistražnog postupka i istrage od strane suda. Time zagarantovana sudska zaštita i kontrola odluka tužioca koje mogu bitno da utiču na prava građana, je uskraćena. To bi trebalo da bude razlog za zaštitu zakonitosti *per se*. Nažalost, to nije dozvoljeno iako je ustavom zagarantovano.

LITERATURA

Grubiša M. /1987/: *Krivični postupak – postupak o pravnim lijekovima*, Zagreb.

Ilić G. P. et al. /2014/: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd.

Jovančević N. /2021/: *Pravni lekovi u krivičnom postupku*, Beograd.

Marković B. /1937/: *Udžbenik sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije*, Beograd.

10 G. P. Ilić et al. /2014/: *Komentar Zakonika o krivičnom postupku*, Beograd, p. 1079.

11 Ovakav stav je Republičko javno tužilaštvo iznelo u predmetu KTZ, br. 905/21 od 13. avgusta 2021. godine.

IZ ISTORIJE KRIVIČNIH NAUKA

ИЗДАВАЊЕ ПОЛИТИЧКИХ КРИВАЦА*

Док између појединих држава нису постојали нарочити уговори, сматрало се издавање злочинаца као мера, која је зависила од воље оне државе, на чијем је земљишту тражио неки злочинац прибежишта. Постепено тек дођоше и владе и преставници науке до убеђења, да је извршење кривичне правде општи интерес човечанства и да је свака цивилизована држава дужна да у томе погледу иде другој на руку. Из тих је разлога у новије доба постало правило, да лица, која су извршила прост злочин треба издати и онда, кад нема нарочита уговора, ако издавање захтева влада оне државе на чијој је територији злочин извршен.

Ну ово правило нису применили и на политичке бегунце. Неке земље као Инглеска, Белгија и Швајцарска, давале су у новије доба оваквим бегунцима нарочито уточиште, а скоро сви претставници науке бранили су ово право уточишта са гледишта човечности.

Касније се тек појави питање, да ли ово право уточишта треба дати и онима, који су из политичких побуда извршили и прост какав злочин н. пр. убијство. Наполеон III. преговарао је 1856 и 1868 са Швајцарском владом у томе смеру, да она призна као правило, да се убијце владалаца морају свагда издавати. Али Швајцарска није хтела пристати на ове жеље царева. У Белгији напротив донет је 22. (10) Марта 1856. закон, којим се за такве случајеве искључује право уточишта. Дотично законско наређење гласи: „Као политички злочин неће се сматрати напад на лице страног државног полавара или на чланове његове породице, ако овакав напад сачињава дело уморства, убијства или тровања.“

У новије доба, поступци нихилиста и анархиста добили су значај опште опасних дела, те се са политичког и научног гледишта дошло до убеђења, да од њих прети опасност сувременој цивилизацији као и политичком и социјалном поретку свију држава. Овакво схватање дало је инглеској влади повода, те је 1877. образовала комисију, да реши питање, да ли ће се политички кривци и онда издавати, ако су поред политичког учинили и прост какав злочин. Комисија састављена од најугледнијих државника и правника, једнодушно је усвојила начело белгијског закона од 22. (10) Марта 1856. У побудама одлуке вели се: „Грађански рат и метеж извршују се јавно; њих можемо догађајима оправдати и извинити, – или не. Али убијство и сваки други узбуњујући злочин (revolting crime) не губе ништа од свога гадног значаја и ако стоје у вези са каквим политичким смером.“

Овим важним питањем занимао се и институт за међународно право 1879 и 1880 на састанцима у Брислу и Оксфорду. Моралне и правне назоре, у врло основаним и опширним побудама, разложили су по овоме питању признати француски, немачки, руски инглески и швајцарски правни неучењаци. Нарочито је Блунчли са врло јаким

* БРАНИЧ – лист за правне и државне науке, Орган удружења јавних правозаступника у Србији, Београд, 1887, број 2, год. I, стр. 49–52.

логичким разлозима пледирао са моралног и правног гледишта за издавање таквих криваца. Институт је у своме нацрту о издавању политичких криваца (§§ 12–18) донео скоро једнодушно, ове одлуке:

„Издавању нема места за дела политичка.

„Умољена држава суверено решава по околностима, да ли дело за које је издавање тражено, има или нема политички карактер.

„При овом решењу треба да се руководи овим двама идејама:

„а) Дела која имају све знаке простих кажњивих преступа (убијства, паљевине, крађе и т. д.), не треба да буду изузета од издавања само из узрока на политичке смерове њихових покретача.

„б) За оцену дела, извршених у току какве политичке побуде, устанка или грађанског рата треба бити на чисто са питањем, да ли се могу или не могу оправдати ратним обичајима.

„У сваком случају, издавање не треба одбити за дела која уједно имају знаке политичког и простог злочина, ако држава, што тражи издавање, да обећање да тражени неће бити дат на суђење ванредним или преким судовима.“

Међународни институт заступа дакле гледиште, да лица која су извршила прост злочин, и ако су при томе била руковођена политичким мотивима, треба издати у свима случајима кад држава, која тражи издавање, прими на себе обвезу, да неће издатог предати нередовним судовима.

Обвеза на издавање простире се даље и на лица, која су при побунама и политичким устанцима извршила дела, која ратни обичаји не одобравају. Таква лица не уживају дакле право уточиштва. Овај предлог учинио је Блунчли са једним енглеским и једним руским чланом института у побуди, да је у интересу човечанства, да и по међународном праву не остану некажњена дела, којима се вређају и прекорачују ратни обичаји.

Нихилистички и анархистички атентати у новије доба побудили су, као што је познато, владе разних држава, да употребе сва средства против тежње, која прети опстанку постојећег државног и друштвеног поретка. Морамо узети за оправдано схватање, да су атентати, произведени разоравајућим материјама, упропашћујући безобзирно живот толиких невиних људи, напади на општу образованост и на цело човечанство. Овакве преступнике треба сматрати као непријатеље целог човечанства и казнити их строжије него пирате. Дати њима право уточишта значило би за дотичну државу да прима морално саучешће у тим делима. Оцењујући ове околности учинио је један члан међународнога института предлог, да би згодно било, да држава, у којој је тражено уточиште, не буде обвезана на издавање, него да има права да сама казни оне политичке кривце, који су се повини учинили и простог злочина. Али установљење казног права против лица, која нису држављани дотичне државе и која нису извршила дело на њеном земљишту, стајало би у начелној опреци са основима који сада постоје у међународном праву. Док се такво казно право од појединих држава не усвоји и не примени, остаје издавање обавезно. Према томо горњи предлог, поднет од једног члана института, остао је за сада бар без практичке важности.

Данас ово питање стоји у оном стању у коме је решено од енглеске комисије 1877. и од института за међународно право 1880. свакојачко су тим одлукама постигнути резултати, који ће због тога што су највиђенији ауторитети међународнога права суделовали у решавању, бити меродавни и за поступак појединих влада и држава, док се не дође у овоме погледу до позитивних интернационалних наређења.

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 34
Drugo izmenjeno izdanje

Edicija CRIMEN • Knjiga 32
Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje

EDICIJA *CRIMEN*

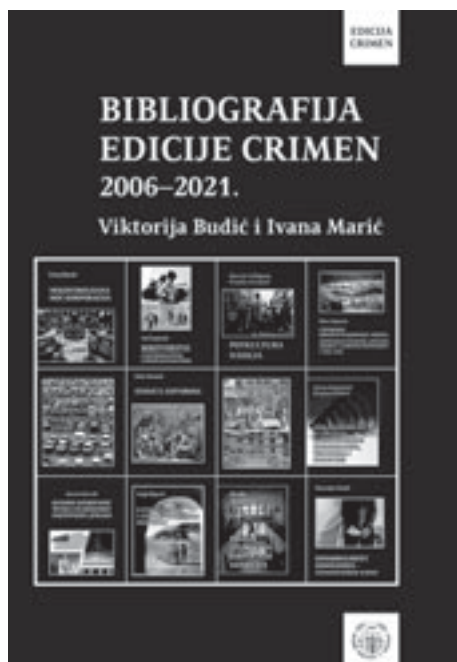

Edicija CRIMEN • Knjiga 37
Treće izmenjeno i dopunjeno izdanje

Edicija CRIMEN • Knjiga 55

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 56

Edicija CRIMEN • Knjiga 57
Drugo izdanje

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 58

Edicija CRIMEN • Knjiga 59

EDICIJA *CRIMEN*

Edicija CRIMEN • Knjiga 60

Edicija CRIMEN • Knjiga 61

U EDICIJI CRIMEN DO SADA OBJAVLJENO:

1. Ignjatović Đ.: PRAVO IZVRŠENJA KRIVIČNIH SANKCIJA (6 izdanja)
2. STANJE KRIMINALITETA U SRBIJI I PRAVNA SREDSTVA REAGOVANJA – I; [5. – II]; [10. – III]; [16. – IV] (Ignjatović Đ. ed.)
3. КОРУПЦИЈА – Основни појмови и механизми за борбу (Илић Г. прир.) (2 издања)
4. Žan Pradel: ISTORIЈAT KRIVIČNIH DOKTRINA (prevod: Perić O.)
6. Ignjatović Đ.: METODOLOGIЈA ISTRAŽIVANЈA KRIMINALITETA sa metodikom izrade naučnog rada (3 izdanja)
7. Делић Н.: НОВА РЕШЕЊА ОПШТИХ ИНСТИТУТА У КЗ СРБИЈЕ
8. Remzi Klark: KRIMINALITET U AMERICI (prevod Simeunović-Patić B.)
9. Simeunović D.: TERORIZAM (2 izdanja)
11. Žan Pradel: KOMPATIVNO KRIVIČNO PRAVO – Sankcije (prevod: Perić O.)
12. Ignjatović Đ.: TEORIЈE U KRIMINOLOGIЈI
13. Бајовић В.: СПОРАЗУМ О ПРИЗНАЊУ КРИВИЦЕ – Упоредно-правни приказ
14. Deni Sabo: OD ANTROPOLOGIЈE DO KOMPATIVNE KRIMINOLOGIЈE (prevod: Đokić I.)
15. Stojanović Z., Kolaric D.: KRIVIČNOPRAVNO REAGOVANJE NA TEŠKE OBLIKE KRIMINALITETA
17. Luk Hulsmann, Jacqueline Bernat de Celis: IZGUBLJENE KAZNE (prevod: Đokić I.)
18. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIЈA
19. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI – I [23. – II]; [25. – III]; [28. – IV]; [31. – V]; [36. – VI]; [40. – VII]; [42. – VIII]; [46. – IX]; (Ignjatović Đ. ed.)
20. Markus Felson: ZLOČIN I SVAKODNEVNI ŽIVOT (prevod: Lukić N.)
21. Marvin Volfgang, Franko Ferakuti: POTKULTURA NAŠILJA (prevod: Ljubičić D.)
22. Danilo Zolo: KO KAŽE HUMANOST... Rat, pravo i globalni poredak (prevod: Katanić Z.)
24. Ignjatović Đ.: KOMPATIVNA KRIMINALITETA I KAZNENE REAKCIЈE: SRBIЈA – EVROPA
26. Делић Н.: НОВА РЕШЕЊА У ПОСЕБНОМ ДЕЛУ КЗ СРБИЈЕ
27. Лукић Н.: СУЗБИЈАЊЕ ОРГАНИЗОВАНОГ КРИМИНАЛИТЕТА
29. Stojanović Z., Kolaric D.: KRIVIČNOPRAVNO SUZBIЈANJE ORGANIZOVANOG KRIMINALITETA, TERORIZMA I KORUPCIЈE (2 izdanja)
30. Begović, B.: EKONOMSKA ANALIZA GENERALNE PREVENCIЈE
32. Ignjatović Đ., Simeunović-Patić B.: VIKTIMOLOGIЈA – OPŠTI DEO
33. Džon Hauard: STANJE U ZATVORIMA (prevod: Ljubičić D.)
34. Bajović V.: O ČINJENICAMA I ISTINI U KRIVIČNOM POSTUPKU (2 izdanja)
35. Nils Kristi: GRANICE PATNJE (prevod: Vujičić N.)
37. Stojanović Z.: POLITIKA SUZBIЈANJA KRIMINALITETA (2 izdanja)
38. Tomas Matisen: ZATVOR NA OPTUŽENIČKOЈ KLUPI (prevod: Vujičić N. i Lozić A.)
39. Ђокић И.: ОПШТИ ПОЈАМ КРИВИЧНОГ ДЕЛА У АНГЛО-АМЕРИЧКОМ ПРАВУ (2 издања)
41. Hal Pepinski: MIROTVORSTVO razmišljanja jednog radikalnog kriminologa (prevod: Stevanović A. i Vujičić N.)
43. Нилс Кристи: НОРВЕШКИ СТРАЖАРИ „СРПСКИХ ЛОГОРА“ У СЕВЕРНОЈ НОРВЕШКОЈ 1942–1943. (превод: Буквић Р.)
44. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
45. Tomas Matisen: KADENCA – Profesionalna autobiografija (prevod Vujanic M.)
47. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova II (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
48. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI X (Ignjatović Đ. ed.)
49. Greg Barak: NEKONTROLISANA MOĆ KORPORACIЈA (prevod: Stevanović A. i Petrović M.)
50. Ђокић И.: ИЗВРШИЛАШТВО У КРИВИЧНОМ ПРАВУ
51. Лукић Н.: КРИМИНАЛИТЕТ КОМПАНИЈА – Криминолошки аспект
52. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova III (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
53. Шкулић М.: ОСНОВИ КРИВИЧНОГ ПРАВА СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА (2 издања)
54. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XI (Ignjatović Đ. ed.)
55. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova IV (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
56. Budić V., Marić I.: BIBLIOGRAFIЈA EDICIЈE CRIMEN 2006–2021.
57. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XII (Ignjatović Đ. ed.)
58. ORGANIZOVANI KRIMINALITET – Izbor tekstova V (prir. Ignjatović Đ. i Stevanović A.)
59. Лукић Н.: ЗЕЛЕНА КРИМИНОЛОГИЈА
60. Вуковић И., Ероу В.: СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА КАТЕДРЕ ЗА КРИВИЧНО ПРАВО (2 издања)
61. KAZNENA REAKCIЈA U SRBIЈI XIII (Ignjatović Đ. ed.)

UPUTSTVA AUTORIMA

1. Članci moraju biti originalni, do sada neobjavljeni niti (u celosti ili delimično) za objavljivanje u drugoj publikaciji predati tekstovi. Njihov obim ne bi trebalo da prelazi 1,5 autorski tabak (do 45.000 slovnih znakova, uključujući i praznine). Tekst pisati u elektronskoj formi latinicom u programu Word for Windows, font Times New Roman, veličina slova 12, sa duplim proredom, uključujući fusnote.
2. Tekstovi za rubriku Članci moraju sadržati: – na početku apstrakt obima do 20 redova i do pet ključnih reči; na kraju popis literature, rezime do 40 redova i ključne reči na engleskom jeziku. Budući da časopis objavljuje i radove na stranim jezicima, autori u tom slučaju treba da dostave apstrakt, rezime (summary) i ključne reči na tom jeziku, a redakcija Časopisa će obezbediti njihov prevod na srpski jezik. Svi tekstovi inače podležu stručnoj lekturi.
3. Pored odštampanog primerka – na stranicama formata A4; jednostrano, margine na vrhu i sa obe strane teksta treba da budu najmanje 3 cm – tekst treba poslati i na CD-u i/ili na e-mail redakcije.
4. Fusnote ne treba iznova numerisati od početka na svakoj strani već neprekidno.
5. Reference treba da sadrže sledeće podatke:

5.1. Reference za knjige:

Uopšte

P. Reichel /2005/: *Comparative Criminal Justice Systems*, 4ed, Upper Saddle River, p. 40

Prevodi knjiga

G. Barak /2020/: *Nekontrolisana moć korporacija*, Beograd [orig. G. Barak /2017/: *Unchecked Corporate Power*, Abingdon], p. 77

Zbornici

E. McLaughlin, J. Muncie (eds.) /2013/: *Criminological Perspectives – Essential Readings*, 3rd ed., Los Angeles, p. xii

Ponovljene reference

P. Reichel. *op. cit.*, p. 140.

Uzastopne reference

P. Reichel. *ibid.*, p. 144.

5.2. Reference za tekstove u časopisima i zbornicima:

Članci u časopisima

K. von Lampe /2019/: Tackling Organized Crime, *CRIMEN- Časopis za krivične nauke*, no 3, p. 219

Prilozi u zbornicima

U. Beck /2013/: The terrorist threat- world risk society revisited –in: *Criminological Perspectives – Essential Readings* (McLaughlin E., Muncie J., eds.), 3rd ed., Los Angeles, p. 641

Alternativa

Bibliografske reference mogu se u tekstu navoditi modifikovanim APA stilom:

/Reichel, 2005:40/; /Barak, 2020:77/ ; McLaughlin, Muncie /2013:xii/ ; /von Lampe, 2019:219/; /Beck, 2013:641/

5.3 Reference za zakone i sudsku praksu

Preporučuje se citiranje prema nacionalnom metodu

5.4 Citiranje internet izvora

Pored navođenja internet adrese, potrebno je navesti i datum pristupa dokumentu

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. Treba ostaviti prostor između naslova i teksta. Redosled odvajanja trebalo bi jasno naglasiti: glavna celina, prva pod-celina, druga pod-celina itd. Podele unutar poglavlja treba da budu zasnovane na sistemu 1.1.1., koji ostavlja mogućnost korišćenja sistema (a), (b), (c) unutar teksta. Numerisanje paragrafa treba izbegavati.

1. PRVA POD-CELINA VELIKIM SLOVIMA

1.1. Druga pod-celina potamnjena slova (bold)

1.1.1. Treća pod-celina u italic-u ili podvučena

1.1.1.1. Ostale pod-celine malim slovima

AUTHOR GUIDELINES

1. The contributions must be original, they may not be published or submitted elsewhere in full or in part. Articles should preferably have an overall length of one author's sheet (not more than 45 000 characters including spaces). Text to be in electronic form in latin in Word for Windows, font Times New Roman, font size 12, double spacing including footnotes.

2. Texts for the section Articles must have: abstract of not more than 20 lines and five key words; summary of not more than 40 lines and with key words (both in English) and list of literature at the end of the article. Considering the fact that in this journal contributions in foreign languages will also be published, authors of these texts should submit abstract, summary, key words in the language of the foreign text and the Redaction of the journal will provide their translation in Serbian. All submitted articles are subjected further to editing by the journal editorial staff.

3. Apart from the printed text– page format A4, only one side of each sheet of paper used, with margins on top and on both sides of at least 3cm– text should also be sent on CD or on e-mail address of the Redaction.

4. Submit footnotes on separate pages at the end of the text, do not restart footnote numbering on each page, but number them consecutively.

5. References should contain following details:

5.1. References to Books:

General

P. Reichel /2005/: *Comparative Criminal Justice Systems*, 4ed, Upper Saddle River, p. 40

Collections of papers

E. McLaughlin, J. Muncie (eds.) /2013/: *Criminological Perspectives – Essential Readings*, 3rd ed., Los Angeles, p. xii

Repeated references

P. Reichel. *op. cit.*, p. 140.

Subsequent references

P. Reichel. *ibid.*, p. 144.

5.2. References to texts in Journals and Collections of papers

Articles in Journals

K. von Lampe /2019/: Tackling organized crime, *CRIMEN- Journal for Criminal Justice*, no 3, p. 219

Contributions in Collections of papers

U. Beck /2013/: The terrorist threat- world risk society revisited –in: *Criminological Perspectives – Essential Readings* (McLaughlin E., Muncie J., eds.), 3rd ed., p. 641, Los Angeles

Alternative

For bibliografic references in text authors can use modified APA style:

/Reichel, 2005:40/; /Barak, 2020:77/ ; McLaughlin, Muncie /2013:xii/ ; /von Lampe, 2019:219/; /Beck, 2013:641/

5.3. References to Legislation and Juridical Decisions

A method of citation according to the national method is recommended

5.4. Citation of Internet sources

Beside the Internet address, date of access to the document should also be written

http://crime.about.com/od/sex/a/rape_myths.htm, 27. mart 2010.

6. A space should be left between the headings and the text. The order of division should be indicated as clearly as possible: main division, first sub-division, second sub-division etc. The chapter division to be adopted is that based on the 1.1.1. system, which leaves the (a), (b), (c) system for use within the text. Paragraph numbering should be avoided.

1. FIRST SUB-DIVISION IN MEDIUM CAPITAL

1.1. Second sub-division in bold lower case

1.1.1. *Third sub-division in italics or underlined*

1.1.1.1. The remaining sub-divisions in medium lower case

CRIMEN

ČASOPIS ZA KRIVIČNE NAUKE || JOURNAL FOR CRIMINAL JUSTICE

(XII) 3/2023 str. 235–337

CONTENTS

ARTICLES

- Sanja Ćopić, Lowering the age of criminal responsibility:
the greatest dilemma? 235
- Effi Lambropoulou, Fotios Milienos, Tracing the elements
of prison violence 248
- Melina Rokai, The trial for heresy and the system of punishment
of members of the Lollard sect in England 270
- Suad Orlić, Sadržaj Karović, Guilt of minors in the legislation
of Bosnia and Herzegovina – shortcomings and dilemmas 285
- Mladen Jeličić, Normative aspects of the misdemeanor
of reckless driving 310

LEGISLATION AND JUDICIAL PRACTICE

- Nedeljko Jovančević, Decisions of the public prosecutor rejecting
the criminal charge or suspending the procedure
– is it possible for judicial control 330

FROM THE HISTORY OF CRIMINAL JUSTICE

- Milan St. Marković, Extradition of political offenders 336

ISSN 2217-219X

